

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
SOSYAL SERMAYENİN KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ:
KARS İLİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ömer BASUT
Danışman
Doç.Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
KARS – 2020**

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**SOSYAL SERMAYENİN KALKINMA ÜZERİNE
ETKİSİ: KARS İLİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

Ömer BASUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman ve Jüri Üyeleri
Doç.Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Orkun ORAL
Dr.Öğr.Üyesi İsmail Cem ÖZKURT**

KARS – 2020

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

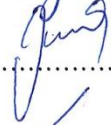
Ömer BASUT tarafından hazırlanan “**Sosyal Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi: Kars İli Üzerine Araştırma**” başlıklı bu çalışma, **10/01/2020** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **İktisat Anabilim Dalı’nda** Yüksek Lisans tezi olarak **oy birliğiyle kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Orkun ORAL

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem ÖZKURT

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi olarak sunduğum “**Sosyal Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi : Kars İli Üzerine Araştırma**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, dönem projesi içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, dönem projesi yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**The Effect Of Social Capital On Development : Research On Kars Province**” as Master without Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and Works which I used have been shown in the bibliography.

10/01/ 2020

Ömer BASUT

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA VE SOSYAL SERMAYE: TEORİK ÇERÇEVE VE ETKİ ALANLARI

1.1. Ekonomik Kalkınma	3
1.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi.....	3
1.1.2. Ekonomik Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi ve Önemi.....	7
1.1.3. Ekonomik Kalkınmanın Amacı	11
1.1.4. Ekonomik Kalkınmanın Çeşitleri.....	14
1.1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma	14
1.1.4.2. Kırsal Kalkınma	17
1.1.4.3. Bölgesel Kalkınma	20
1.1.4.4. Sosyal Kalkınma	23
1.1.5. Kalkınmanın Göstergeleri.....	25
1.1.5.1. Kişi Başı Gelir Düzeyi.....	26
1.1.5.2. Fiziksel Yaşam Kalitesi İndeksi.....	28
1.1.5.3. İnsani(Beşeri) Kalkınma İndeksi.....	30
1.1.6. Ekonomik Kalkınmanın Temel Belirleyenleri.....	32
1.2. Sosyal Sermaye Kavramı	34
1.2.1. Sosyal Sermayenin Tanımı	37
1.2.2. Sosyal Sermayenin Önemi.....	42
1.2.3. Sosyal Sermayenin Türleri	43
1.2.3.1. Bağlayıcı, Birleştirici ve Köprü Kuran Sosyal Sermaye	43
1.2.3.2. Sivil Toplum Sosyal Sermayesi ve Kamusal Sosyal Sermaye	47
1.2.3.3. Yapısal Sosyal Sermaye ve Kavramsal Sosyal Sermaye.....	47
1.2.3.4. Güçlü Bağlar Ve Zayıf Bağlar	49

1.2.4. Sosyal Sermayenin Unsurları.....	50
1.2.4.1. Güven	53
1.2.4.2. Normlar.....	56
1.2.4.3. Sosyal Ağlar.....	58
1.2.4.4. Karşılıklılık	60
1.2.4.5. Yurttaş Katılımı.....	61
1.2.5. Sosyal Sermayenin Belirleyicileri.....	62
1.2.5.1. Gelir.....	63
1.2.5.2. Eğitim	64
1.2.5.3. Yaş.....	65
1.2.5.4. Şehrin Büyüklüğü.....	66

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYENİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ

2.1. Sosyal Sermayenin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisi: Genel Bir Bakış	67
2.2. Sosyal Sermayenin Kalkınma Üzerine Pozitif Dışsallıkları.....	71
2.2.1. Sosyal Sermaye ve Eğitim.....	74
2.2.2. Sosyal Sermaye ve Sağlık.....	76
2.2.3. Sosyal Sermaye ve Suç.....	78
2.2.4. Sosyal Sermaye ve Devlet Anlayışı	80
2.2.5. Sosyal Sermaye ve Örgütler	82
2.2.6. Sosyal Sermaye ve Gelir Dağılımı	84
2.2.7. Sosyal Sermaye ve Toplumsal Rekabet	85
2.3. Sosyal Sermayenin Ekonomik Kalkınmaya Negatif Dışsallıkları	87
2.4. Sosyal Sermayenin Kalkınma Sonuçları	90
2.4.1. İşlem Maliyetlerinin Azalması.....	91
2.4.2. İşbirliği ve Ortak Eylemlerin Kolaylaşması ve Güçlenmesi	93
2.4.3. Öğrenme Olanakları Yoğunlaşması	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYENİN KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ; KARS İLİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

3.1. Literatür Taraması.....	97
------------------------------	----

3.2. Araştırmanın Metodolojisi.....	106
3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	106
3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları.....	107
3.2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklem Süreci	107
3.2.4. Araştırma Verilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi.....	108
3.2.5. Araştırma Bulguları ve Analizi	108
3.2.5.1. Katılımcıların Güven ve Dayanımları	110
3.2.5.2. Katılımcıların Grup ve Ağları	117
3.2.5.3. Katılımcıların Kolektif Eylem ve İşbirliği.....	120
3.2.5.4. Katılımcıların Sosyal Bütünleşmeleri	123
3.2.5.5. Katılımcıların Politik Eylemleri.....	125
3.2.5.6. Katılımcıların Kamu Kurumlarına Olan Güveni	127
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	133
KAYNAKÇA.....	138
EKLER.....	155
ÖZGEÇMİŞ	158

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
SOSYAL SERMAYENİN KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ: KARS İLİ
ÜZERİNE ARAŞTIRMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ömer BASUT
Doç.Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR
2020 – IV + 158

ÖZET

Sosyal sermaye, günümüzde popülerliği artan ve ekonomik kalkınma için önem arz eden bir alandır. Birçok ülke, içinde bulunduğu ekonomik durumları açıklamakta fiziki sermaye birikiminin yanı sıra sosyal sermaye kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda kısaca toplum ve kurumlar arasındaki verimliliği sağlamak amacıyla güven, norm ve iletişim ağı kavramlarından oluşan sosyal sermaye kavramı ortaya çıkmakta olup ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınma noktasında geri kalmış ülkelerin gelişmiş ekonomik kalkınma seviyelerine ulaşabilmesi için sosyal sermayelerini arttırmaları bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu çalışmanın birinci kısmın ekonomik kalkınma ve sosyal sermaye kavramaları teorik çerçevede etki alanlarıyla birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında sosyal sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise sosyal sermayenin kalkınma üzerine etkisi, Kars ilinde analiz edilmiştir. Kars ilinde 399 katılımcıya anket çalışması yapılmış ve Kars ilindeki mevcut sosyal sermaye potansiyeli ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda Kars'ta sosyal sermayenin geliştirilmesi için çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Ekonomik Kalkınma, Kars

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS
THE EFFECT OF SOCIAL CAPITAL ON DEVELOPMENT: RESEARCH
ON KARS PROVINCE

MASTER'S THESIS

Ömer BASUT

Assoc.Prof.Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

2020 - IV +158

ABSTRACT

Social capital is an area of increasing popularity and important for economic development. Many countries focus on the concept of social capital as well as the accumulation of physical capital in explaining their economic situation. In this context, the concept of social capital consisting of the concepts of trust, norm and communication network emerges and plays an important role in the economic development of countries in order to ensure efficiency between the society and institutions. For this reason, it has become a necessity for the underdeveloped countries to increase their social capital in order to reach the developed economic development levels at the additional onomic development point

In the first part of this study, the concepts of economic development and social capital are discussed together with their impact areas in the theoretical framework. In the second part of the study, the effects of social capital on economic development are emphasized. In the last part of the study, the effect of social capital on development was analyzed in Kars. 399 participants were surveyed in Kars and the existing social capital potential in Kars was revealed. In this context, various solutions were proposed for the development of social capital in Kars.

Keywords: Social Capital, Economic Development, Kars

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Akademik anlamda güzel şeyler yapabilmek adına tezimin her aşamasında deneyim, tecrübe, bilgi ve birikimini benden esirgemeyen, gerek akademik anlamda fikir ve düşünce yönleriyle ve gerekse insani boyutuyla model alacağım kıymetli danışman hocam Doç.Dr.Deniz ÖZYAKIŞIR'a teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans yapma fikrini bana empoze eden ve aynı zamanda bu yolda yürümemi sağlayan her konuda bilgi ve tecrübelerinde yararlandığım örnek kişiliği ile bana yol gösteren Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin kıymetli Öğretim Görevlisi Eray Göç'e ve lisans eğitimim boyunca akademik tecrübelerinin yanı sıra hayata dair pozitif bakış açısıyla bende ayrı bir yeri olan Arş. Gör. Ali ÖZKESEN'e sonsuz teşekkür ederim.

Kafkas Üniversitesi'nin değerli hocaları Prof.Dr. Erkan TOKUCU'ya, Öğr. Üyesi Levent ÖZŞAHİN'e, Öğr. Üyesi İsmail Cem ÖZKURT'a , Ardahan Üniversitesi'nin kıymetli hocası Öğr. Üyesi İbrahim Orkun ORAL'a ve son olarak Prof.Dr. Adem ÜZÜMCÜ'ye kucak dolusu teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında elinden gelen her şeyin en iyisini yapmam için beni sürekli motive eden ve bir an için desteğini benden esirgemeyen kıymetli arkadaşım Berna UYANIR'a ve tezin uygulama kısmında sürekli moral ve motivasyonumu yüksek tutan ve sürekli yanımda bana destek veren değerli arkadaşlarım Serdar ÖZAYAĞ'a, Ercüment CİMSİT'e, Ömer ALTAY'a, , Ferhat EREZ'e, Celile ALTAY'a ve Ferhat ACAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Sadece bu zorlu süreçte değil hayatımın her aşamasında yanımda olan maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen ve aynı zamanda sağlam bir ahlak yapısını bana öğreten başta annem Nuriye BASUT ve babam Mehmet BASUT olmak üzere bana karşılıksız olarak her şeylerini verebilecek olan abim Serdar BASUT'a, kardeşim Emrah BASUT'a ve yeri bende apayrı olan canımdan çok sevdiğim biricik kız kardeşim Tuğbanur BASUT'a sabırlarından dolayı en kalbi duygularıyla teşekkür ederim.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
ETSO	: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası
EVS	: Avrupa Değerler Anketi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HDI	: İnsani Kalkınma Endeksi
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Ekonomik işbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SDG	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi
SPI	: Sosyal Gelişim Endeksi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TL	: Türk Lirası
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WVS	: Dünya Değerler Anketi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Bağlayıcı Ve Birleştirici Sosyal Sermaye Arasındaki Farklılıklar	45
Tablo 1.2: Yapısal ve Kavramsal Sosyal Sermayeye Örnekler	49
Tablo 1.3: Sosyal Sermayenin Üç Temel Ögesi.....	51
Tablo 3.1: Sosyal Sermayeye Yönelik Yabancı Literatür	97
Tablo 3.2: Sosyal Sermayeye Yönelik Yerli Literatür	101
Tablo 3.3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı	109
Tablo 3.4: Katılımcıların yardımsever konusundaki düşünceleri.....	111
Tablo 3.5: Ortak sorun karşısında ortak hareket etme olasılığı.....	112
Tablo 3.6: Faydalı bir projeye zaman ve parasal destekte bulunma durumu	112
Tablo 3.7: İnsanlara güvenme durumu.....	113
Tablo 3.8: Kişilerin aile ve akraba üyelerine güvenme durumu.....	114
Tablo 3.9: Devletin kişi, aile ve mal varlığını koruma durumu.....	115
Tablo 3.10: Çeşitli farklılaşmanın problemlere yol açma durumu	115
Tablo 3.11: Komşuluk ilişkileri durumu	116
Tablo 3.12: Çeşitli aktiviteleri yapma durumu	117
Tablo 3.13: Sırlarını ve özel meselelerini paylaşma	118
Tablo 3.14: Parasal ihtiyacın temin edilme durumu	118
Tablo 3.15: Çeşitli aktivelere katılma sıklığı	119
Tablo 3.16: Toplumsal faaliyete katılım durumu	121
Tablo 3.17: Herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olma durumu	121
Tablo 3.18: Önemli kararlar alma gücü durumu	122
Tablo 3.19: Son genel seçimlerde oy kullanma durumu.....	122
Tablo 3.20: Katılımcıların çeşitli grupları komşu olarak görme durumu	123
Tablo 3.21: Katılımcıların son bir yılda siyasi hareketlere katılma durumu	126
Tablo 3.22: Katılımcıların kurumlara olan güven durumu	128
Tablo 3.23: Kurumlara olan güven sıralaması.....	132

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Kalkınma İktisadının Teorik Kökenleri	5
Şekil 1.2 : Kalkınmanın Belirleyicileri.....	34
Şekil 1.3: Sosyal Sermaye ve Ekonomi.....	46
Şekil 1.4: Sosyal Sermayenin Unsurları	52
Şekil 1.5: Güven Unsuru Döngüsü.....	55
Şekil 2.1: Sosyal Sermaye - Ekonomik Etki Çıktıları	70
Şekil 2.2: Sosyal Sermaye ve Sağlık Arasındaki İlişki	78
Şekil 2.3 : Sosyal Sermaye ve Suç İlişkisi.....	80

GİRİŞ

Ülkelerin sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçişleriyle birlikte üretim kalıpları değişmiş bununla birlikte üretim faktörleri de farklılaşmıştır. Bu nedenle artık günümüz koşullarına bakıldığında sanayi toplumunda öncelikli rol oynayan fiziki ve mali sermaye birikiminin yerini beşeri ve sosyal sermaye kavramları almıştır. 1990'lı yıllardan itibaren daha da ön plana çıkan sosyal sermaye kalkınma yazınında ve ülkelerin kalkınmışlık seviyelerindeki farklılıkları ifade etmekte etkin rol oynamaktadır.

Bir ülkenin bireyler ve kurumlar arasındaki güvene bağlı olarak gelişen ilişkilerin nitelik ve niceliklerin seviyelerini gösteren sosyal sermaye; toplumların siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki başarısını önemli derecede etkileyebilmektedir. Ayrıca sosyal sermaye makroekonomik getirilerinin yanı sıra bireysel ekonomik getirilerde aktif rol oynayabilmektedir. Bireysel kazançların temel belirleyicisi olan sosyal sermaye düzeyi ülkelerin kalkınmasında ve gelişmişlik seviyelerinde ciddi anlamda rol oynadığı iktisat literatüründe kabul gören bir kanı olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak küresel rekabette başarılar elde edilebilmesi için insan ve toplumsal değerlerin gelişmesi noktasında sosyal sermaye yatırımlarının artırılması gerekmektedir.

Hiç şüphesiz ki kalkınan ülkelerde insan faktörünün üstlenmiş olduğu vizyon, sanayi toplumuna göre daha belirleyici rol oynayabilmektedir. Bunun temel nedeni ise günümüz kalkınmış ülkelerin milli gelirlerinden eğitim, sağlık ve alt yapı gibi hizmetlere ayrılan payların yüksek seviyelerde olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür yatırımlar maalesef istenilen seviyelerde olmadığı görülmektedir. Ayrıca adil gelir dağılımı noktasında da kalkınmış ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere göre ileri de oldukları göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra kalkınmış ülkelerde kurumsallaşma kavramı ekonomik ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İşte bütün bu göstergeler, kalkınmış ülkelerde insan faktörünün önemine bağlı olarak sosyal sermaye birikimi ve elde ettikleri refah seviyelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sosyal sermaye alanında çalışan birçok araştırmacı sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sosyal sermaye güven, norm /değer ve iletişim ağları olguları ile bir bütün olarak toplumlar

arasındaki ilişkilerde etkili olmaktadır. Özellikle sosyal sermayenin önemli unsuru olan güven olgusu bireylerin karşılıklı ilişkilerinde etkili olmakla birlikte bu olgunun yüksek olduğu toplumlar sosyal sermaye bakımından daha fazla zengin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Fakat sosyal sermayenin toplumlar arasındaki ilişki düzeyleri farklı olabilmektedir. Genellikle sosyal sermaye stokunun yüksek olduğu toplumlar ekonomik kalkınma bağlamında gelişirken, sosyal sermaye stokunun az olduğu toplumlar ise ekonomik kalkınma bağlamında geride kalmaktadır. Bunun için toplumların ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmesi için sosyal sermaye stokunu arttıracak yatırımları teşvik etmeleri temel bir öncelik olmaktadır. Sosyal sermaye bakımından zenginleşen toplumların refah seviyeleri de böylece yükselecektir.

Ayrıca sosyal sermaye, ciddi problemler yaratan yolsuzluklar, hırsızlık, adam kayırmacılık, rüşvet, siyasi ve ekonomik istikrasızlık gibi faktörler üzerinde önemli rol oynayarak toplumların ekonomik kalkınmışlık seviyelerine olumlu anlamda katkı yapmaktadır.

Bu çalışmanın birinci kısmında ekonomik kalkınma ve sosyal sermaye kavramaları teorik çerçevede etki alanlarıyla ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında sosyal sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise sosyal sermayenin kalkınma üzerine etkisini analiz edebilmek için Kars ili üzerine yapılan saha araştırmasına ve bulgularına yer verilmiştir. Araştırma bulguları, Kars'ta sosyal sermayenin genel anlamda güven ve dayanışma, grup ve ağlar, kolektif eylem ve işbirliği, sosyal bütünleşme, politik eylem ve kamu kurumlarına olan güven bakımından tatmin edici seviyelerde gelişim sağlamadığını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda çalışma, Kars'ta sosyal sermayenin geliştirilmesi için çeşitli çözüm önerilerine de yer vermiştir.

I.BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA VE SOSYAL SERMAYE: TEORİK ÇERÇEVE VE ETKİ ALANLARI

1.1. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma: ülkelerin gelir ve giderinden elde edilen artışın yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politika alanlarında meydana gelen değişimlerdir. Yoksullukla mücadele etmek, maddi refahın geliştirilmesi, üretimde rol alan girdi miktarını tahsis etme ve üretim sonucunda meydana gelen çıktı kompozisyonların değiştirilmesi gibi evrelerden oluşmaktadır (Berber, 2006: 9).

Kalkınmanın ilk olarak ortaya çıkması 1930'lardaki Büyük Buhrana dayanmaktadır. Kalkınma ekonomisine hız veren ivme ise 1939 – 1945 yılları arasındaki uluslararası ekonomik çöküntünün oluşturduğu sarsıntıdır. Bir disiplin olarak ortaya çıkması İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlamış ve günümüze kadar ekonomik yönüyle ele alınmıştır (Yavilioğlu, 2002: 63).

Kalkınma kavramı toplumların gelişmişlik seviyelerine göre farklı zaman dilimlerinde çeşitli anlamlar kazanmıştır. Bu kavram bazen yakın anlamlı sanayileşme, modernleşme ilerleme ve büyüme ve yapısal değişme gibi kavramların yerine kullanılıp anlam kaymasına neden olmuştur. Günümüzde bile bu kavramın içeriği açık ve anlaşılır olmamakla beraber teorilerde olduğu gibi günlük konuşma dilinde sanayileşme, büyüme ve ya modernleşme yerine kullanılmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 59).

1.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Toplumsal gelişmenin ilerlemesi, adil gelir dağılımının sağlanması ve beşeri sermayenin geliştirilmesi kalkınmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan zamanda kalkınma konusunun göz ardı edilmesinin nedeni klasik iktisatçıların kalkınmanın kendiliğinde gerçekleşeceği (görünmez el) olgusudur(Seyidoğlu, 2006:827). Kalkınma kavramının ele alınması iktisatçılar tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Bunun temel nedeni olarak ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın çeşitli ülkelerinde sadece sermaye

birikimlerinin olması ülkelerin istenilen refah seviyelerine ulaşmasına yeterli olmamasıydı (Yüksel, 2015: 39).

İkinci Dünya savaşı sonrasındaki 10 yıllık süreçte gerek resmi kalkınma anlayışında ve gerekse yapılan uygulama stratejilerinin niteliği bakımından, savaş sonrası yıkılma sürecine girmiş olan Avrupa'nın tekrar iktisadi açıdan güçlenmesine ağırlık verilmiştir. Bu kalkınmanın gerçekleştirilmesinin bilinen en önemli ayağı ise Marshall Planı çerçevesinde tedarik edilen mali desteklerin Avrupa'yı tekrar ayağa kaldırmasına destek olmasıdır. Aynı zamanda bu dönem içerisinde İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) da buna benzer faaliyetler yürütmüştür(Kaynak, 2011: 42).

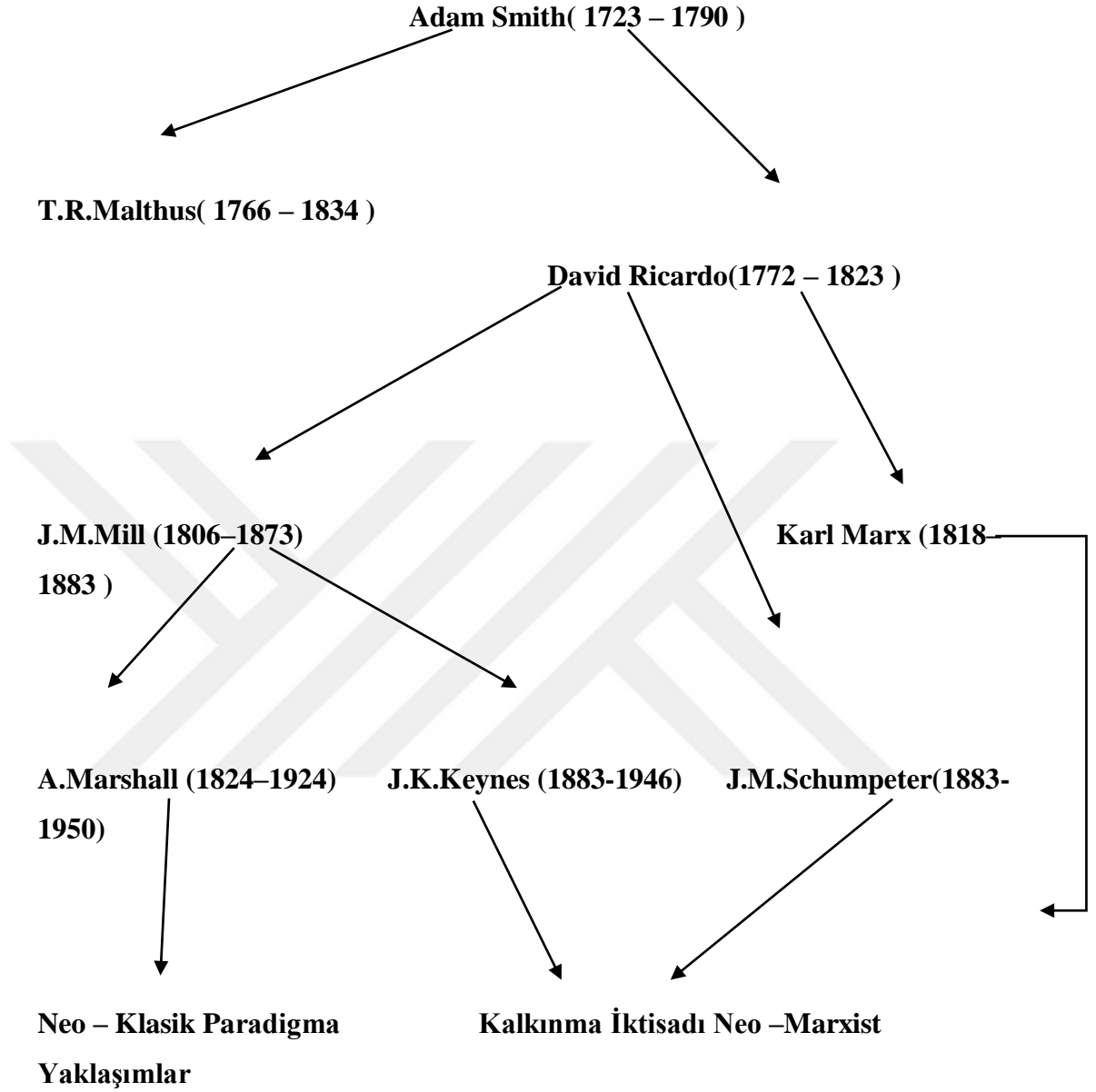
Bu dönemde kalkınma iktisadının temel amacı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını acil olarak çözmek amacıyla sadece iktisadi büyüme üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bunun temel nedeni ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayılan birtakım gelişmelerin bu zaman dilimi aralığına denk gelmesidir (Özpolat, 2009: 5).

Gerek kalkınma teorilerine olan ilginin artması gerekse az gelişmiş ülkelerin birçok sorununun ön plana çıkartılmasında birden çok neden bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı cephe savaşının yanı sıra ideolojik bir savaş olarak da sürdürülmüştür. Almanya'da Hitler "Yeni Düzen" den bahsederken, Japonlar "Birlikte Refah Dünyası" şeklinde tanımlamalar yapmıştır. Batılı devletler bir taraftan kendi ülkeleri için savaşırken diğer taraftan hakça ve demokratik bir dünya düzeni için çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda savaş süreci içerisinde çeşitli gruplar kurularak savaş sonrası düzenin kurulması temelleri için çalışmalar yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Bretton Woods antlaşması, Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası(WB), Gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO) ve Birleşmiş Milletler (BM) faaliyetler yürütmüştür.

Özetle kalkınma ekonomisinin yani az gelişmiş ülke sorunlarının incelenmesinin ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasının iki temel nedeni vardır. Bunlar;

- ❖ İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaret ve sermaye hareketini canlandırmak
- ❖ Ulusal bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş olan ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etme çabasıdır (Taban ve Kar, 2015: 3).

Şekil 1.1: Kalkınma İktisadının Teorik Kökenleri

Kaynak : (Kaynak, 2011: 41)

Şekil 1.1.'de görüleceği gibi kalkınma iktisadının teorik kökeni Adam Smith ile başlamaktadır. Adam Smith'e "görünmez el" ve serbest piyasanın hâkim olduğu bir iktisadi yapıda büyümenin önemli belirleyicisi sermaye ve birikimi ve kapitalist tasarruf miktarıdır. David Ricardo, iktisadi büyümenin kaynağına ilaveten teknik yenilikler (buluşlar) ve uluslararası ticareti dâhil etmiştir. Marx'a göre ise toplumları yöneten unsur sosyal sınıflardır. Sosyal sınıfın hareketini belirleyenler ise üretici güçlerle beraber var olan üretim ve mülkiyet ilişkileridir. Marx' a göre dünya tarihinin en önemli üretim biçimi kapitalizmdir. Bu sistemi sürekli genişleten mantık ise kapitalistlerin kar oranı, artık – değer oranı ve sermayenin organik birleşimi

sonucu ortaya çıkan ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Sermaye birikiminden ziyade teknik ilerlemelere önem veren Joseph Alois Schumpeter'e göre ise kalkınma, yeni üretim tekniklerinin, yeni ürünler veya üretim organizasyonlarına yönelik yeni araçların ortaya çıkması, başka bir ifadeyle üretim faktörlerinin yeni yollardan faydalanılmasına yol açan teknik yenilikler neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Yani iktisadi kalkınma, iktisadi yaşam kurallarında temel bir değişimin ortaya çıkmasıdır. Schumpeter klasiklerin, büyümede en önemli kaynağın kapitalist tasarruf ve sermaye birikimi varsayımını kırarak, büyümede itici gücün teknik yenilikler olduğunu vurgulamıştır. Bunun da ancak girişimcilerin tasarruf öndeliğinde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir (Kaynak, 2011: 40 – 42).

Teknolojik gelişime uyum sağlamayan ve bunu karşılamak maksadıyla dışa bağımlı olan Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) kalkınma literatürünün temel konusu olmuştur. Bu tür ülkelerin Gelişmiş Ülkeler(GÜ) kategorisine ulaşabilmeleri için ekonomik büyümeyi sağlamanın yanında ekonomilerinin köklü bir yapısal değişim gerçekleştirme zorunluluğu sonucunda kalkınma konusu daha kapsamlı bir anlam kazanmıştır. Ekonomik kalkınma literatürü 1950'lerden beri GOÜ'lerin ekonomik sorunlarını ele almış ve GÜ'lerle GOÜ'ler arasındaki gelişmişlik farkına vurgu yapmak için kullanılmıştır. Bu bağlamda kalkınma konusu öncelikle "bir azgelişmişlik sorunu" şeklinde algılanmakta ve GOÜ'ler için tanımlanmaktadır. GÜ'lerde hedeflenen kalkınma düzeyine ulaşmada yeniliklerin korunması ve geliştirilmesi önemlidir (Gümüş, 2004: 5).

1929'da Büyük Buhran ile birlikte ekonomik kalkınma kavramı bir disipliner yapı olarak ele alınmaktaydı. İkinci dünya savaşından sonra günümüze kadar olan süreçte ekonomik kalkınma kavramı popülerliğini kazanmıştır. Savaşın getirmiş olduğu yıkıntıları gidermek amacıyla Marshall planı ile Avrupa ülkelerinin iktisadi yapısını düzeltilmesi noktasında yapılan çalışmalar ülkeler için ekonomik kalkınmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kalkınma 1950'lerden sonra GOÜ'lerin problemlerini ele alınmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Özellikle bu tür Gelişmekte Olan Ülkelerin(GOÜ) ,GÜ'lerin stratejik ekonomik kalkınma politikalarını kendilerine örnek alınması gerektiği varsayımına varılmıştır.1970 yılına kadarki olan süreçte bu politikalar GÜ'lerin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak benimsenip modernleşmeyi gerçekleştirme amacına hizmet etmektedir.

1970 yılına kadar olan süreçteki kalkınma modelleri temel olarak GÜ'lerin izledikleri yolu veya yolları benimsemiştir. Bu anlamda kalkınma, sosyal siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda bir modernleşme projesi olarak dikkat çekmekteydi. Buna göre, GOÜ'lerin kalkınmaları için GÜ'lerde var olan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değerlere kavuşmak şeklinde algılanmakta ve toplumsal ve ekonomik dönüşüm projesi buna göre şekillenmektedir. Sonuç olarak kalkınma iktisadi modernleşme iktisadi şeklinde ele alınmaktadır (Kaynak, 2011: 43).

1970-1980 yılları arasında sanayi toplumunun son aşaması olan refah toplumunun önünde yer alan GÜ'ler ekonomik kriz ve durgunluğun başlaması, dünya para piyasasının değişmesi ve dünya petrol krizinin patlak vermesi sonucunda GOÜ'lerin kalkınma sorunları güncelliğini kaybetmiştir. Fakat daha sonraki süreçte 1990 yıllarda teknolojik bilgi üretimi, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim ve nitelikli insan faktörünün stratejik önem kazanmasıyla birlikte bilgi toplumuna geçiş sürecine bağlı olarak kalkınma olgusu tekrar önemini kazanmıştır. Bundan sonraki süreçte kalkınma iktisatçıları gelecek nesillerin ihtiyaçlarını en az bugünkü seviyede karşılamasına olanak sağlayacak, beşeri ve tabii kaynakların kullanılması anlamına gelen sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramına odaklanmışlardır. Bunun sonucunda ise sanayi toplumunda doğal girdilerden fiziki sermayeye geçen girdi ağırlığı, bilgi toplumunda beşeri sermayeye geçmiştir (Gümüş,2004: 6).

1970- 1980 yılları arasında küresel dünyada meydana gelen ekonomik kriz ve durgunluklar, piyasalarda istikrarsızlıklar ve petrol krizinin patlak vermesiyle birlikte GOÜ'lerin ekonomik kalkınma problemleri sekteye uğramış ve ekonomik kalkınma bu süreçte önemini kaybetmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde özellikle teknolojik yeniliklere bağlı olarak bilginin önem kazanması insan faktörünü ön plana çıkarmıştır. Bu yenilikleri kullanabilecek nitelikli iş gücü bağlamında bilgi toplumu ortaya çıkmıştır. Günümüz küresel dünyasında artık bilgi toplumunun önem kazanması kalkınma ekonomisine tekrardan hayat vermiştir.

1.1.2. Ekonomik Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi ve Önemi

Kalkınma hayata bir meydan okumadır. Yani ekonomik ve toplumsal yaşama iradi olarak müdahale etmek ve zenginlik yarışına girilmesidir. Başka bir deyişle kalkınma, zenginleşme yolunda bir iradi müdahaleci görevini yürütür. Her ne kadar doğaya müdahale etse de aslında bölüşüm ilişkilerine de yapılan bir müdahaledir.

İktisadi boyutuyla kalkınma ise yaşam standartlarının yanı sıra refah seviyesinin yükseltilmesi, gelir dağılımının gittikçe adaletli bir hale gelmesiyle büyüyen pastadan daha çok kişinin pay almasının sağlanmasıdır. Üretim miktarının artması ve niteliğinin gelişmesi ne kadar önemli ise de bu faaliyetlerin çıkarmış olduğu zenginliğin adil bir şekilde dağıtılması da o kadar önemli olmaktadır. Yani zenginliğin elde edilmesi ne kadar önemli ise onun dağıtımının adil olması da o kadar önem taşımaktadır (Kaynak, 2011: 79).

Herhangi bir kavramın içerik olarak doğru ve anlaşılır kullanımı için hem ekonomik gelişimi o kavramla ifade edebilen toplumların olgusal bir biçimde hem de kavramın anlamsal olarak nasıl bir değişim geçirdiğinin bilinmesi gerekir. Ancak toplumsal değişim, gelişim veya gerilemelerin neden ve sonuçları üzerindeki araştırmalar, zamanla kavramın anlamsal olarak çeşitli farklılıkların ortaya çıktığı tahliliyle daha anlaşılır olabilmektedir (Yavilioğlu, 2002: 60).

Genellikle iktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma kavramı kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Aynı zamanda kişi başına gelir arttığında yaşam standartlarının buna paralel bir şekilde artacağı varsayımı yapılmaktadır. Fakat kişi başına gelir artarken her zaman refah seviyesinin göstergesi olan gelir dağılımının da iyileşeceği anlamına gelmez. Bir ülkenin kalkınma genel düzeyine ve refah seviyesindeki artıştan bahsedebilmek için mutlaka gelir dağılımındaki adaleti dikkate almak gerekir. Bir ülkede kişi başına gelir çok yüksek bir büyüme sergileyebilir ve bundan nüfusun küçük bir kısmı yararlanabilirken; geriye kalan büyük bir bölümünün yaşam seviyelerinde herhangi bir yükselme söz konusu olmayabilir. Böyle bir durumda ise iktisadi büyümeden söz edilebilirken, iktisadi kalkınmadan söz edilememektedir. Tam da bu noktada kalkınmasız büyüme kavramı ortaya çıkmaktadır (Kaynak, 2011: 83).

Büyüme sadece milli gelirdeki niceliksel artış olarak tanımlanır. Kalkınma ise üretim ve teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gelişmeleri kapsar. Ayrıca teknolojiyi kullanma yeteneğindeki gelişimi, geliri artırma ve geliri dağılımındaki eşitliği de kapsamaktadır. Özetle büyüme kalkınmanın ilk aşamasıdır. Büyümeden sonra ekonomik ve toplumsal gelişime yönelik adımlar gerçekleşmezse kalkınmada gerçekleşmez. Kalkınmanın en önemli gelişimi gelir dağılımındaki eşitliği sağlamak amacıyla yapılan ilerlemelerdir (Arslan, 2013: 47).

Ekonomik kalkınmayı sadece büyüme kavramıyla ve teknoloji – sermaye bazlı bir faktör olarak değerlendirmeyi bir kenara bırakıp kapsamlı bir şekilde incelemek gerekir (Özyakışır, 2011: 48). Büyüme ve kalkınma kavramları farklı yorumlamak gerekir. Çünkü büyüme sayısal değerlerdeki ve üretimdeki artış olarak ifade edilirken, kalkınma kavramı ise sadece sermaye artışı yani milli gelirdeki artış olarak tanımlanamaz (Seyidoğlu, 2006: 829). Bu bağlamda hareketle kalkınma ; “ *kendi kendine sürdürülebilir büyüme, üretim biçiminde yapısal değişme, teknolojik yenilik, sosyal siyasal ve kurumsal yenileşme ve insanların yaşam koşullarında yaygın iyileşme*” (Şenses, 2004: 1) biçiminde ifade edilmektedir. Dolayısıyla buradan da anlaşılacağı üzere kalkınma kavramı, iktisadi niteliklerinin yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel nitelikli yapılarını da kapsayan gelişmelerini sağlayan değişmeyi aynı zamanda yeni yapıların sağlanması noktasındaki süreç olarak ifade edilebilir. Yani “ *kalkınma, doğası gereği bir uzun dönem sorundur. Ve söz konusu olan bir toplumsal sürecidir*” (Başkaya, 2005: 27) olarak tanımlanır.

Kalkınmanın iktisat yazında tanımlanması oldukça karmaşıktır. Kalkınma literatüründe geniş tartışmaların yaşandığı bu kavramın büyüme, yapısal değişme, sanayileşme ve modernleşme ile ilgili ilişkileri ele alınmış ve meydana gelen çeşitli farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu nedenle tanımlanması zor olan bu kavramın gelişmemiş toplumların ekonomik ve ekonomik olmayan öz kaynaklarını kapsayacak bir tanımın yapılması oldukça zordur. Aslında kavramın tanımlanması için ekonomik ve ekonomik olmayan kaynakları bir bütün şeklinde kapsayarak başlatılması gerekmektedir. Kalkınmaya sadece sermaye ve teknoloji faktörlerine bağlayan ve bu iki faktörün birikimi olarak nitelendiren anlayışa karşın yeni bir kalkınma kavramı geliştirilmesi gerekir (Crocker, 1991:459).

Ekonomik kalkınma iktisatçıları özellikle yoksulluğun temel sorun olduğunu ve gelir düzeyi düşük olan ülkelere yoğunlaşmak gerektiğini savunmaktadır. Çünkü onlara göre kalkınmanın temel görevi gelir düzeyi düşük olan yoksul ülkelerdeki yoksullukta iyileştirilmelerin yapılması ve aynı zamanda uzun süreçte bu ülkelerin gelişmiş ülkelerin refah seviyelerine ulaştırmak amacıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede nasıl bir yol izlenilmesi gerektiğinin cevabını aramaktır(Özcan, 2011: 57).

İşgücü fazlalığının tarım sektöründe yer alması, üretimde verimliliğin düşük olması, sermaye birikiminin yetersizliği, nüfus artış hızının yüksek olması, devletin

piyasalara olan aşırı ve ya yetersiz müdahaleleri, bağımlılık ve piyasaların darlığı gibi az gelişmiş ekonomilerin içinde bulunduğu ekonomik kökenli problemleri kalkınma teorisyenler ele almaktadır. Bu teorisyenlerin temel prensipleri ise gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında çeşitli çıkış yolları aramaktır (Çekiç, 2009: 11). İlk başta tarımsal üretimin ön plana çıkartılması daha sonra dış ticaret yapısına uygun politikaların uygulanması neticesinde zamanla sanayileşme sürecini yakalaması istenilen sonuçtur. Amaçlanan hedeften sonra ise genellikle temel birinci öncelik toplumun okur – yazarlık oranının artırılması, sağlık ve barınma imkânlarında iyileşmelerin yapılması, yaşam süresinde gelişimin sağlanması, AR–GE faaliyetlerini desteklemek amacıyla GSMH’den alınan payda artışın olması, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelecek olumlu gelişmeler ekonomik kalkınmayı destekleyerek sosyal açıdan desteklenecek yenilikçi faktörlerin oluşmasına ön ayak olmaya başlamıştır. Böylelikle ilk başta ekonomik kalkınma şeklinde kendisini gösteren gelişimin zaman içerisinde yerini sosyal kalkınmaya bırakması görülmektedir (Berber, 2006: 10-11).

Kalkınma kavramı büyüme kavramından daha kapsamlı olup az gelişmiş toplumların iktisadi yapısının dizayn edilmesinin yanında sosyal, kültürel ve siyasal yapıların değiştirilmesi ve bu yapılara yenilik katılması şeklinde ifade edilmektedir. Yani kişi başına gelirin artmasının yanında üretim faktörlerindeki verimlilik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracattaki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınma kavramının unsurlarını oluşturmaktadır. Büyüme ise ekonomide mutlaka yapısal bir değişimi gerektirmez. Büyüme nitelikten çok nicelik bakımından gerçekleşen değişimi gösterip, üretimin ve kişi başına düşen gelirin reel olarak arttırılmasıdır. Büyüme ile kişi başına gelirin artmasının aynı zamanda gelir dağılımı içindeki adaleti sağlar diye bir durum söz konusu değildir. Büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki en önemli nokta büyümede var olan ekonomik yapının esas alınması durumu söz konusu iken bu durum kalkınma da var olan ekonomik yapının benimsenmemesi ve bu durumun değiştirilip geliştirilmesi esas alınmaktadır. Bundan ötürü kalkınmada kendiliğinden meydana gelecek olan değişmelere baştan müdahale edilerek bunların yönlendirilmesi mevcut iken büyümede böyle bir mücadele bulunmamaktadır (Taban ve Kar, 2015: 3-4)

1.1.3. Ekonomik Kalkınmanın Amacı

Yaşadığımız dünya fazla mal ve hizmet üretiminin vazgeçilmez bir biçimde istenildiği bir dünyadır. Böylece daha fazla mal ve hizmet üretimi ve bunun toplum tarafından tüketimi sonucunda, yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve toplumun giderek daha medeniyetli bir dünya toplumuna katılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla dünya iktisadi yarışından çekilmek ya da kopmak hiçbir az gelişmiş ülkenin arzu edeceği bir şey değildir. İktisadi kalkınma ile birlikte ülkeler sadece daha fazla gelire sahip olmamaktadır, ayrıca iyi bir eğitim ve sağlık koşullarına ve koşullara özgür bir biçimde ulaşabilmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca insan odaklı bir kalkınma, insan kişiliğinin oluşması için gerekli koşulları sağlayacak, yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğin azaltılmasını sağlayacaktır. Özetle kalkınmanın az gelişmiş ülkeler için önemi insan ve toplum açısından sadece maddi bir yaşamın sürdürülmesi değil; insanlık toplumunun yüksek seviyelerdeki kültür ürünlerine ulaşmasını sağlayacak bir sürecin ve yarışmanın olmasıdır(Taban ve Kar, 2015: 8).

Kalkınma İktisadı 'nda öncelikli olarak yoksulluğun ön plana çıktığı düşük gelir düzeyine sahip ülkelere odaklanması gerekmektedir. Çünkü Kalkınma İktisadı 'nın temel görevine bakıldığında gelişmekte olan ülkeler için yoksulluktan çıkış noktaları aramaktadır. Nihai amacı ise, günümüz dünyasında geliri düşük olan ülkelerde görülen yoksulluğun öncelikli olarak hemen azaltılması, buna benzer ülkelerin gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaşabilmesi noktasında uzun dönemde sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma doğrultusunda nasıl bir yol izlemelerine çözüm aramaktadır (Özcan, 2011: 57).

Ekonomik kalkınmanın amaçlarından biri olan yoksulluğun azaltılması için geliştirilen mikro kredi uygulaması çeşitli dünya ülkelerinde başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Yoksulluğu azaltmaya yönelik programların günümüzde genel olarak amacı ise; yoksulların güçlendirilmesini sağlayarak yaşamlarını sürdürebilecek bir düzeye yükseltilmesi, eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksullara kendi kendilerini ve ailelerini destekleme fırsatının verilmesi, temel sosyal bilincin oluşturulması, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine fayda sağlanmasıdır. Yoksulluğun azaltılması noktasında faaliyet gösteren mikro kredi projesinin amacı; kırsal ve kentsel bölgelerde yaşamını sürdüren özellikle de yoksul kadınlara mali destek sağlamak ve yoksul ailelerin üretici olmalarına veya çok küçük işletmelerini genişletmelerini sağlamak amacıyla onlara küçük miktarlarda kredi tahsis etmek,

küçük çaplı işlerle yoksulluğu minimum seviyeye düşürmek, kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan ve herhangi bir toprağı sahip olmayan yoksullara belirli bir kurumsal yapı çerçevesinde kredi imkânı sağlamaktır (Tatlı, 2013: 37).

Kalkınma sadece mekanik bir olay değildir. Kalkınma hem bir zihniyet yapısı gerektirmekte hem he kendi zihniyetini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu kalkınma olgusu sosyoekonomik yönü olan karmaşık bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Kalkınma yatırımların artması sonucu sanayileşmenin hız kazanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bir taraftan altyapı yatırımlarının uygulanması öte yandan ara ve yatırım malları sanayisi gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi içinde maliye politikasına önemli görevler düşmektedir(Öztürk, 2016: 410).

Kalkınma ile temel olarak bireyin refah düzeyinin daha iyi duruma getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu olgunun gerçekleştirebilmesi için yapılması gerekenler her gün değişmekle birlikte genel olarak bütün toplumlarda üç önemli öğenin kalkınmayı karşıladığı varsayımı yapılmaktadır. Kalkınmanın üç önemli ögesi ise sırayla; geçinebilirlik, onur ve özgürlüktür (Kurtlar ve Doğanoğlu, 2007: 7 – 8). Birleşmiş Milletler (BM), 1947’ de kalkınma planları üzerinde yaptığı incelemelerde hükümetlerin iktisadi kalkınma nihai amacının bütün nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu ifade etmiştir (Yavilioğlu, 2002: 62).

Ülke üretim yapısının, yüksek katma değerli ürünler şeklinde dönüşüm içine girmesine İktisadi kalkınma olarak tanımlanır. Ayrıca elde edilen ürünün o toplumdaki gelir grupları arasında eşit bir şekilde bölüştürülerek yaşam standartlarının yükseltilmesi olarak da ifade edilmektedir. İktisadi kalkınmanın nihai amacı ise, toplumu ve bireyi başta doğa olayları karşısında olmak üzere iktisadi, sosyal, siyasi ve uluslararası ilişkiler bağlamında her bakımdan özgür hale getirmeye sağlamaktadır. Kalkınmanın nihai amaçlarının esas olarak 6 boyutu vardır. Bunlar;

- 1. Üretim ve Teknoloji Boyutu:** Yaşayabilmek ve yaşamı sürdürebilmek için doğa ile verilen mücadeleden üstün çıkmak ve böylece doğa olaylarını kontrol altına almak; gittikçe daha fazla ve daha yüksek katma değerli ürünlerin üretimini gerçekleştirmek,
- 2. İnsani Boyutu:** Refah seviyesini(yaşam standardını) yükseltmek,
- 3. İstihdam Boyutu:** Çalışma koşullarını iyileştirmek ve istihdam olanaklarını genişletmek,

4. **Çevre Boyutu:** Amaçlarını çevreye mümkün oldukça en az zararı verecek bir şekilde gerçekleştirmek,
5. **Hâkimiyet Boyutu:** Toplumlar veya ülkelerarası rekabette ön sıralarda yer almak,
6. **Özgürlük Boyutu:** İktisadi, sosyal, siyasi ve uluslararası bakımından özgürlük seviyelerini arttırmak (Kaynak, 2011: 77-78) .

İktisadi kalkınmanın belli başlı birtakım amaçları aşağıda sıralanmıştır. Bunlar;

- ❖ Kişisel reel gelirleri arttırıp her türlü ihtiyaçların kolay bir şekilde giderilmesini sağlamak,
- ❖ Yeni bir yatırım anlayışına imkân sağlayarak büyüme hızının yükselmesinde öncü olmak,
- ❖ Kendi ülkesine iktisadi bağlamda bağımsızlık kazandırmak,
- ❖ Daha fazla boş olan zamandan istifade ederek insan yaşamını arttıran bir hayat anlayışı yaratmak,
- ❖ Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler karşısında baskıcı kompleksinden kurtulma yolları sağlamak,
- ❖ Toplumların uzun bir zaman sürecinde kazanmış olduğu kültür değerlerini devam ettirmek,
- ❖ Çağın ülkelerarası ulaşım ve haberleşme gibi hizmetlerden herkesin faydalanmasını sağlamak.
- ❖ Bu amaçlar dışında kalan daha özel amaçlar ise şunlardır;
- ❖ İhtiyaç noktasında bugün ve gelecek bağlamında belirlemeler yapmak,
- ❖ Gelecekteki nüfus artış hızına bağlı olarak talebin gidişatını araştırmak,
- ❖ Ülkenin sahip olmuş olduğu sosyal ve ekonomik yapıları göz önünde bulundurarak bir eğitim sistemi geliştirmek,
- ❖ Üretim faaliyetlerini çeşitlendirmek için gerekli olan önlemleri almak,
- ❖ Kalkınma politikasına uluslararası bağlamda bir nitelik vasfı atamak,
- ❖ Zorunlu yatırımların yer ve miktarını saptamak,

- ❖ İnsan emeğine ve sosyal ve siyasal birliği önem veren ve aynı zamanda bunu koruyan bir anlayışa önem vermek,
- ❖ Kamu ve özel kesim arasında organizasyon sağlayarak, yersiz ve keyfi olarak alınan kararları azaltmak ve kalkınma politikasının etkinliğini arttırmak,
- ❖ Gelir dağılımında adaleti sağlamak,
- ❖ Tarım, sanayi ve hizmetler politikası arasında uyum sağlamak,
- ❖ Herkese beceri ve ehliyetine göre iş imkânı sağlamak,
- ❖ Gelir ve tüketim arasındaki dengeyi sağlamak (Türk'ten Akt. İsmayılov, 2007: 49).

İktisadi kalkınmanın hedefleri doğrultusunda bir değerlendirme yapılırsa genel olarak üç önemli faktörün ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi az gelişmiş ülkelerde yoksullukla etkin mücadele edilerek mümkün olduğu kadarıyla yoksulluğu minimum seviyeye çekmektir. İkincisi ise bu tür ülkelerin refah seviyelerini yükseltmek amacıyla çalışmaların yapılmasıdır. Son olarak ise adil gelir dağıtımının sağlanarak herkesin bu gelir pastasından eşit miktarda pay almasını sağlamaktır. Az gelişmiş ülkeler için bu stratejilerin uygulanması neticesinde kalkınma olgusu gerçekleşebilecek ve gelişmiş ülkeler statüsüne ancak böyle yükselebilecektir.

1.1.4. Ekonomik Kalkınmanın Çeşitleri

Ekonomik kalkınmanın çeşitli sınıfları bulunmaktadır. Genel olarak bu sınıflar; sürdürülebilir kalkınma, kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma ve sosyal kalkınma olmak üzere 4 ana temel başlık altında incelenmektedir.

1.1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınmanın nasıl ortaya çıktığı hususuna bakmak için gelişimine ve uluslararası konferanslara bakmak gerekir. Tüm insanlık adına çevre sorunlarının giderek önem kazanması konuya uluslararası düzeyde ilgi duyulmasına ve gereken çözüm yollarının hızlıca artmasına neden olmuştur. Bu konu hakkında özellikle sanayileşme, nüfus, çevre tahribatı, gıda tüketimi ve doğal kaynak arasındaki dinamik ilişkileri analiz etmek amacıyla çeşitli komisyonlar kurulmuştur. 1972

yılında Stockholm’de Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre konferansı düzenlenmiştir. Konferansta ekonomik kalkınmanın durdurulamayacağı ve doğaya uyumlu daha az zarar veren bir şekilde gerçekleşebileceği düşüncesine vurgu yapılmıştır. Bu konferansta kalkınma kavramı ilk kez ortaya çıkmıştır (Baki, 2008: 6)

BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun 1987 yılında yayınlamış olduğu Brundtland Raporu olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” raporu ekonomiyi ve çevreyi ayrı görmeyen ve her ikisi arasında karşılıklı bir etkileşim ve bağımlılığın olduğunu savunan bir anlayışı ortaya koymuştur. Sürdürülebilir kalkınma sade tanımıyla; bugünün ihtiyaçları karşılanırken gelecek nesillerin ihtiyacı kısıtlanmayacak ve kendi ihtiyaçlarını karşılama becerileri daraltılmayacak bir kalkınma ve sürecinin benimsenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu rapora göre sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi, çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesine bağlıdır. Kalkınmanın sürmesini sağlayan doğal kaynak bileşiminde değişimler meydana gelecek ancak teknoloji, alternatifleri mutlaka yaratılacaktır. Ekonomik büyümenin sürekli olması anlayışını benimseyen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına göre yoksulluk ve az gelişmişlik problemleri ancak gelişmiş ülkelerin öncü olduğu dönemlerde çözüme kavuşur. Rapor devletlerin alması gerektiği görevlere dikkat çekerek, ticaret, finans ve yardım faaliyetlerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ve hiçbir ülkenin diğer ülkelere soyutlanarak kalkınamayacağına vurgu yapmıştır. Ayrıca Dünya Bankası (WB)’nin sürdürülebilir kalkınma da liderlik yönünün önemli olduğu ifade edilmiştir (Toprak, 2005: 148-149).

Sürdürülebilir kalkınma daha önceleri doğal kaynakların korunup zenginleştirilmesi anlamında ekolojik çerçevede ele alınırken günümüzde ekonomik ve toplumsal boyutları kapsamasıyla daha geniş bir içerik elde etmiştir. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma çevresel boyutunun yanında ekonomik ve toplumsal boyutları olan bir kavramdır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında önemli bir duruş sergilemektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ifade edilmek istenen temel husus, iktisadi büyümenin tek başına ve istenilen düzeyde olmayacağı, yaratılan zenginliklerin bölgeler ve gruplar arasında adil bir şekilde dağıtılması ve bu durumda çevresel değerlerin korunması düşüncesidir. Bu değerleri korumayan aksine bozan bir iktisadi büyüme ve kalkınma sürdürülemez bir süreci ortaya çıkaracaktır. Bundan dolayı

insanlığın en önemli zenginlik kaynağı olan çevre yani doğal kaynağın tüketilmesi iktisadi büyümeyi uzun dönemde sürdürülemez bir sürece sokmaktadır. Çünkü böyle bir süreçte bir yandan fiziki sermaye malları artırılırken diğer taraftan doğal sermayeyi yok etmekte, böylece ülkenin sermaye stokunda azalma meydana gelmektedir (Kaynak, 2011: 55-56).

Sürdürülebilir kalkınmaya ilgili olarak çözümler ileriki dönemlerde sosyal, ekonomik ve çevresel boyutu üzerinde yoğunlaşarak ele alınmıştır. Bu boyutların kendine has bir takım itici güçleri ve hedefleri vardır. Bunlar ele alındığında ekonomi, temel mal ve hizmet üretimini artırıp insanın refah seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Çevresel alan ise ekosistemin bütünlüğünü ve esnekliğini koruma çabası içerisindedir. Son olarak sosyal alan ise insan ilişkilerinin gelişmesi ve zenginleşmesinin yanı sıra kişilerin bireysel ve grup şeklindeki amaçlarına ulaşmayı sağlamaktadır (Yeni, 2014: 185).

Sürdürülebilir kalkınmanın içeriğinde üç temel boyut söz konusudur. Bunların ilki mevcut büyümenin sürdürülebilirliği, ikincisi ise bugünün ihtiyaçlarının giderilmesi yani yoksulluk seviyesini düşürmek, son boyut ise gelecek kuşağın yaşam ve refah güvencesinin temin edilmesidir. Bunların uygulanması sırasında çevre üzerindeki baskının uygarlığa sorun teşkil etmeyecek seviyede olması önem arz etmektedir (Başkaya, 2009: 207).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) diğer adıyla Küresel Hedefler BM önceliğinde bir hareket eylemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket eylemine göre 2030 yılına kadar yoksulluğun azaltılması, demokratik bir yönetim ve barış temelini oluşturma, iklim değişikliği ve afet riski, ekonomideki eşitsizlikler gibi temel alanlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 'nin 17 temel hedefi şunlardır (<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> Erişim: 06.06.2018) ;

- ❖ Her yerde her türlü yoksulluğu bitirmek,
- ❖ Açlığı bitirmek, iyileştirilmiş beslenme ve gıda güvenliğini sağlamak ve aynı zamanda sürdürülebilir tarımı desteklemek,
- ❖ Sağlıklı bir yaşam tahsis etmek ve refahı sağlamak,
- ❖ Herkesi kapsayacak adaletli bir eğitimi sağlamak ve ömür boyu bu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek,

- ❖ Cinsiyet eşitliğini sağlayarak tüm kadın ve kızları güçlendirmek,
- ❖ Bütün bireyler için su ve kanalizasyon hizmetlerine ulaşımı ve sürdürülebilir yönetimi sağlamak,
- ❖ Herkes için satın alınabilen, güvenilebilen, sürdürülebilir ve çağdaş olan enerjiye ulaşımı sağlamak
- ❖ Herkesi kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve tam ve üretken istihdamı ağırlamak ve insana yakışan bu tür işleri yaygınlaştırmak,
- ❖ Sürdürülebilir sanayiye yaygınlaştırmak ve yenilikçiliği geliştirmek,
- ❖ Ülke içi ve ülkeler arası eşitsizlikleri azaltmak,
- ❖ Şehir ve yerleşim yerlerini güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir bir hale getirmek,
- ❖ Sürdürülebilir üretim ve tüketim modelini tahsis etmek,
- ❖ İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etme noktasında acil harekete geçmek,
- ❖ Okyanusları, denizleri ve deniz kaynakları sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak,
- ❖ Karasal ekosistemleri korumak, sürdürülebilirliğini ve yenilenmesini sağlamak, ormanların sürdürülebilir yönetimini sağlamak, çölleşme ile etkin mücadele ve arazinin bozulmasını önlemek, tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını önlemek,
- ❖ Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için kapsayıcı ve barışçıl toplumların yaygınlaşmasını ve herkese adaletle ulaşmayı sağlamak, her seviyede etkili, kapsayıcı ve hesap verebilir kurumların kurulması,
- ❖ Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarını geliştirmek ve küresel işbirliğine canlılık kazandırmak.

1.1.4.2. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşamını sürdüren bireylerin sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda yapısını değiştirecek şekilde üretim, gelir ve refah seviyelerinin

geliştirilmesi, dengesizliklerin ortadan kaldırılması kentsel alanlarda var olan fiziksel ve toplumsal alt yapısını kırsal alanlara kaydırılması, tarımsal ürünlerde verimliliği sağlayacak süreçleri, etkinlik ve örgütlenmeler olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2012: 19). Kırsal kalkınma tanımsal olarak sadece tarımla sınırlandırılmayacak çok boyutlu unsurlar içeren bir olgudur. İçerek olarak “kırsal kalkınma” ; kırsal alanlarda pazar verimliliği, sağlık ve kalite standartlarının iyileşmesi, yeni istihdam alanları ve alternatif iş olanaklarının yaratılması gibi hususları içeren önemli bir politika anlayışı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kırsal kalkınma temelinde sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım, yerleşme, haberleşme, bölgesel gelişme, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) gibi politika alanlarıyla entegre bir anlayış biçimi ile yorumlanması gereken yani bir bakıma mozaik niteliği taşıyan çok boyutlu bir kavramı ifade eder (Ekin, 2008: 17).

Kırsal kalkınma için birbirini tümleyen aşağıdaki tanımlamalar yapılmaktadır. Kırsal kalkınma:

- ❖ Toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutları olan bir süreçtir.
- ❖ Evrensel ölçütler, adalet ve eşitlik ilkeleri ile güçlendirilmiş kırsal yaşam seviyesidir.
- ❖ Kırsal topluluğun ülke gelişmişliğinde ve refah düzeyinden, olduğu yerde kalkınarak pay almasıdır.
- ❖ Kırsal emeğin üretkenlik gösterdiği ve bu üretkenlikten doğan hakların alındığı bir istihdam biçimidir.
- ❖ Kaynaklara rahat ulaşım, refah ve gelirin dengede olduğu bir yaşam seviyesidir.
- ❖ Yoksulluğun ve kötü beslenmenin kırsal alanlarda yok edilmesidir.
- ❖ Kırsal toplum yaşamının modernizasyonunu ifade eder.
- ❖ Kır/ kent ayrışımının azaltmasını sağlamaktır.
- ❖ Kırsal sayılan alanların ekonomik kalkınmasıdır(Gökdemir ve Ergün, 2013:70).

Daha önceleri kırsal kalkınma da tarım merkezi bir öneme sahipken ve ana amaçlar genellikle tarımsal gelir ve rekabet edilebilirliğin artırılması iken yeni yaklaşımda kırsal ekonominin tüm sektörleri önemli olmakla birlikte temel hedef olarak ise kırsal

alanların rekabet edilebilirliğini ve yerel değerlerin kıymetini arttırma, atıl kaynakların kullanımını sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kırsal kalkınma politikalarında ana aktörler olan merkezi yönetim ve çiftçiler çıkararak yerine yerel, bölgesel merkezi olmak üzere yönetimin her kademesi ve tüm yerel aktörler şeklinde değişiklik göstermiştir.

Kırsal kalkınma paradigmasına geçişin dünya ülkelerine uygulama ve yönetim bağlamında yansımaları şöyle özetlenmiştir:

- ❖ Gerilemekte olan sektörleri sübvansede etmekten ziyade bölgelerin en çok hangi alanlarda verimli olduğu noktasında stratejik yatırımlar yapmak,
- ❖ Yeni rekabet avantajları sağlamak amacıyla çevresel, kültürel güzellikler veya geleneksel ürünler gibi yerel özelliklere odaklanmak,
- ❖ Dolaylı olarak girişimi etkileyen kolaylaştırıcı koşullara zemin hazırlamak ya da yarı kamu mallarına dikkati çekmek,
- ❖ Yerel ve bölgesel bazda çeşitli sektörel politikaları bütünleştirme ve merkezi yönetim düzeyinde iletişimi geliştirmek da dahil olmak üzere mekânsal politika anlayışına geçmek,
- ❖ Politika idaresini ve kısmen politika oluşturulmasının âdem-i merkezileşmesi,
- ❖ Özel, kamu ve gönüllük esasına bağlı çalışan sektörlerin oluşturmuş oldukları ortaklıkların kullanılması ve bunun yerel ve bölgesel politikalarla uygulanmasıdır (Doğan ve Akşahin, 2011: 8-9).

Türkiye’de 2000 yılından sonraki süreçte izlenen tarım politikalarının şekillenmesinde genel olarak içsel nedenlerinin yanı sıra Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Birliği (AB) Ortak Tarım Politikası (OTP) koşullarına uyum ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Antlaşması’ nın 1995’te yürürlüğe girmesiyle bu örgüte uyum sağlama gibi dışsal nedenlerin rolü büyüktür. AB politikalarına uyum ve kapsam müzakereleri doğrultusunda tarım ve kırsal kalkınmanın günümüzde ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye’nin, AB örneğinde olduğu gibi kapsamlı ve yasal dayanaklar çerçevesinde planlanan tarım politikasının günümüz koşullarında uygulandığı söylenemez. Tarım Kanununun 2006 yılında kabul edilmesiyle ilk defa Türkiye’de tarım politikalarının ne olduğu ve bunun çerçevesinin neler olacağı kanunlaşmıştır. Bu bağlamda Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Programları

Türkiye’de tarım politikalarının ifade edildiği en önemli belge niteliği taşımaktadır. Ayrıca 2001 -2005 Sekizinci Kalkınma Planı ve 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planlarıyla dönüşüm politikalarının genel çerçevesi belirtilmiştir (Sayın vd. , 2015: 10).

Günümüzde Avrupa Birliği, tarım ve çevre sektörü, ürün kalitesi, insan kaynakları ve istihdam, hayat kalitesi dibi kavramları kapsayan bütünleşik bir kırsal kalkınma yaklaşımı ile tanımlanabilmektedir. Avrupa Birliği kalkınma stratejilerini içsel ve dışsal bir kalkınma anlayışının bir sentezi olarak ifade etmiştir. Avrupa Birliği kırsal kalkınma stratejisinin amacı; Avrupa’nın kırsal alanları için bağdaşık ve sürdürülebilir bir geleceği inşa etme şeklinde tanımlamıştır. Avrupa Birliği kırsal kalkınma stratejilerinin üç ana hedefi bulunmakta ve hedefler üç tematik ekseninde gerçekleşmektedir.

Bu eksenler;

- ❖ Tarım ve ormancılık sektöründe rekabet edilebilirliği geliştirmek,
- ❖ Kırsal alanları ve çevreyi iyileştirmek,
- ❖ Kırsal alanlarda yaşam kalitesini iyileştirme ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesini teşvik etme şeklinde belirtilmiştir (Doğan ve Akşahin, 2011:10).

1.1.4.3. Bölgesel Kalkınma

Küreselleşen ekonomik sistemle birlikte kalkınma paradigmaları da buna paralel olarak değişiklik göstermektedir. Küresel ekonomi, bölgelerin rekabet edilebilirliği çerçevesinde şekil almakta, rekabet edilebilirliğin temeli de yerel kaynaklar ile gelişen bir öge olarak tanımlanır. Başka bir deyişle bölgesel eşitsizliklerin kamu eliyle yapılması bir kalkınma sorunu olmasından dolayı bölgelerin söz konusu farkların giderilmesinde kendi kaynakları ve imkânların çerçevesinde çözüm geliştirmesi bölgesel kalkınma kavramını ön plana çıkarmaktadır. Bu değişimin kurumsal kökeni içsel büyüme modellerine uzanmaktadır. 1980’den sonra geliştirilen modelde kalkınmanın, dışsal müdahalelerin azaldığı süreçte, yerel kalkınma potansiyellerine bağlı olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu yeni yaklaşıma paralel bir şekilde bölgesel kalkınma ve rekabet edilebilirliğin ana unsurları;

yenilikçilik, öğrenme, insan sermayesi, sosyal sermaye ve ağ ilişkilerinden oluşmaktadır (Dedeoğlu ve Serteser, 2011:2).

Bölgesel kalkınma, ülkenin bütününde bulunan bölgelerin çevre bölgeler ve dünya ile yapılan karşılıklı etkileşimi ile meydana gelen bölge vizyonunu dikkat çeken katılım ve sürdürülebilirlik unsurlarını temel ilke alan ve insan kaynaklarının gelişimi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin eyleme dökülmesiyle bölge yaşam standardının yükseltilmesini kendisine hedef eden çalışmalar bütünü olarak ifade edilmektedir (İldırar, 2004: 16).

Bölgesel kalkınma politikaları genel olarak az gelişmiş ya da gelişmemiş ülke bölgelerine uygulanan veya özel bölgelere yönelik yapılan bölgesel kalkınma politikaları ve projeleri de hazırlanmaktadır. Bu çerçevede bölgesel kalkınma projeleri, genel politikalarından ziyade sadece bölgeye yönelik hazırlanan birtakım fiziki, ekonomik ve sosyal planların yapılmasıyla bölgenin gelişmesi doğrultusunda uygulanan araçların bir bütün ve tutarlı bir şekilde ele alınmasıdır (Sevinç, 2011: 43).

Bölgesel kalkınma çabalarının başarılı olabilmesi noktasında bölgesel dengesizlikleri azaltacak politikalarda temel amacın sürekli olarak göz önünde bulunması gereklidir. Ülkemizde bu amaç, ekonomik büyüme ve kalkınma süreci ya da iki binli yılların söylemi ile hem ekolojik hem de ekonomik bağlamında sürdürülebilir büyüme sağlanırken, geri kalmış ülkelerin hızlıca büyümesinin sağlanması ile tüm ülke genelini kapsayan milli gelir pastasının büyütülmesi ve bu büyüyen pastanın da refah dağılımının daha adaletli olması anlamına gelmesidir. Bu amaç doğrultusunda bölgesel kalkınmayı azaltıcı politikaların araçları; yatırım teşvikleri ve kamu alt yatırımları gibi unsurlar çerçevesinde birtakım kaynakların aşırı merkezîyetçi şeklinde bölgesel ve kalkınma zihniyetinden uzak bir biçimde dağıtılmasına dayanan yanlış politikalardan dönülmesi iki binli yıllarda önemli bir çalışma olmuştur. Bu çalışma vasıtasıyla teşvikler yoluyla özel sektör yatırımlarının geri kalmış bölgelere kaydırılması sonucunda özel sektör yatırımlarında gerçek anlamda üretkenlik sağlanacak ve zorunlu / acil altyapı yatırımlarının kamu tarafından sağlanması neticesinde geri kalmış bölgelerin araka planına inilerek doğru teşhis ve çözüm önerileri sunulabilecektir (Üzümcü, 2014: 181-182).

Bölgesel kalkınmanın gerçekleşebilmesi için faaliyet gösteren kalkınma ajanlarıyla birlikte kırsal alanlarda yürütülen çalışmalar neticesinde bölgenin ekonomik ve

sosyal gelişimi desteklenmektedir. Kalkınma ajansı kanun ve mevzuatında yer alan birden çok madde, bölge içi gelişmişlik farkları, kırsal alanda tarım ve gıda üzerindeki çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Ajanslar temel olarak bölge planlarında ön plana çıkan konulardan hareketle, gereksinim duyulan zorunlu bölgelerde, bölge kapsamında faaliyet gösteren işletmelere, kurum ve kuruluşlara teknik ve mali destek sağlamaktadır. Bu kapsamda düşük faizli ya da faizsiz kredilerle bu projelere mali destekler sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra ajansların kırsal alanda tarım ve gıda üzerinde doğrudan faaliyet desteği ve proje desteklerinin söz konusu olduğu görülmektedir (Koç vd. , 2015: 53).

Bölgesel kalkınma ajanslarının dünyadaki örneklerine bakıldığında üstlenmiş oldukları temel rolleri şunlardır (Temizocak, 2006: 389);

- ❖ Ekonomik stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması,
- ❖ İç ve dış yatırımcılara bölgeyi, tanıtıcı faaliyetlerde bulunulması,
- ❖ Vergi tabanını genişletilecek şekilde belirlenmiş sektörlerin desteklenmesi,
- ❖ Sektör tabanının genişletilmesi,
- ❖ Çeşitli istihdam olanakların sağlanması,
- ❖ Yeni işletmeleri cezbeden ve mevcut işletmeleri alıkoyan stratejik yaklaşımların uygulanması,
- ❖ Kamu yöneticileri ve işletmeler arasındaki iletişimi sağlama,
- ❖ Bölge adına uzun dönemli ekonomik amaçlarını etkileyen konuların teşhis edilmesi,
- ❖ Piyasa araştırmanın yürütülmesi,
- ❖ Firmaların eşleştirilmesi ve ağ oluşumlarının sağlanması,
- ❖ Firmaların yer seçimi ve proje geliştirilmesine katkının yapılması,
- ❖ Temel işgücü ve ihtisas eğitim programlarının uygulanması,
- ❖ Özellikle yabancı yatırımcılara kültürel imkânlar, okullar, ev tahsisi ve sağlık hizmetleri gibi konularda bilginin verilmesi,
- ❖ Girişimcilerin iş kurma işlemlerinin yürütülmesidir.

Genel olarak gelişmemiş ve ya az gelişmiş bölgelerde, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla gelişmeyen bölgelerin kendi yerel dinamik potansiyellerin harekete geçirilmesi önemlidir. Bu bağlamda bu tür bölgelerde kalkınma kurum, kuruluş ve ajanslarının bölgenin geri kalmışlık nedenleri üzerinde çalışarak faaliyet yürütmesi bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında önemli etken olmaktadır. Ayrıca merkezi konumda yer alan bölgelere tahsis edilen kamu yatırımlarının bu bölgelere kaydırılması da bölgelerarası gelişmişlik farkının ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamaktadır.

1.1.4.4. Sosyal Kalkınma

Kalkınma kavramı, iktisadi kalkınma göstergelerle ölçülebilen maddi koşulların iyileştirilmesinin yanı sıra aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel durumun iyileştirilmesini de ifade eder(Kaynak, 2011: 83).Sosyal kalkınmanın temelinde ekonomik etkenler yatmaktadır. Sosyal kalkınma ekonomik kalkınmadan farklı olarak ele alınmalıdır. Çünkü ekonomik kalkınma, bir ülkenin üretim kapasitesi ve kapasite kalitesinin artması şeklinde tanımlanır. Bu artış yapısal bir biçimde ekonomik olmayan toplumsal unsurlara yansıdığında sosyal kalkınma kavramı ortaya çıkar (Şahin, 2016: 513).

Sosyal kalkınmanın temelini; siyasi, sosyal ve ekonomik toplumsal gelişimi yer almaktadır. Avrupa'daki aydınlanma hareketine kadar olan süreç toplumsal gelişim kavramının kökeni olarak kabul görmekte ve 19. yüzyılın ortalarındaki filozoflar tarafından ifade edilmiştir. Belli bir zaman sonra sosyal gelişim kavramına yapılan modernleşme teorisi, kültürel rölativizm vb. eleştirilerin yanı sıra kavramın ölçülmesi için çeşitli endeksler öngörülmüştür. Bu endekslerin temel olanı İnsanı Kalkınma Endeksi (HDI)'dir. Söz konusu endeks okur-yazarlık oranları, okullaşma oranları, yetişkin nüfus eğitim süresi, bebek ölüm oranları, kişi başına düşen milli gelir ve ortalama yaşam beklentisi gibi parametrelere ağırlık verip değerlendirmektedir (Sökmen, 2014: 2).

Sosyal kalkınmanın gerçekleşmesi ve insanı gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi noktasında sosyal politikalar üretmek ne kadar önem arz etmekte ise bu sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanması için sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi de o kadar gereklilik arz eder. Bu bağlamda sosyal hizmet kavramının ortaya çıkışından günümüze kadar mesleki bir sorumluluk ve zorunluluk olarak

bireylerin yaşam standartlarını ve iyilik durumlarını yakından etkileyen bir sosyal politika anlayışının benimsenmesine katkıda bulunmuştur. Sosyal hizmet uzmanları sayesinde eğiticilik, organizatörlük, arabuluculuk ve savunuculuk gibi rollerin gereği şeklinde yardıma muhtaç bireylerin sosyal faaliyetlerin yerine getirilmesi noktasında mesleki uygulamalar gerçekleştirmektedir (Sönmez, 2017).

Toplumlar sosyal hizmet uzmanları yetiştirme ve bu uzmanların istihdam edilme seviyelerini yükselterek sosyal kalkınma düzeylerine katkı sağlayabilir. Ayrıca günümüzde toplum için önem arz eden konular olan; kadına şiddet, çocuk istismarı, cinsiyet eşitliği, yaşam standardı, adil gelir dağılımı ve yoksulluk gibi birtakım unsurların sosyal hizmet uzmanları vasıtasıyla bu konuların değerlendirilip çözüme kavuşturulması, sosyal kalkınma düzeyimizin gelişmesine elbette katkı sağlayacaktır.

Kadına yönelik geliştirilecek olan kırsal kalkınma stratejilerinin de bu kırsal toplum yapılarına göre ve çeşitli sosyal formasyonlarda kadınların üstlendikleri rollere göre belirlenmesi önemlidir. Bu kırsal alanlarda ise kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi bir bakıma sosyal kalkınmanın desteklenmesini ifade etmektedir. Dünya Bankası'na göre sosyal kalkınma programlarının ana unsuru olarak "kadınların güçlendirilmesi" olması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Gökdemir ve Ergün, 2013: 73).

Sosyal kalkınmanın önemli unsurları olarak iyi eğitim, sağlıklı ve huzurlu yaşam, cinsiyet eşitliği, toplumda yoksulluğun azaltılması noktasında çalışmalar, istihdam, sosyal güvenlik ve duyarlı kurumsal yapılar sayılabilir. Bu unsurların iyileştirilmesi veya geliştirilmesiyle birlikte sosyal kalkınma alanında pozitif etkiler sağlayacaktır. Sosyal kalkınmada, dezavantajlı kategoride yer alanların durumu, kadınlar yaşlılar ve engellilerin mevcut problemleri gibi ve aynı zamanda toplumun kültür yapısı da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda bu kategoride bulunanların temel yapı taşlarına uygun politikalar geliştirilmeli ve kamusal kurumlar tarafından bu politikalar benimsenip uygulanmalıdır. Sosyal kalkınmanın sağlanması için girişim ve girişimcilerin kamusal yapılar tarafından desteklenmesi ve bu oluşan bilincin toplumun geneline empoze edilmesi sürecinde kamu kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Çünkü sosyal kalkınmanın dışında kalan ve öncelikli müdahale gerektiren ve aynı zamanda kırılğan sosyal gruplar içerisinde ye alan engelliler, gençler, göçle gelenler, işsizler, kadınlar, yaşlılar ve yoksullar gibi unsurlara ulaşmak sadece devlet kanalları ve imkânlarıyla olabilmektedir. Organize faaliyetlere, devlet

kanalları daha fazla hakim olmaktadır. Bundan dolayı toplumların geçim kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal refah artışının sağlanması, kaynaklara kolayca erişim, bilginin yayılması ve artması gibi konularda kamu kurumlarının üstlenmiş olduğu misyon, sosyal kalkınmanın gelmiş olduğu nokta bakımından büyük önem arz etmektedir (Şahin, 2016: 513 - 514).

Orta- üst gelir kategorisinde yer alan Türkiye; toplumun zorunlu ihtiyaçlarının karşılayan ve daha fazlasını yapamayan özellikle hoşgörü kültürü, eğitim noktasında yüksek öğretime erişim, iletişim ve bireysel haklar noktasında vatandaşların kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme bakımından karamsar bir profil çizdiği görülmektedir. Gelir seviyesinden ziyade yönetim kalitesinin ön plana çıkartılması ülkenin gelir kategorisindeki durumu hakkında açıklayıcı bilgi vermektedir. Türkiye'nin Sosyal Gelişme Endeksi'nden (Social Progress Index- SPI) ders alacağı önemli noktası ise kalkınma hedefleri kapsamında önem verilen güvenlik ve altyapı alanlarının yanı sıra haberleşme özgürlüğü, fırsat eşitliğinin eğitimde yer bulması, ayrımcılık ve cinsiyet eşitliğinde mücadelenin edilmesi öncelikli hedefler arasında yer alması gerekmektedir (Sökmen, 2014: 4-5).

1.1.5. Kalkınmanın Göstergeleri

Birçok iktisatçı, ülkelerin kalkınmışlık seviyesini ölçmek amacıyla çeşitli göstergelere başvurmaktadır. Genellikle bunlar; kişi başı gelir veya büyüme kriteri olmaktadır. Ülkelerin kalkınma düzeylerinin kıyaslanmasında gelir, önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Ancak çeşitli bakışa açılarına alternatif yaklaşım olarak kalkınmanın daha fazla kompleks ve çok yönlü bir kavram olmasından dolayı sadece gelirin yanı sıra daha geniş kapsamlı ve çeşitli standartlar vasıtasıyla ölçülmesi gerektiği savunulmaktadır(Kangal, 2013: 61).

Ülkelerin iktisadi, sosyal ve siyasal yapıları birbirinden belirli farklılıkları içerdiğinden dolayı iktisadi değişmeyi tek bir ölçüte dayandırmak oldukça zordur. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerini standart bir biçimde ölçmek için çeşitli göstergeler mevcuttur. Bu göstergelerden en fazla kullanılanı ise kişi başına düşen milli gelir göstergeleridir. Ölçüm ve ölçümlerde kullanılan tekniklerde farklılıklar yaşanmasına rağmen, tüm ülkeler için hesaplanması kolay ve mümkün ölçüt olması nedeniyle genellikle ülkeler, iktisadi gelişmişlik düzeylerini göstermek için bu ölçütten faydalanmaktadır. Ayrıca iktisadi gelişmeyi kişi başına düşen çeşitli farklı mal ve

hizmet birimleriyle de ifade edilebilir. Bunun için kişi başına düşen doktor sayısı, hemşire ve öğretmen sayıları ile birlikte bu doğrultuda ortalama yaşam süresi, okullaşma oranı, okur- yazarlık gibi göstergelerde ülkelerin gelişmişlik düzeylerini göstermektedir. Bu tür ölçütlerin iktisadi gelişmeyi değişik bakış açılarından ele alınması, ayrıca niteliği ve ölçülemeyen değerleri ifade edememesi dikkate alındığında ülkelerin iktisadi gelişmesinin ölçülmesinde ki zorluklar daha kolay anlaşılır (Tuna ve Yumuşak, 2011: 2-3).

Kalkınmanın gerçekleşmesi ve hız kazanması için sosyo-ekonomik göstergeler de önem arz etmektedir. Bu sosyo- ekonomik değerler ülkelerin ihtiyaçlarını ne kadar karşılayabileceğini gösterir. Sağlam temellere dayanan göstergelerin okunması, kalkınmanın sürekliliği açısından çok önemlidir. Fakat kalkınmanın düzeyini belirlerken göz ardı edilmeyecek önemli konu ise sosyo – ekonomik göstergelerin ülke içindeki değişimin incelenmesinden ziyade diğer ülkelerdeki göstergelerle kıyaslanmasıdır. Bunun için birçok ülke sosyo– ekonomik görünümünü ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli göstergeler içeren endeksler geliştirmişlerdir. Bu endeksler ülkenin diğer ülkelere göreceli olarak gelişimlerini analiz etme olanağı sunmaktadır (Kılıç ve Karaman, 2017: 389).

Kalkınma düzeyinin belirlenmesi noktasında çeşitli göstergeler kullanılmasına rağmen genellikle bu göstergeler için; kişi başı gelir düzeyi, fiziksel yaşam kalitesi ve insani kalkınma endeksleri önem arz ederek kullanılmaktadır.

1.1.5.1. Kişi Başı Gelir Düzeyi

Milli gelir ve kişi başına düşen milli gelirin ölçümü önem arz etmektedir. Genel olarak milli gelir bir ülkenin ekonomik gücünü yansıtırken, kişi başına milli gelir ise bir ülkenin yurttaşlarının ortalama gelir düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Bir ülkenin GSYİH'si o ülkenin nüfusuna bölündüğünde kişi başına düşen GSYİH'si bulunur. Aynı şekilde bir ülkenin GSMH'si, o ülkenin nüfusuna bölündüğünde ise kişi başına düşen GSMH'si elde edilir (Ertek, 2009: 279).

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik yapılarının temel değişimine karşılık olarak o ülkenin toplam gelir ve çıktı düzeyi, bir ekonomideki iktisadi gelişmeyi ölçmek için kullanılan metotlar ile açıklanabilir.

Kalkınma ya da gelişme kavramları çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Önceleri GSMH veya kişi başına gelir yıldan yıla artış olarak ifade edilirdi. Halen Uluslararası

Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler yayınlarında, dünya ülkelerinin gelir farklılıklarını gösteren en önemli gösterge olarak kişi başı gelir düzeyini kullanmaktadır. Fakat tek bir ölçme göstergesi olarak kullanılması, tatmin düzeyinde ve refahın ölçülmesi noktasında yetersiz kaldığı görülmüştür (Şen, 2003: 20).

GSYİH ve buna bağlı olarak hesaplanan kişi başı gelir seviyelerinde oluşan artışların toplulaştırılmış bir biçimde ifade edildiğinden dolayı toplam üretim artışının bileşimi konusunda bir bilgi vermemektedir. Bundan dolayı bu artışın, örneğin silah sanayindeki gelişmeden mi ya da gıda sanayinin gelişmesinden mi kaynaklandığı konusunda bir bilgi vermemektedir. Ayrıca GSYİH'nın düşük katma değerli ürünlerden mi yoksa yüksek katma değerli ürünlerden mi oluştuğu bilinmez. Dolayısıyla üretim artışının ne tür mallardan daha fazla meydana geldiği bilinmemektedir. Diğer taraftan reel gelir endeksinin hesaplanmasında parasal milli gelir deflatörü olarak hangi fiyat endeksinin kullanılması gerektiği de önemlidir. Aslında parasal gelir istatistiklerinin reel gelir istatistiklerine dönüştürülmesi konusu ile ilgili zorluklar sadece gelişmekte olan ülkelere ait bir konu değildir. Örneğin gelişmiş ülkeler için de hangi yılların baz alınacağı ve ürün kalitesinde meydana gelen gelişmelerin milli gelir istatistiklerine nasıl yansıtılacağı aynı zamanda hangi ağırlıklandırma sisteminin benimseneceği gibi benzer endekslendirmede zorluklar meydana gelir (Kaynak,2011: 87-88).

Döviz kuruna göre dolar cinsinden belirtilen GSMH ve kişi başına GSMH rakamları kullanılırken, uluslararası karşılaştırmalarda dikkatli olunması gerekir. Bunun temel nedeni ise gelişme düzeyleri farklı olan iki ülkenin reel döviz kuru temel gösterge olacak şekilde hesaplanan değerlerin, söz konusu iki ülke arasındaki satın alma gücünün ölçülmesinde yeterli olmadığıdır. Bundan dolayı bu eksikliğin giderilmesi için Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) , fiyat düzeyi farklı olan ülkelerdeki farkları ortadan kaldırmak amacıyla bir para birimi dönüştürme oranı aracı olarak kullanılmaktadır. Dış ticarete konu olan ya da konu olmayan mal ve hizmetler dönüştürme oranı hesaplanırken kullanılmaktadır. GSMH ve Kişi başına GSMH değerlerinin hesaplanmasında Satın Alma Paritesi göstergesinin kullanılması, ülkeler arası oluşan fiyat farklılıklarının giderilmesi noktasında daha güvenilir sonuçlar ortaya koymaktadır (Alataş, 2014: 8- 9).

Kişi başı gelir düzeyi her ne kadar milli hasılaya dayanan mukayese sorunlarını azaltmış ve bu alandaki bilgileri daha doğru bir zemine getirmişse de Satın Alma

Gücü Paritesi ayarlamaları da gelişimini tam anlamıyla yerine getiren bir gösterge olarak görülmemiştir. Bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam standartları ile ilgili olarak güvenilir bilgi verecek kalkınma göstergeleri için girişimler gerçekleştirilmiştir(Şen, 2003: 21).

1.1.5.2. Fiziksel Yaşam Kalitesi İndeksi

Ülke milli gelirinin artış göstermesi o ülkenin kalkınmış bir ülke olduğu anlamına gelmemektedir. Ekonomik göstergeler bağlamında iki ülkenin analizi yapıldığında; çocuk ölümleri, yoksulluk ve eğitim gibi öğeler üzerinde büyük farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum ise ülke ekonomilerinin sosyal göstergeler kadar önemli olduğunu göstermektedir (Alataş, 2014: 9).

Fiziksel yaşam kalitesi indeksi, okur-yazarlık- bebek ölüm oranı ve ortalama ömür uzunluğu gibi faktörlerin yüzdelerinden oluşan bir sayısal indekstir. Bu indekste bulunun her bir kategoride 1'den 100' e kadar değerler belirlenmektedir. Bunun sonucunda her bir ülke için ortalama fiziksel yaşam kalitesi indeksi belirlenmiş olur (Şen, 2003: 22).

Kalkınma düzeyinin gösterilmesi açısından önemli ilave bir unsur olarak yaşam kalitesinin göz önüne alınmasıdır. Buradaki temel sorun, bu yaşam kalitesinin ölçülmesi noktasında kaliteli bir sentetik indeksin nasıl oluşturulacağıdır. Bu bağlamda böyle bir kaliteli endeksin oluşturulmasında göz önüne alınacak kriterler şunlardır;

- a) Okur –yazar oranı,
- b) Kişi başı kalori tüketimi,
- c) Ortalama ömür,
- d) Bebek ölüm oranı,
- e) Doktor başına nüfus
- f) Kişi başına sağlık harcamaları,
- g) Kişi başına eğitim harcamaları,
- h) Kişi başına radyo ve televizyon sayısı,
- i) Günlük gazete traşı,

- j) Bir yılda basılan gazete ve dergi sayısı,
- k) Kişi başına enerji tüketimi, vb. unsurlar sayılmaktadır (Kaynak, 2011: 85–86).

Bir diğer kalkınmışlık düzeyini gösteren ölçüt ise fiziksel yaşam indeksidir. Bu indeks de, toplumdaki bireylerin barınma, beslenme ve sağlık gibi temel gereksinimleri karşılama anlayışı vardır ve bu da kalkınmanın bir göstergesidir. Bu indeks kişi başına düşen gelir seviyesinin eksikliğini gidermek amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaç doğrultusunda insanların sağlıklı beslenmesi, giyinmesi, eğlence ve boş zaman imkânlarının olması ve çevresel yaşamın sağlıklı olarak sürdürülebilmesi gibi kalkınmayı akla getiren bir toplum oluşturur. Bu çerçevede oluşan toplumlarda şiddet ve ayrımcılık söz konusu olmaz, hastalar yeteri kadar tedavi imkânlarında faydalanmaktadır. Özetle bir toplumun kalkınmasında temel olarak fiziksel yaşam kalitesinin tüm toplumu kapsayacak şekilde olması önem arz etmektedir (Kangal, 2013: 62).

Genel olarak kalkınmanın sadece gelir ile ilgili olduğu söylenemez ve ayrıca gelirin kalkınma düzeyinin belirlenmesinde önemli bir paya sahip olduğu ifade edilmektedir. Bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanmasında gelirin önemli bir rolü olup kalkınmanın geniş çaplı tanımını kapsadığı amaçların elde edilmesinde etkin bir araçtır. Ekonomik kalkınmanın sadece sınırlı bir grubu içermemelidir. Bu ifade kalkınmanın özellikle yoksulluk ve yetersiz beslenme sorunlarının giderilmesi tanımına da gelmektedir. Yaşam beklentisinde meydana gelen artışlar; sağlık imkânlarından yararlanılması, temiz suya erişim vb. bebek ölümlerinde gözlemlenen düşüşler ve okur- yazarlık oranlarında gözlenen artışlar bu amaç doğrultusunda ulaşılmak istenen gelişmelerdir (Özcan, 2011: 63).

Fiziksel kalkınma indeksinde temel amaç genel olarak yaşam standartlarının iyileştirilmesi ile birlikte yaşam beklentisinde artış, sağlık imkânlarında ve sosyal hizmetlerden faydalanma, kaynaklara kolay erişim ve temel gereksinimlerin karşılanması, okur- yazarlık düzeylerinin artırılması, bebek ölümlerinin azaltılması gibi önemli faktörlere hizmet etmektir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleşen gelişmeler toplumların kalkınmışlık seviyelerini etkileyerek toplumsal kalkınmada öncü rol oynamaktadır. Bu tür gelişmelerin ortaya çıkması kalkınmanın sadece gelirle olabileceği anlayışını ortadan kaldırmaktadır. Ekonomik kalkınmada muhakkak gelirin etkisi büyük olacaktır fakat fiziksel yaşam kalitesindeki artışlar

ülkelerin refah düzeylerinin artmasına öncü olması nedeniyle böyle bir anlayıştan yoksun bir kalkınma düşünülemez.

1.1.5.3. İnsani(Beşeri) Kalkınma İndeksi

İktisadi kalkınma ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin teorik bir zeminde tartışıldığı dönemlerde ülkelerin gelişmişlik seviyelerini ölçmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP) tarafından HDI (İnsani Kalkınma İndeksi) kapsamında bir takım çalışmalar sürdürülmüştür. Bu çalışmalarda iktisadi gelişmişlik düzeyinin sadece büyüme hızıyla değil refah seviyesi ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle birlikte incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Teorik çalışmalar sonucunda ülke vatandaşların sahip olduğu imkân ve nitelikler gelişmişlik seviyesini etkilemekte ve çalışmaların ampirik bulgularla desteklendiği görülmektedir. İktisadi Kalkınma ve beşeri sermaye arasında benzer nitelikte ilişkilerin her zaman söz konusu olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin, iktisadi büyüme noktasında elde etmiş olduğu başarı, ülkenin sahip olduğu refah dağılımında ortaya çıkmamaktadır. Fakat bazı istisnalar göz önünde bulunduğu çoğu çalışmalar beşeri kalkınma ve ekonomik kalkınma arasında doğrusal bir bağlantının var olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Tuna ve Yumuşak, 2011: 8).

Gelirin bir adım ötesinde olan ve insanı kalkınmışlığı vurgu yapan aynı zamanda ortalama yaşam beklentisi ve eğitimsel kazanımları gibi ekonomik değişkenleri de kapsayan yeni bir indeks geliştirilmiştir. Nispi anlamda refah düzeyi yüksek olan ülkelerde genel olarak okur- yazarlık oranı, temiz su kaynaklarına erişim, bebek ölüm oranının düşük olması, hayat beklentisi gibi göstergelerin oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir. Buna göre kişi başı gelir düzeyi sıralamasında en alt sırada yer alan bir ülkeye sağlık ve eğitim alanlarında yapılan yatırımlar ile o ülkenin bu alanda daha yüksek seviyelere çıkarılması sağlanabilir (Kangal, 2013: 63).

Reel satın alma gücü ön planda tutularak kişi başı GSYİH oranının logaritması, okur- yazar oranındaki veriler ve doğumdan beklenen ortalama yaşam süresi Beşeri kalkınma indeksini kapsamaktadır. Bu çeşitli unsurlar, ülkeler arasındaki en iyi ve kötü ülke performansı karşılaştırarak aradaki farkı ortaya çıkarmakta ve ortak bir paydada birleştirip, ülkeler arasında bir sıralama yapmaktadır. İndeks 0- ile 1 arasında bir değer almaktadır ve söz konusu ülke 1'e ne kadar yaklaşırsa o ülkenin

beşeri kalkınma düzeyinin yüksek olması anlamına gelmektedir. Fakat endekste bu üç unsurun rastgele ağırlıklandırılması, içerisine neyin dahil edildiği ya da dışlandığı konusunun keyfi olduğu iddia edilmesinden dolayı eleştirilmiştir. Ayrıca insanı kalkınma indeksinin bu üç unsurundan hariç başka boyutları da içerdiğinden dolayı söz konusu indeksin kalkınmanın politik özgürlük gibi diğer boyutlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği savunulmaktadır. Kısaca kişi başı gelir endeksinin eleştirilmesi gibi bu indeks türünün de eleştirilere açık olması gerekir (Özcan, 2011: 64).

Beşeri kalkınma, insanların seçeneklerini artırma süreci olarak ifade edilmekte, uzun ve sağlıklı bir yaşamı, bilgi edinmeyi ve iyi bir yaşam standardının gerçekleşmesi için gerekli olan koşulların sağlanması olarak tanımlanır. Beşeri kalkınmanın sayısız göstergesi bulunmasına rağmen ölçümündeki zorluklardan dolayı sınırlı sayıda gösterge ile çalışılmayı zorunlu kılmıştır. Beşeri kalkınmanın ekonomik, politik ve kültürel bağımsızlığın elde edilmesiyle başlayarak; insan haklarının ön plana çıkartılması, bireylerin yaratıcı ve verimliliğini destekleyen seçeneklerin çeşitlendirilmesine kadar uzanan üç boyutla açıklandığı görülmektedir. Bunun temel nedeni ise çok fazla değişken ile çalışmanın, dikkatleri diğer yönlere çekeceği ve ana göstergelerin göz ardı edileceği düşüncesidir. Bu üç temel boyut ise aşağıda sıralanmaktadır (Tuna ve Yumuşak, 2011: 8,9 -10) ;

- i. **Uzun ve Sağlıklı Yaşam:** Sağlıklı ve iyi beslenme genel olarak iyi bir yaşamın göstergesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda ortalama yaşam beklentisiyle birlikte uzun ve sağlıklı yaşamın temel göstergesi kabul edilmektedir. Bireylerin, iyi bir sağlık ve beslenme hizmetlerine sahip olduğu ülkelerin daha iyi durumda olduğu, diğer ülkelere nazaran ortalama yaşam süresinin uzun olduğu göze çarpmaktadır
- ii. **Bilgi ve Eğitim:** Beşeri sermayenin önemli ölçütlerinde biri olan bilgi ve eğitim önemli ve kolay hesaplanabilir gösterge olmasından dolayı okur – yazarlık ve okullaşma oranıyla kısaca açıklanabilir. Özellikle okullaşma oranı yerine ortalama eğitim süresi göz önüne alınarak Beşeri Kalkınma Endeksi ilk dönemlerde hesaplanmaktaydı.
- iii. **İyi Bir Yaşam İçin Gerekli Kaynaklar:** Beşeri kalkınma için ölçülmesi oldukça zor bir boyuttur. Bu boyutu kapsayacak güvenilir verilerin olmamasından dolayı genellikle ortalama gelir düzeyleri dikkate

alınmaktadır. Ülkelerarası gelir farkını ortadan kaldırmak için satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına düşen GSYİH rakımları kullanılmakta ve gelirin refah seviyesine olan marjinal faydası göz önünde bulundurularak hesap yapılmaktadır. Söz konusu olan rakamlar gelirin dağılımın konusunu kapsamamaktadır. Ancak bu boyuttaki söz konusu olan rakamlar en iyi ölçümü yansıtmaktadır.

0,00 ile 1,00 değerleri arasında olan beşeri gelişme indeksinde ülke sınıflandırma çeyreklere ayrılarak yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkenin hesaplanmış beşeri gelişme indeksi en yüksek olan 76-100 çeyreğinde bulunması “Çok Yüksek Düzeyi Beşeri Gelişme” kategorisinde, 51 -75 çeyrek aralığında bulunuyorsa “Yüksek Düzey Beşeri Gelişme” kategorisinde, 26-50 çeyreğinde bulunuyorsa “Orta Düzey Beşeri Gelişme” kategorisinde ve en alttaki 25-00 çeyreğinde bulunuyorsa “Düşük Düzey Beşeri Gelişme” kategorisinde yer aldığını göstermektedir (Kaynak, 2011: 88).

1.1.6. Ekonomik Kalkınmanın Temel Belirleyenleri

Kişi başına gelirin, ülkelerarası farklılık arz etmesi, kişi başına gelir belirleyicilerinin neler olduğu, çeşitli ülkelerin kişi başına gelir olarak diğer ülkelere göre oldukça zengin olması araştırma konusu olmaktadır. Bundan ötürü birçok araştırmacı kişi başı gelir üzerinde rol alan belirleyicileri ne olduğu konusunda çalışmalar yapmıştır. Birçok araştırmacıya göre daha önce sermaye birikimi, işgücü, eğitim ve sağlık unsurlarıyla açıklanan gelişmişlik farklılıkları çağımız modern kalkınmasında, ülke coğrafyası, kurumsal kalite ve dışa açıklığı gibi belirleyiciler üzerinden açıklanmaktadır. Bundan dolayı ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının en önemli nedeninin coğrafi yapıyla ilişkilendiren çeşitli unsurlar olduğunu iddia eden araştırmacılara göre; ulaşım maliyetleri, doğal kaynaklar, iklim ve hastalıklar vb. unsurların ülkelerin geleceklerini belirlediğini, bundan dolayı kişi başı gelirdeki farklılıklarda asıl ana faktörün coğrafi yapının olduğuna vurgu yapmışlardır. Diğer önemli olan faktör ise uluslararası ticaretin verimliliğine yoğunlaşan dışa açık olma kavramıdır.

Bu doğrultuda kişi başına gelirin, doğrudan(mutlak ve karşılaştırmalı üstünlüğün sağlanması) ve dolaylı olarak (teknoloji aktarımı ve ölçek ekonomilerinin artırılması) ülkenin dışa açık olması üzerinde etkiler meydana getirdiği

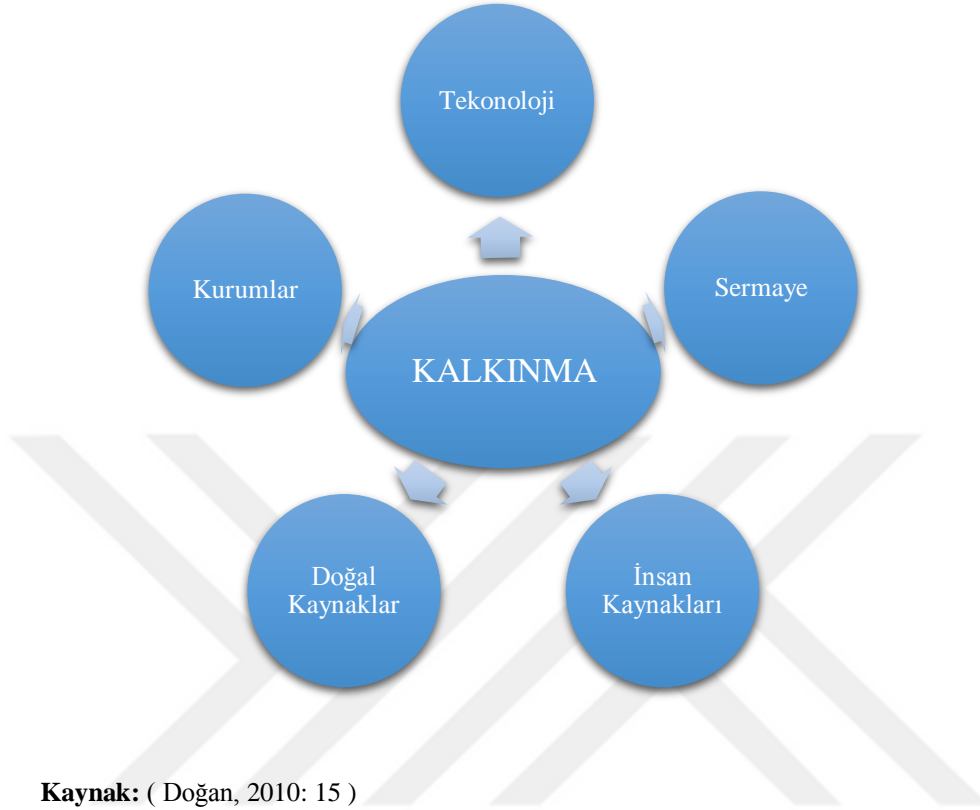
görülmektedir. Böylece dışa açık ekonomilerin, dışa kapalı ekonomilere göre daha hızlı sermaye birikimi ile geliştikleri görülmektedir (Alataş, 2014: 1).

Ekonomik kalkınmayı sağlayan; sermaye, ham madde, teknoloji, gelişmiş insan gücü, istikrarlı yönetim, uygun sosyal ve kültürel ortam, pazarlama gibi birçok öge söylenebilir. Bu öğelerin bazıları belli zaman ve ortamlarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında 4-5 ana temel söz konusudur (Ergün, 2011: 6). Bunlar;

- ❖ İlk olarak iş yoğun üretim,
- ❖ İkinci olarak taklit, basit teknoloji, gelişmiş ülkelerin eski makinalarını kullanarak üretim yapma,
- ❖ Üçüncü aşamada ağır sanayi, teknolojiyi kafalara sindirme ve küçük yenilikler,
- ❖ Dördüncü aşamada biçimsel ar-ge, bilimsel işlemlere adaptasyon, yeni ürünler geliştirme ve elektronik gelişmeler,
- ❖ Son aşamada ise yoğun ar-ge çalışmaları, bilimde, önemli araştırmalarda ve yeni buluşlarda artışın görünmesidir.

Şekil 1.2: Kalkınmanın Belirleyicileri

Kaynak: (Doğan, 2010: 15)

Şekil 1.2.'de görüleceği üzere kalkınmanın temel belirleyicileri olarak teknoloji, sermaye, kurumlar, doğal kaynaklar ve insan kaynakları olmak üzere beş temel faktörden oluşmaktadır.

1.2. Sosyal Sermaye Kavramı

İnsanlığın varoluşundan itibaren her konuda insanların birbirlerine ihtiyaç duyması ve hayatı paylaşmak zorunda kalmasıyla sosyal sermaye kavramı sınırlarını genişleten bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda günümüzdeki sosyal sermaye anlayışı çok eskilere dayanmaktadır. İnsanın yapısı gereği hayatını devam ettirebilmesi için yaşamın her döneminde ekonomik, sosyal, siyasal veya ailevi bir takım özellikleri sahip olmuştur. Bu özellikler sayesinde insanlar arasında iletişim kurarak hayatını sürdürmüştür. Anlaşılacağı gibi insanın sahip olmuş olduğu özellikler ve ilişkiler onun sosyal sermaye ile yakın ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir (Babacan, 2012: 62).

Kavramsal olarak popülerliği son yıllarda artan sosyal sermayenin, toplumların gelişimi ve etkinliğindeki rolü sosyal bilimciler tarafından daha eskilere

dayandırıldığı önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Adam Smith, Karl Marks, Emile Durkheim, Thorstein Veblen ve Max Weber gibi iktisat alanında önemli çalışmalar yapan teorisyenler sosyal sermayenin ekonomik kalkınma boyutuyla ve sosyal sorunların çözüme kavuşturulması noktaları üzerinde durmuşlardır(Woodhouse , 2006 : 83).

Sosyal sermaye kavramını dolaylı olarak ilk kez ele alan Fransız Tocqueville (1832) “Amerika’da demokrasi” adlı eserinde kendi ülkesinin aksine Amerikan toplumunun sahip olduğu zengin birlik anlayışına bağlı olarak sosyal sermaye terimini kullanmadan ifade etmiştir. Ayrıca Tocqueville günümüzün önemli bir faktörü olan güven olgusuna da geniş yer vermiştir. Ona göre bu toplumlarda kendi çıkarlarını koruyan bireyler; adil ve iyi olana ulaşabileceğine ve insanın daha da mükemmel olabileceğine dair kuvvetli bir inancıya sahiptir. Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi güven olgusu açısından bakıldığında bireylerin karşılıklı olarak haklarına ve çıkarlarına saygı duymaları güven olgusunun sosyal sermaye kavramının ana faktörü yapmaktadır (Karaçay, 2008: 23)

Literatürde ilk kez sosyal sermaye kavramı 1916 yılında Lyda Hanifan tarafından kendisinin eğitim alanında yaptığı çalışmasında kullanıldığı görülmektedir. Hanifan sosyal sermaye kavramını toplumu oluşturan bireyler ve aileler arasında dostluk, iyi niyet, sempati ve sosyal değerlerden çıkarak artık insanların günlük hayatlarında sahip olunan somut bir değerdir (Erselcan,2009:248). Sosyal sermaye kavramı 1990’lı yıllardan itibaren sistematik bir şekilde işlemekte olup ve özellikle ekonomik boyutu ağırlık kazanmaya başlamaktadır. Sosyal sermaye kavramı ile ilgili olarak ilk çalışmalar Portes ve Sensenbrenner , Putnam ,Labonte ile Bankston ve Zhou gibi teorisyenlerin öncülük yaptığı söylenmektedir(Karagül ve Dündar , 2006 :3).

Sosyal sermaye kavramına en büyük katkıyı ise Bourdieu , sosyolog Coleman ve siyaset bilimci Putnam tarafından yapılmıştır(Edwards ve Foley, 1999: 142). Birçok diğer sermaye kavramları iktisat bilimi tarafından ortaya atılırken, bu kavram pek çok diğer bilimcileri eşanlı olarak etkilemektedir. Sosyal sermaye kavramı en çok sosyoloji alanında tartışılıp gelişim gösterse de iktisat, siyaset ve hatta eğitim, tarih vb. alanlarda da tartışılmaktadır (Field, 2006 : 13). Bundan dolayı sosyal sermaye kavramı diğer bilimleri etkileyerek söz konusu olan bilimler tarafından çeşitli tanımlamalara maruz kalmıştır.

Sosyal sermaye özellikle Robert D. Putnam, James S. Coleman, Pierre Bourdieu, Francis Fukuyama ve Woolcock gibi düşünürlerin çalışmaları sonucunda disiplinlerarası bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu düşünürlerden olan Putnam'ın yazmış olduğu "*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*" adlı eser kalkınma iktisadının içerisinde sosyal sermayenin yer almasında büyük bir payı vardır (Özcan ve Zeren, 2013: 9) .

Sosyal sermayenin sahip olduğu unsurlar ve iletişim normları, sosyal gruplarda işbirliğini tetiklemekle birlikte geleneksel ve evrensel değerler: dürüst olma, sözünde durma, sözüne güvenme, almış olduğu sorumluluğu yerine getirme gibi etkenlere örtüştüğü kadarıyla katkı yapmaktadır. Bu yönüyle sosyal sermaye, sosyolojik bağlamda toplumsal hareketlilik ve canlılığa vurgu yapmaktadır. Sosyal sermaye bireyselliğin ve toplumlarda ortaya çıkabilecek sosyal problemlerde, gönüllü aktivitelerin gelişimi, artırılması veya sosyal yapının bütünleştirilmesinde aktif rol alan önemli bir kaynaktır (Ekinci, 2010: 14).

Toplumda maddi olmayan ne varsa sosyal sermaye kapsamı altına girmektedir. Sosyal sermaye kapsamının bu kadar geniş olması, kavrama dair bir kesin tanımın yapılmasında çeşitli belirsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı kavram, cemaat bağlarına ya da sivil toplum kuruluşlarına veya kurum ve kuralların biçim yönünden işleyişi ve etkinliğine vurgu yapmak amacıyla kullanılmaktadır (Özügurlu, 2006: 190) .

Esas olarak temel bir sosyal bilim olan ekonomi bilimi kendi disiplinin sosyal yönü üzerinde yeterince durulmaması ve aynı zamanda toplumsal problemlerin üretim ve bölüşüm üzerindeki negatif dışsallıkları göz ardı etmesi yadsınamaz. Son zamanlarda bu bağların biraz daha fazla olması çabası içerisinde çalışmalar göze çarpmaktadır. Artık günümüzde ekonomik kalkınma ve büyümeyi açıklamakta üretim faktörleri olan emek, sermaye, doğal kaynak, girişimci unsurları yetersiz kalmaktadır. Bu unsurlara ek olarak beşeri sermaye (kişinin bilgi ve becerisi), sosyal sermaye (toplumsal güvene dayalı iletişim düzeyi) gibi yeni üretim faktörleri ekonomik teoride yer almaktadır (Erselcan, 2009: 9) . Artık üretimde bireysel ve toplumsal değerlerin, donanım ve yeteneklerinin artması ve bunların üretime olan pozitif etkilerinin giderek artması söz konusu olan değerlerin sermaye olarak kabul görmesi sosyal sermayenin tekrar tanımlanması gereksinimini doğurmuştur (Karaçay, 2008: 10) .

Günümüzde sosyal sermaye kavramı başta siyaset bilimi olmak üzere diğer sosyal bilimleri de etkilemektedir. Sosyal sermaye teorisi bireysel aktiviteler, günlük elde edilen deneyimler ve daha orta düzeyde kurumlar, dernekler ve toplumsal ilişkilerde sosyal sermaye kavramına dikkat çekmektedir. Bugünlerde de görüldüğü gibi sosyal sermaye temel olarak aşırı bireyselliğe tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Devamoğlu, 2008: 1). Sosyal sermaye sosyologlar, ekonomistler ve siyaset bilimcilerin ilgilendikleri çalışma alanları ile ilgili sorunlarda aktif bir şekilde rol oynamıştır. Ayrıca aile araştırmaları, gençlerde görülen davranış bozuklukları, okul ve eğitim, demokrasi ve yönetim, topluluk / cemiyet yaşamı, ekonomik kalkınma ve toplu hareketlerdeki problemlerin çözüme kavuşturulması noktasında başvurulan kaynak pozisyonunda yer almaktadır (KOSGEB, 2005: 1).

Küresel ölçekteki faaliyet gösteren kuruluşlar tarafından da sosyal sermaye dikkate alınmaktadır. Dünya Banka'sı ve OECD gibi kuruluşlarda yeni bir sosyal sermaye kavramı tanımına öncülük etmiş ve kendi çalışmalarında gelişmişlik kriterlerine sosyal sermaye kavramına yer vermişlerdir (Karaçay, 2008: 22).

Oldukça geniş bir kapsam ve tanımının belirsiz olması nedeniyle sosyal sermaye kavramı çeşitli eleştiriler oklarına maruz kalmıştır. Fakat kavramsal olarak kapsamının geniş olması sosyal sermayeyi bir kafa karışıklığı olarak görmemize neden olmamalıdır. Çünkü sosyal sermaye kapsamının geniş olması, kavramın boyutlarının hepsinin anlatılmak istenen aynı hikâyenin farklı kollarını ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı sosyal sermayeye yöneltilen eleştirilerden hareketle yola çıkarak sosyal sermayeyi, teorik alt yapısı olmayan metaforik bir kavram olarak değerlendirmek gerçeği yansıtmaz (Eşki, 2009: 4).

1.2.1. Sosyal Sermayenin Tanımı

Sosyal sermaye günümüz akademik anlayışında yoğun ilgi görmektedir. Kavram iktisat ve sosyoloji alanlarının yanı sıra siyaset bilimi alanındaki çalışmalara da konu olmaktadır. Sosyal sermaye interdisipliner bir kavram olduğundan ötürü her bilim dalı tarafından farklı yorumlanabilmektedir (Aslan, 2012: 46). Bu özelliğinden dolayı sosyal sermaye hakkında net ve kesin bir tanım yapılamayacağı noktasında herkes hem fikirdir. Ancak yine de sosyal sermayenin tanımlanması için çeşitli tanımlar türetilmiştir. Yapılan bu tanımlamaların pek çoğu sosyal sermayenin ne

manaya geldiğinden ziyade sosyal sermayenin işleyişi ile ilgili olmasıdır (Koç ve Ata, 2012: 204).

Modern toplum tarafından yalnızlaşan bireyin karşı karşıya kaldığı açmaz ve sorunlara karşı belirsiz ve yabancılaşmaya karşı bir panzehir olan ve aynı zamanda tamamlayıcı bir unsur olarak karşılıklı ilişkilerin önemine vurgu yapılmasıyla dikkat çekilmeye başlanması, bu kavramının ortaya çıkmasında ön ayak olmuştur. Böylece modern toplum tarafından önemsenmeyen, dışlanan ve küçümsenen geleneksel değerler, ilişkiler ve ağlar, modern toplumun açmazlarına ve problemlerine fonksiyonel çözümler sunacak kaynak olarak görülmeye başlanmıştır (Şan, 2007: 282).

İktisat tarihi bağlamında yeni bir kavram olan sosyal sermaye özetle toplumlar ve kurumlar arasındaki güven, norm ve iletişim ağına dayanmaktadır (Karagül ve Masca, 2005: 39). Sosyal sermaye bireyler ve kurumlar arasındaki iletişim koordinasyonu kolaylaştırarak etkinlik ve verimlilikteki artışa bağlı olarak üretkenliği arttırmaktadır. Sosyal sermaye kavramı yerel bir takım özelliklere sahip olmakla birlikte kültürel faktörlerin bu kavram üzerinde oynadığı rolü büyüktür. Bireyin ahlaki değerleri, adalet, iyilik –kötülük, dürüstlük gibi kavramların toplum tarafından nasıl algılanacağı hususunda sosyal sermayeye etkisi büyük olmaktadır.

Putnam' a göre sosyal sermaye, fiziksel sermaye ve eğitimi temsil eden beşeri sermaye gibi araçların bireysel verimliliği arttırmasına benzer bir şekilde, karşılıklı fayda sağlamak için koordinasyonu ve karşılıklı işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve güven gibi sosyal örgütlenme unsurlarını barındırmaktadır. Putnam sosyal sermayenin, fiziki sermaye ve beşeri sermaye üzerinde pozitif olarak fayda sağladığını ifade etmektedir. Sermaye stoku bakımından zengin olan toplumlarda birlikte çalışmak arzusu daha da kolay olabilmektedir (Çalışkan, 2010: 12) . Putnam bireyi fikirlerinin merkezine alan Bourdieu ve Coleman'dan etkilenmesine rağmen bu düşünürlerden farklı olarak sosyal sermaye kavramını toplumsal bazda ele almıştır. Yani Putnam sosyal sermayeyi toplum veya toplulukların sahip olması gereken bir yeti olarak görür ve ona göre sosyal sermaye stoğuna bireyler değil topluluklar sahip olmaktadır. Bundan ötürü Putnam sosyal sermaye stoğuna sahip olan bireylerden ziyade sosyal sermayenin bölgesel ve ulusal platformda ekonomik gelişmişliği ve kurumları nasıl etkilediği noktasında daha geniş konuları irdelemektedir (Eşki, 2009: 16).

Bourdieu kişilerin belli mevkilere ulaşması için hangi kaynakları nasıl harekete geçirdiği konusu üzerinde çalışmıştır. Ona göre sosyal sermaye bir takım grup ve bireylerin birebir kendisini tanıma ya da tanınmalarla elde ettiği kaynaklar sonucunda sahip olduğu sermaye ve güçlerin toplamı olarak ifade etmektedir. Diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında sosyal sermaye bakımından zengin olan toplumlarda, sosyal sermaye zenginliği bakımından fakir olan toplumlara nazaran; daha güvenli, kültürlü, ahlaklı, zengin, demokratik yönetilen ve hayatlarında çok mutlu olduğu görülmektedir. Bu tür toplumlarda genel olarak;

- ❖ Daha iyi iş bulma fırsatları,
- ❖ Elde etmiş olduğu işi koruyabilme,
- ❖ Toplum kalkındırarak projeler geliştirmek,
- ❖ Kaynak israfını engellemek amacıyla verimli kaynak tahsisini gerçekleştirebilme,
- ❖ Antlaşmalar da çıkan problemleri dostça çözebilme,
- ❖ Toplumların gereksinimlere hızlıca cevap verebilme gibi konularında geliştikleri mümkün olabilmektedir (Woolcock, 1998: 155).

Genel olarak sosyal sermayeyi tanımlamak gerekirse, toplumsal eylemin harekete geçirilmesi için olması gereken sosyal yapılar ve ağlar; bu unsurlar içindeki normatif değerler (karşılıklı ilişki ve güvenirlilik) ve bununla birlikte bu unsurlar vasıtasıyla elde edilen kolektif eylemin sonuçları olarak ifade edilebilir. İfade edilen tanımın temelinde güven olgusu, karşılıklılık, işbirliği, sosyal dayanışma, iletişim ağları, gönüllü kuruluşlar, kolektif eylem gibi faktörler ve bu faktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri bulunmaktadır. Sosyal sermaye kişisel bağlantılar ve kişilerarası iletişimden ziyade bu ilişkilerde bağlantılı olan bir takım ortak değerleri de oluşturmaktadır (Devamoğlu, 2008: 5).

Sosyal sermayeyi konu alan çalışmalar sosyal sermaye kavramına yönelik verilen önemi arttırırken diğer taraftan herkesin genel kabul edebileceği bir kavram tanımının meydana gelmesinin önüne geçmiştir. Sosyal sermaye kavramının anlam yönünden kaymalara önlem olarak ortak bir dilin kullanılması ve kavrama yüklenen anlamların tanımlanması gerekmektedir. Genel olarak sosyal sermaye tanım olarak güven, sosyal ağlar, karşılıklılık , ,sosyal birlikler ve bu birliklere üye olma, normlar

ve ortak faaliyetlerde bulunma gibi unsurlara dayalı bir şekilde tanımlandığı görülmektedir (Tüylüoğlu, 2006: 16).

Sosyal sermaye hem kişisel hem de iş ilişkileri sonucunda meydana gelen ağlar üzerindeki kaynaklar olarak tanımlanır. Bu kaynaklar bireyin yaşam süreci içerisinde kurduğu ilişkilerden oluşmaktadır. Bu kaynaklar kapsamında: bilgi, fikir, iş fırsatları, finansal sermaye, güç, duygusal destek, itibar, güven ve işbirliği yer almaktadır. Bu bağlamda beşeri sermaye bireyin sahip olmuş olduğu deneyim, tecrübe ve bilgilerden oluşuyorsa sosyal sermaye de kişinin kimleri tanıdığı ile ilgilenmesidir şeklinde çıkarım yapılabilir (Baker, 2000: 1-2).

Sosyal sermaye hakkında yapılan çalışmalarda önemli olan olgulardan biri güven duygusudur. Güven duygusu farklı yollarla ölçülmeye çalışılarak söz konusu olan toplumun üretkenliğini ne ölçüde etki yaptığı analiz edilmeye çalışılmaktadır. Sosyal sermaye kavramı bağlamında en çok güven faktörü üzerinde duran Fukuyama, güven olgusu ile sosyal sermayeyi hemen hemen aynı eş anlamda kullanmaktadır. Fukuyama'ya göre sosyal sermaye bir toplum ve onun bölümlerinde güven duygusunun baskın olması sonucu ortaya çıkan yeti olarak tanımlamaktadır (Fukuyama, 2005: 42).

Genel olarak sosyal sermayenin 3 temel yaygın özelliği vardır (KOSGEB, 2005: 42).

- ❖ Birinci görüşe göre sosyal sermaye ekonomik, politik ve siyasi alanları birleştirerek, sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçlarını etkilemesinin yanında ekonominin de bunları etkilediği kanısındadır.
- ❖ İkinci görüşe göre sosyal sermaye, hem kalkınma sonuçları için gerekli olan potansiyeli yaratır hem de oluşabilecek olumsuz etkiler üzerinde yoğunlaşır. Çıktılar, ilişkilerin doğası(yatay veya hiyerarşik olması) ile yasal ve politik koşullarına bağlıdır.
- ❖ Üçüncü görüşe göre sosyal sermaye, ekonomi kurumları arasındaki ilişkilere bağlı olarak yasal ve yasal olmayan organizasyonların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerinin nasıl arttırılabileceğini inceler.

Görüleceği gibi sosyal sermayenin tanımına ilişkin birden çok tanım olmasına rağmen üç önemli husus dikkat çekmektedir: Birinci görüşte sosyal sermayenin her hangi bir grup üyeleri için pozitif dışsallık meydana getireceğine, ikinci görüşte söz

konusu dışsallıklara karşılıklı güven, normlar ve değerler olgularının beklentiler ve davranışlar üzerindeki etkileri ile ulaşılabileceğine, son görüşte ise güven, normlar ve değerler olgularının resmi olmayan sosyal ağlar ve derneklere bağlı olan organizasyonlar vasıtasıyla meydana geldiğidir (Öksüzler, 2006:111).

Teorisyen Fukuyama' ya göre sosyal sermaye ekonomik bağlamda işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Politik bağlamda ise modern demokrasi ve yönetiminin başarılarını arttıracak ilişkiler üretmektedir. Sosyal sermaye tekrarlanan mahkûmlar oyununun bir türevi olması yanı sıra din, gelenek, paylaşılan tarihsel deneyim ve kültürel değerlerinde yan ürünüdür. Modern ekonomilerde verimliliği ve liberal demokrasi için gerekli koşulları sağlamaktadır (Fukuyama, 2001: 7).

Sosyal sermaye, sosyal politikaların gelişimine katkı bulunması, bu politikaların uygulamaya konulması ve sosyal bütünleşmenin sağlanması bakımından ciddi bir kaynak oluşturmaktadır. Bu özelliği bakımından sosyal sermaye temel olarak toplumda yaşayan bireylerin bir arada yaşama görevini üstlenmektedir. Bu görevin temel mantığı normlar, ağlar ve çeşitli inançları barındıran çeşitli sosyal olgu ve uygulamalar ile ifade edilebilir. Toplumun bir arada bulunmasını sağlayan bu görev, tüm insanlar arasındaki karşılıklı ilişkilerde ve yönetimin her safhasında bulunsu dahi, sosyal sermaye kavramının olmadığı her durumda bir anlam taşımamaktadır (Şenkal, 2011: 794).

Uluslararası kuruluşların sosyal sermaye kavramına yönelik tanımlamaları, kavramın daha da sağlıklı bir tanımlama yapılması için önem arz etmektedir.

Dünya Bankasına göre sosyal sermaye; toplumun karşılıklı ilişkilerinin kalitesini ve büyüklüğünü belirleyen sosyal ilişkiler, ağlar ve normlardan oluşmaktadır. Ayrıca dünya bankası sosyal sermayeyi gelişmiş deneysel dört kategoride değerlendirmektedir(KOSGEB, 2005: 21). Bu 4 kategori:

- ❖ Yatay kuruluşlar,
- ❖ Sivil ve siyasi toplumlar arasındaki ilişkiler,
- ❖ Sosyal bütünleşme,
- ❖ Yasaya uygunluk ve yönetsel konularından oluşmaktadır.

Sosyal sermayenin Dünya Bankası tarafından yapılan en basit tanımı ise kollektif eylemi sağlayan normları ve ağları ifade etmesidir. Sosyal sermaye bir toplumun

sosyal etkileşimlerinin niteliğini ve miktarını belirleyen kurumları, gelenekleri ve ilişkileri içermektedir. Ortaya çıkan birçok kanıt, toplumların ekonomik gelişme ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için sosyal sermayenin önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal sermayenin olumlu olarak zenginleşmesi, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, daha fazla katılım ve uyumun sağlanması ve hesap verebilirliğin artırılması için beraber çalışma kapasitesini geliştirerek proje etkinliğini ve sürdürülebilirliği geliştirebilir (World Bank, 2013).

Dünya Bankası'na göre sosyal sermayeyi pratik ve operasyonel bağlamda uygulayabilmek için beş ana boyuta ayrılabilir. Bunlar;

- ❖ Gruplar ve ağlar,
- ❖ Güven ve dayanışma,
- ❖ Kolektif hareket ve işbirliği,
- ❖ Sosyal uyum ve içerme,
- ❖ Bilgi ve iletişimden oluşmaktadır.

Bu boyutlar sosyal sermayenin yapısal ve bilişsel biçimini yakalamaktadır (World Bank, 2013).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ise sosyal sermayeyi şöyle tanımlamaktadır ; *“Birlikte çalışma ve yaşamayı mümkün kılan bireyler arası ilişki ağları ve karşılıklı anlayış duyguları gibi yapısal ve psikolojik unsurlardır”* (Halıcı Tülüce, 2013: 85) . Tanımdan da anlaşılacağı gibi bireyler arasındaki ilişki ağları ve karşılıklı anlayış duyguları gibi yapısal ve psikolojik unsurların ön plana çıkması beraber çalışma ve yaşamayı mümkün kılabilir.

1.2.2. Sosyal Sermayenin Önemi

1990'lı yıllardan sonra popülerliği artan sosyal sermayenin diğer sosyal bilimlere etkilemesi kavramın önemini daha da ortaya çıkarmaktadır.

Son yıllarda önemli ekonomik ve sosyal kavramlarından biri olan sosyal sermaye olgusu ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardaki performanslarını doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmiştir (Woodhouse, 2006: 84) . Özellikle son 15 yıl içerisinde sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte toplumlar, ekonomik ve sosyal alanlardaki problemlerini daha kolay çözebilme noktasında yeni

alternatif politikalar üretebilmektedirler. Çünkü ülkelerin potansiyel gücünü yansıtan maddi üretim faktörlerini kullanabilmesi, önemli ölçüde sosyal sermaye birikimine bağlıdır (Karagül ve Dündar, 2006: 63).

1.2.3. Sosyal Sermayenin Türleri

Sosyal sermayenin gelişim sürecine bağlı olarak birçok yazar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamalar sosyal sermayenin çeşitli türlere ayrılarak ifade edilmesine neden olmuştur. Sosyal sermayenin türleri araştırmacılar tarafından; bağlayıcı, köprü kuran ve bağlantı kuran sosyal sermaye şeklinde ifade edilirken bazı araştırmacılar yapısal ve kavramsal sosyal sermaye, güçlü bağlar ve zayıf bağlar şeklinde tanımlara yer vermiştir. Bahsi geçen sosyal sermaye türleri aşağıda geniş bir şekilde ele alınmıştır.

1.2.3.1. Bağlayıcı, Birleştirici ve Köprü Kuran Sosyal Sermaye

Bağlayıcı sosyal sermaye; yaş, eğitim, etnik yapı, sosyo – ekonomik statü veya politik görüş gibi bireyin ana karakteristik özelliklerini yansıtan bu niteliklerin bir ya da birden daha fazla bireyler arasındaki güçlü bağlara ya da ittifaklara bağlamaktadır (Eşki, 2009: 49).

Putnama göre bağlacı sosyal sermaye; birbirleriyle aynı olan bağlar içerisinde yer alan bireylerin güçlü bağları yani yakın akrabaları ve arkadaşları kastedilmektedir (Field, 2008: 92).

Herhangi bir bölgede hayatını devam ettiren, birbirleriyle sıkı ilişkiler oluşturan, göreceli olarak içe dönük ve uzun soluklu olan ilişkilerin karşılıklı güven, ortak normlar ve ilişki kalıplarının ortaya çıkarmış olduğu kapasite birikimine bağlayıcı sosyal sermaye olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle; bağlayıcı sosyal sermaye bireyler arasındaki ilişkileri ele almakta ve aile ilişkileri ya da aynı grup üyeleri arasındaki ilişkiler bağlayıcı sosyal sermayenin temelini oluşturmaktadır (Tüysüz, 2011: 20).

Bağlayıcı sosyal sermaye, genellikle bireylerin geçmişi, amaçları, deneyimleri ya da hedefleri ile özdeşleşmiş yakın akrabaları, aile üyeleri aynı din, köken, mezhep, sınıf ve iş arkadaşları gibi benzer bireylerin katılımıyla ortaya çıkan küçük topluluklar içerisindeki bağlılıkları temsil etmektedir. Yani toplulukların oluşturmuş olduğu değerini ifade edilmesidir (Öğüt ve Erbil, 2009: 49).

Bu grup içerisinde yer alan bireyler kapalı bir yapı ve birbirlerine bağımlı sosyal birliklerden meydana geldiği için piyasa ilişkilerinde grup dışındakileri dışlama politikasıyla kaynak dağılımında bir etkinsizlik yaratabilmektedir. Ayrıca bu sosyal sermaye türünde grup içindeki etkileşim, ortak faaliyetler ve birlikte öğrenme gibi süreçleri kolaylaştırarak yüksek seviyelerde güven, iş birliği ve organizasyonların oluşmasına kaynak sağlamaktadır (Erselcan, 2009: 70).

Daha çok homojen ve kapalı ilişkileri içeren, ortak bir geçmişe sahip olan aile, yakın arkadaşlar, iş arkadaşları gibi toplulukları ele almaktadır. Bireyin yakın çevresi ve ailesi ile arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Topluluk içi şeklinde ifade edilen bağlayıcı sosyal sermaye karşılıklı güvene dayalı yapılan ilişkiler önemlidir. Aile içi ve yakın çevre arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde grup içinde birlikte yapılan işler için herhangi bir olumsuzluk ortaya çıkmamaktadır. Siyasi istikrarsızlık ve kargaşa ortamında bağlayıcı sosyal sermaye durumu düzeltici etkiler yaratabilmektedir. Bağlayıcı sosyal sermayenin negatif etkisi ise grup içi üyeliklerinin, grup dışında yer alanlar ile paylaşımının az olmasından kaynaklanmaktadır. Kendi grubunda yer alan ve grubun yararına olabilecek bir tezi savunurken, karşıt bir durum söz konusu olduğunda ise olumsuz tepkiler vermesi bağlayıcı sosyal sermayeye yapılan bir eleştiridir (Kangal, 2013: 40).

Birleştirici sosyal sermaye; kişilerin daha çok sahip olduğu güç ve iktidarı barındıran kurumsal sistemler aracılığıyla kurdukları bağları ve bu kurumlara duydukları güveni ifade etmektedir. Birleştirici sosyal sermaye toplumdaki bireylerin ulusal anlamda yapılan organizasyonlara katılma ve farklı çıkarılara sahip çeşitli grupların karar verme süreçlerine yapmış oldukları katkılar gibi göstergelerle ölçülebilmektedir.

İlk kez Woolcook tarafından ileri sürülen birleştirici sosyal sermayede sosyal sınıfların birleşimi söz konusudur. Bağlayıcı sosyal sermaye içinde yer alan aile ilişkileri dışındaki ilişkiler de birleştirici sosyal sermayede bulunmaktadır. Yani aile dışındaki edinilen arkadaşlıklar, aynı meslekte olan arkadaşlık ilişkileri gibi uzak ilişkilerde bulunmaktadır. Genellikle dikey bağlardan ortaya çıkmaktadır ve aynı topluluklar içindeki hiyerarşik yapılarla ilgilenilmektedir (Özcan, 2011:29) .

Birleştirici sosyal sermayede önemli olan grup ve üyeler arasındaki hiyerarşik yani dikey bağlantıların bulunmasıdır. Ayrıca bu bağlantılar yöneten ve yönetilen ilişkileri

de ele almaktadır. Kısaca işçi- patron arasındaki ilişki buna örnektir (Tüysüz, 2011: 2).

Sosyal sermaye çoğunlukla yatay ve dikey işbirliğini kapsamaktadır. Yatay işbirliği; kişinin yakın çevresine duyduğu güveni temsil ederken, dikey işbirliği kişilerin tanımadıkları insanlara olan güveni ortaya çıkarmaktadır. Bağlayıcı ve birleştirici sosyal sermaye türleri arasındaki farklılıklar Tablo 1. 1’de yer almaktadır.

Tablo 1.1: Bağlayıcı Ve Birleştirici Sosyal Sermaye Arasındaki Farklılıklar

Bağlayıcı Sosyal Sermaye	Birleştirici Sosyal Sermaye
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Homojen elemanlardan oluşur. ❖ Elemanlar arasında bağ gücü yüksektir. ❖ Kendisini oluşturan elemanlar ona hizmet eder. ❖ Diğer ağlarla yeni bağlar kurmaya hevesli değildir ❖ Kimliğin tamamını işgal etmeye meyillidir. ❖ Dışarıda kalanları dışlayıcıdır. ❖ Tipik örnekleri: marjinal gruplar, etnik dayanışma örgütleri	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Heterojen elemanlardan oluşur. ❖ Elemanlar arasında bağ gücü düşüktür. ❖ Kendisini oluşturan elemanlara hizmet eder. ❖ Diğer ağlarla yeni bağlar kurmaya heveslidir. ❖ Kimliğin bir parçası olabilir. ❖ Dışarıda kalanlar kucaklayıcıdır. ❖ Tipik örnekleri: Spor kulüpleri, korolar

Kaynak: (Başkak vd,2009 :7)

Köprü kuran sosyal sermaye: başka bir deyişle bölge dışı bağlar genellikle daha uzak olan ilişkileri kapsamaktadır. Bu sosyal sermaye türü yeni imkânlar bulmayı kolaylaştıran önemli faaliyetler bütünü olarak nitelendirebilir. Köprü kuran sosyal sermayenin harekete geçirilmesi sonucunda önemli derecede ilerleme, materyal kaynaklarına ve bilgiye erişme noktasında yararlar sağlamaktadır (Kaya, 2011: 36).

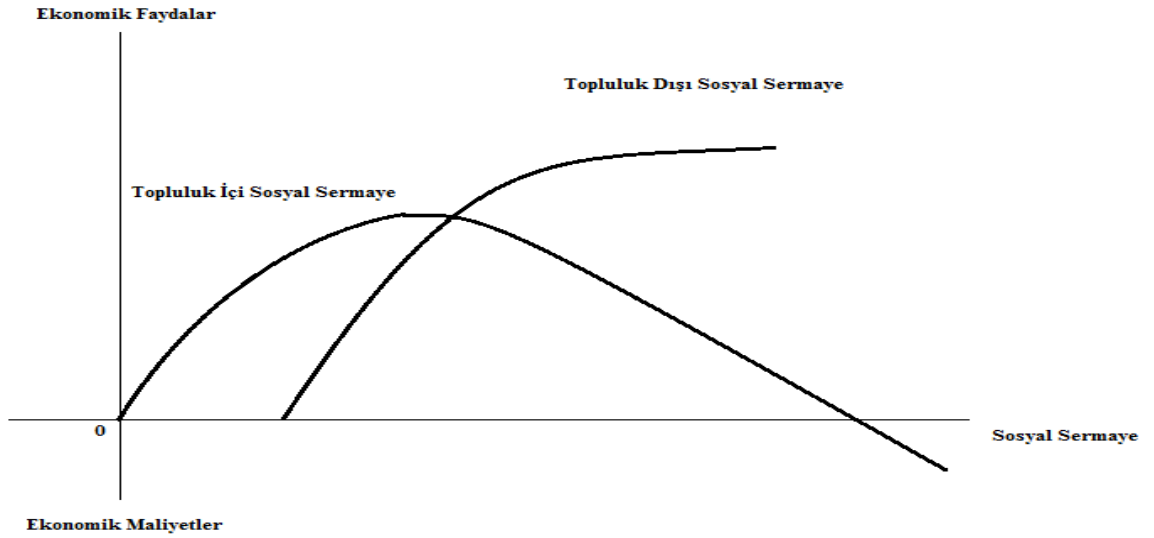
Bu tür sosyal sermaye biçimindeki ilişkiler daha zayıf bir yapıya sahip olabilmektedir. Belli hedeflere ulaşabilme konusunda köprü kurucu sosyal sermaye çeşitli imkânlar sağlayabilmektedir. Bu sosyal sermaye türü sayesinde birey kendisinden uzak bölgelerdeki insanlarla iletişime geçerek yeni fırsatlara ve farklı bilgi kaynaklarına rahatlıkla ulaşabilmektedir. Yani bireyler tek başına gerçekleştiremeyeceği hedeflerini çeşitli ağlara sahip bireyler vasıtasıyla kolaylıkla gerçekleştirme fırsatı elde etmektedir (İnce, 2014: 66).

Bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermaye türleri incelenirken, köprü kuran sosyal sermayenin bağlayıcı sosyal sermayeye göre ekonomik göstergeler üzerinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Bunun temel sebebi ise köprü kuran sosyal sermayenin zayıf olarak ifade edilen bağların heterojen olması bireyler, toplumlar ve gruplar

arasında ciddi bir köprü görevinde bulunmasıdır. Ayrıca bu sosyal sermaye türünde yeni fırsatların araştırılıp bulunma olasılığı yüksek olduğundan dolayı ekonomiye katkısı yüksek olmaktadır (Özcan, 2011: 30).

Bağlayıcı sosyal sermaye aile bağları, yakın arkadaşlar ve iş arkadaşları arasındaki sıkı ilişkiler yoluyla ekonomik faaliyetlere katkı sağlamaktadır. Köprü kuran sosyal sermaye ise kendi bulunduğu bölgeden uzak bireyler ile iletişime geçerek yani topluluğun dışına çıkararak ekonomik faaliyetlere olumlu katkı sağlayabilmektedir. Aşağıdaki Şekil 1.3' de bu konu detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Şekil 1.3: Sosyal Sermaye ve Ekonomi

Kaynak : (Staveren ve Knorringa, 2006 :23)

Şekil 1.3 ' de görüleceği gibi topluluk içi sosyal sermaye (bağlayıcı sosyal sermaye) daha yakın ilişkilerde bulunduğundan dolayı belli bir süre sonra ekonomiyi zarara uğratmaktadır. Topluluk içi sosyal sermaye gösteren eğri belli bir yükseliş trendi yakaladıktan sonra pik yapmakta ve azalma eğilimine girerek negatif bir hal almaktadır. Topluluk dışı sosyal sermaye (köprü kuran sosyal sermaye) ise daha uzak ilişkileri kapsamakta ve heterojen bir yapıya sahip olmaktadır. Şekil 1.3.'de görüleceği gibi topluluk dışı sosyal sermaye eğrisi belli bir yükseliş trendi yakalamış ve bu yükseliş pik noktasından sonrada düzenli bir şekilde yükselerek ekonomiye olumlu anlamda katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak köprü kuran sosyal sermayenin, bağlayıcı sosyal sermayeye göre ekonomik faaliyetlere katkısı daha fazladır.

1.2.3.2. Sivil Toplum Sosyal Sermayesi ve Kamusal Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye genel olarak sivil (yatay) ve kamusal sosyal sermaye olarak 2 başlık altında tasnif edilmektedir. Bunlar incelendiğinde; mikro düzeyde sivil sosyal sermaye değerler, düşünceler, normlar, tutumlar ve davranış normlarından oluşmaktadır. Makro seviyede kamusal sosyal sermaye ise yasal hükümleri, yolsuzluğun azalması sözleşmelerin yürürlüğe girmesi, karar aşamasındaki şeffaflığı, etkin yönetim sistemlerin var olması, yasal sistemlerin güvenilir olması ve özetle devletin potansiyelini ve kredibilitesinden oluşmaktadır (Özcan, 2011: 32). Sivil toplum sermayesi, bu yapılardaki kurallar, yani bireyin içinde oldukları bu yapılarda paylaşılmış olduğu inançlar, normlar, tutumlar olarak açıklanabilir. Kamusal sosyal sermaye, resmi kurumlarla alakalı gerek devlet gerekse özel sektör tarafından desteklenen sosyal sermaye türüdür (Keskin, 2008: 16).

Sivil toplum sermayesi ve kamusal sosyal sermaye birbirine bağımlı iki sosyal sermaye türüdür. Bu bağımlılık ise birbirlerinin tamamlayıcısı ya da ikamesi olması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir yerde yönetim iyi işliyorsa güçlü vatandaşlık topluluklarının bu iyi olan yönetimi iletmesi gerekir. Aynı şekilde devletin istikrarı, sosyal istikrara ve halk desteğine bağlı olmaktadır (Callois ve Angeon, 2004: 5). Buna benzer şekilde Putnam, vatandaşların birbirine sıkı sıkıya kenetlenmesi güçlü devlet kurumlarını ortaya çıkarmakta ve devlet kurumlarının da bu ortamda vatandaşların kenetlenmesini yarattığını düşünmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda sosyal sermaye, toplumun ham maddesini oluşturmaktadır. Resmi ya da gayri resmi kurumların tam işlemesi için hayati önem taşımaktadır (Callois ve Angeon,2004:6-7).

1.2.3.3. Yapısal Sosyal Sermaye ve Kavramsal Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye bazı araştırmacılar tarafından niteliksel olarak ayrı kategoride değerlendirilmektedirler. Uphoff(1999), sosyal sermaye ayrımını yapısal ve kavramsal olmak üzere iki grupta ele almaktadır (Uphoff, 1999: 218).

Sosyal sermayenin yapısal boyutu, bir grup içerisinde bulunan üyelerin kendi aralarında geliştirmiş oldukları bağları ve ait oldukları ya da benimsemiş oldukları ilişki ağını yansıtır. Bu boyutun şekillenmesi ve gelişmesi ise grup içinde yer alan üyelerin bilinç ve duyarlı olma anlayışına bağlı olarak şekillenmekte ve örgütsel bir kültürün parçası haline gelmektedir (Töremen ve Ersözlü, 2010: 44). Yapısal

sosyal sermaye örgütte var olan entelektüel mülkler; telif hakları, markalar, patentler, ticari markalar vs. ile örgüt içindeki kültür, iletişim teknolojileri süreç kapasitesi gibi sahip olunan alt yapıdır. Yapısal sosyal sermayede bilgide yer alabilir. Çünkü bilginin elde edilmesi, örgütsel süreçler, kültürler ve örgütsel yapıyla bütünleştirilerek kurumsallaşması da yapısal sosyal sermaye vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Erkuş, 2006: 65).

Yapısal sosyal sermaye, sosyal organizasyonların çeşitli biçimleri özellikle işbirliğine katkı bulunan ağların sahip oldukları; roller, kurallar, adetler, prosedürler ile ilişkili olmasını ifade etmektedir. Fikir ve zihinsel süreç sonucunda ortaya çıkan, kültür ve ideoloji ile birlikte ortak davranışlar ve karşılıklı fayda yaratan ortak faaliyetlere katkı sağlayan, normlar, değerler, tutumlar ve inançların kuvvetlendirilmesi kavramsal sosyal sermayeyi tanımlamaktadır. Özetle yapısal sosyal sermaye görülebilir kurumları ele alırken kavramsal sosyal sermaye ise bireyin içsel niteliklerini ele almaktadır (Callois ve Angeon , 2004: 5).

Yapısal sosyal sermaye, göreceli ve harici olarak gözlemlenebilen; ağlar, birlikler, kurumlar ve kuralların yanı sıra bunları temsil eden yöntemler ve sosyal organizasyonlardır. Kavramsal sosyal sermaye ise toplum içinde genel kabul görmüş tutum ve davranışların ortaya çıkmasında görev alan normlar, ortak değerler, karşılıklılık ve güven gibi bazı manevi ve öznel faktörleri ele almaktadır. Yapısal sosyal sermaye; karşılıklı eylemleri, bilgi paylaşımını, karar aşamalarında görev dağılımını ve sosyal ağların işleyişini kolaylaştıran birtakım özelliklere sahip olduğundan daha çok objektif ve gözlenebilir bir kavramı ifade etmektedir. Buna karşın kavramsal sosyal sermayede; paylaşılan normlar, değerler, güven, tutum ve davranışlar yer aldığı için daha çok öznel ve soyut bir kavramdır (Meçik, 2010: 7).

Sivil toplum sosyal sermayesi ve kamusal sosyal sermaye ile yapısal sosyal sermaye ve kavramsal sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi (Sirven, 2000: 6) aşağıdaki tabloda incelemiştir.

Tablo 1.2: Yapısal ve Kavramsal Sosyal Sermayeye Örnekler

	Yapısal sosyal sermaye	Kavramsal Sosyal Sermaye
Sivil Toplum Sosyal Sermayesi	Dernekler, örgütler, topluluklar, sivil toplum örgütleri,...	Normlar, inançlar, tutumlar, değerler,...
Kamusal Sosyal Sermaye	Devlet, vergi sistemi,...	Kanunlar, politik rejim,...

Kaynak: (Sirven, 2000: 6)

Yapısal sosyal sermayenin bir diğer önemli tanımı ise organizasyonda faaliyet gösteren bireylerin eve gitmesiyle geriye kalanlar olarak ifade edilmesidir. Bunlar iş talimatları, süreçler, enformasyon sistemleri, veri tabanları ve patentler gibi organizasyonlara sahip oldukları için piyasanın gereklerini yerine getirilmesinde kullanılan araçlardır. Bu araçlar veri ve bilgiye dayalı entelektüel faaliyet sonuçlarını içeren belgeler olarak da tanımlanabilmektedir (Yücel, 2005: 12).

1.2.3.4. Güçlü Bağlar Ve Zayıf Bağlar

Bazı araştırmacılar sosyal sermayeyi insanlar ve kurumların birbirine olan bağların güçlülük derecesine göre sınıflandırmaktadır. Nan Lin(1999) sosyal sermayenin tanımını yaptığında güçlü ve zayıf bağlar şeklinde bir ayrıma tabi tutmuştur. Nan Lin, Mark Granovetter'i öncülüğünde sosyal sermayeyi güçlü bağlar ve zayıf bağlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. **Güçlü bağlar (Topluluk İçi Bağlar)**, benzer ilişkiler kurma doğrultusunda bir araya gelen birbirine benzeyen insanları kapsamaktadır. Benzer kaynaklara sahip insan ve gruplar kuralcı ve kimlik /birlik temelli amaçları gerçekleştirmek için bir araya getirir. **Zayıf bağlar (Topluluklar Arası Bağlar)** ise ortak olmayan kültür ve geçmişe sahip bireyleri bir araya getirir. Çoğunluğun paylaşmış olduğu değerlere daha az katılıp, yeni kaynaklara daha kolay bir şekilde ulaşarak kendi amacına daha iyi hizmet edebilmektedir. Nan Lin'in(1999) bu görüşleri doğrultusundaki güçlü ve zayıf bağları, karşılıklı işbirliğinin amaçlarını aktörün toplumsal statüsünü ve statüye erişmeyi sağlayan ağlara üyelik arasındaki farkları birleştiren bir sosyal sermaye modelini teorileştirmek için üretmiştir (Field, 2008: 93).

Alışılmışın dışındaki bilgiye, yakın ve güçlü bağlar kurduğumuz ilişkiler dışında daha az ilişki kurduğumuz tanıdıklar tarafından ulaşabiliriz. Bunun temel nedeni ise yakın arkadaşlarımızla aynı çevreye paylaştığımızdan ötürü aynı bilgiye kolaylıkla

ulaşabiliriz. Fakat farklı yakın çevrelere sahip olduğumuz tanıdıklar vasıtasıyla bizim için yenilikçi olan bilgiye ulaşmamız daha olası olacaktır. Özetle farklı çevrelerdeki yakın tanıdıklarımız bizi daha geniş bir dünyaya bağlanmamızı sağlar. Sıkı ilişkiler kurduğumuz yakın arkadaşlarımız bize yardımcı olma noktasında hevesli olmasına rağmen örneğin yeni bir işin bulunması ya da az bulunan bir hizmete ulaşabilme konusunda bu tip tanıdıklarımızın faydası daha fazla olmaktadır. Diğer taraftan sosyal ağlar içinde zayıf olan bağların sayısı güçlü bağlara nazaran daha fazladır. Fakat burada önemli olan husus bu güçlü bağlardan çok zayıf bağların ulaşılması mümkün olmayan özel bilgilere ve birbirleriyle başka türlü bağlantı sağlayamayan farklı gruplar arasındaki iletişimin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Kaya, 2011: 41).

Burt (1992) ise burada sözü geçen zayıf bağlar faktörünü daha da genişleterek yeniden formüle etmiştir. Burt birbirinden kopuk olan ağ- düzenekleri arasında bağ kuran bireylerin bu statülerinde elde etmiş oldukları stratejik avantaja vurgu yapmaktadır. Buradaki ağ-düzeneginin bir sektöründen diğer bir sektörüne bilgi ve kaynak aktarımında tek yol olması nedeniyle bu bireyler, ağ – düzeneginde yer alan “yapısal deliklerden” yararlandıkları söylenebilir.

1.2.4. Sosyal Sermayenin Unsurları

Field(2008)' e göre sosyal sermayenin unsurları, onu meydana getiren ve işbirliğine fayda sağlayan faktörlerdir. Aynı zamanda bu faktörler sosyal sermayenin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar; güven, sosyal, ağlar, işbirliği ve bağlılık gibi unsurlardan oluşur (Field, 2008: 15). Putnam (2000: 19), sosyal sermayenin unsurlarını ağlar, normlar, güven ve işbirliği olarak ele alırken Coleman; güven, yükümlülükler, beklentiler, normlar, işbirliği ve ilişkiler gibi öğeleri ele almaktadır. Sosyal sermayenin unsurları; güven, karşılıklılık, ağlar, birlikler, normlar ve ortak faaliyetlerden oluşmaktadır (Tüylüoğlu, 2006: 16).

Sosyal sermayenin unsurları toplumun birçok bölgesinde ve birbirlerine olan karşılıklı güven, yazılı ya da sözlü olan bütün davranış ve kurallardan oluşan normlar ve iletişim ağları ve niteliğinden oluşmaktadır. Bu bileşenler sosyal sermayenin neden ve sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Kangal, 2013: 43).

Sosyal sermaye unsurları genellikle birçok araştırmacı tarafından, güven, normlar/değerler ve ağlar olarak irdelenmiştir. Stone (2009: 3) bu üç temel öğeleri

aşağıdaki tabloda değerlendirmiştir. Yazar sosyal ilişkilerin yapısını ağlar olarak nitelendirirken, sosyal ilişkilerin niteliğini ise güven ve normlardan oluşturmaktadır.

Tablo 1.3: Sosyal Sermayenin Üç Temel Ögesi

Sosyal ilişkilerin Yapısı: Ağlar	Sosyal ilişkilerin Niteliği: Güven ve Normlar
<p style="text-align: center;">Tip Güven</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formel • Enformel <p style="text-align: center;">Boyut/Kapasite</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sınırlı büyüklükte <p style="text-align: center;">Mekân</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hane halkı/küresel <p style="text-align: center;">Yapı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Açık/kapalı • Yoğun/Seyrek • Homojen/Heterojen <p style="text-align: center;">İlişki</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yatay • Dikey 	<p style="text-align: center;">Güven</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sosyal güven • Kısmi güven • Genelleştirilmiş güven • Kurumlara duyulan güven <p style="text-align: center;">Karşılıklılık Normları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doğrudan ya da dolaylı • Hemen ya da gecikmiş • Aynı ya da yerine

Kaynak: Stone (2009: 3)

Sosyal sermaye, güven ve emniyet duygusu, ortaklıklar/benzerlikler, hayata bağlılık, aidiyet duygusu, toplumsal değerler ve algılar, bireyin verimli olması, kişinin ağ bağlantıları ve sivil toplum kuruluşlara katılım şeklinde tanımlanmakta ve aşağıdaki şekilde yer verilmiştir.

Şekil 1.4: Sosyal Sermayenin Unsurları

Kaynak : (Karagül, 2012: 92)

Sosyal sermaye mikro, orta ve makro olmak üzere üç temel ayrıma tabi olabilmektedir. Buna göre mikro seviyede; birey, aile ve arkadaşlar bulunurken, orta seviyede; komşuluk, toplumsal kimlik ve yerel otorite, makro seviyede ise bölgesel, ulusal ve uluslararası kavramlar yer almaktadır (Altay, 2007: 344).

Sosyal sermayenin meydana gelmesinde rol oynayan unsurların net ve kesin bir sınırlama ile belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda örnek verilecek olursa; bireylerin içinde yer aldığı ve sosyal sermayenin de bir ögesi olarak kabul edilen sosyal ağların oluşması, devamlı olması, dağılması, tekrardan bir araya gelmesi ve zenginleşmesi eğitim ve öğretim sürecinin etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitimin sosyal sermaye üzerindeki devamlı ya da dağıtıcı rolünün nasıl olacağı noktası ise durumdan duruma değişebilmektedir. Bundan ötürü öğrenme sürecinin her zaman sosyal ağları genişletemeyeceğine, bazen ağların ayrışmasına ve tekrardan dağılımına yol açabileceği ifade edilmektedir (Preston, 2004: 121).

Ayrıca Lin sosyal sermayenin unsurları hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunmuş ve şu şekilde ifade etmiştir;

- ❖ Ağ konumlarını sosyal sermayenin içsel değil de dışsal değişkeni olarak görmektedir.
- ❖ Sosyal sermayeyi, sosyal ilişki ve ağlardan daha fazla olarak görmekte, bunların gömülü ve erişilebilir kaynakları harekete geçirdiğini ifade etmektedir.
- ❖ Lin, ağ özelliklerini ve ilişkilerini tanımlamadan gömülü kaynaklara ulaşamayacağını ve ağ konumlarının gömülü kaynaklara erişilmede gerekli olduğunu açıklamıştır (Lin, 1999: 37).

1.2.4.1. Güven

Güven sözcüğü Türk Dil Kurumu'na göre; isim olarak korku, çekinme ve kuşku duymadan bir kişiye bağlanma ve inanma duygusu, itimat etme olarak ifade edilmektedir(www.tdk.gov.tr). Sosyal sermaye bağlamında güven, birçok araştırmacı tarafından ele alınarak çeşitli şekillerde ifade edilmeye çalışılmıştır. Daha önceden yapılan birçok çalışma bir toplum ya da topluluğa ait olan sosyal sermayenin ölçülmesi, güven olgusuyla paralel bir ilişki söz konusu olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Güven insan ilişkilerinde ve bu ilişkilerin sağlam olabilmesi noktasında kaçınılmaz bir etken olan bir faktördür. Güven unsuru bireyin ihtiyaç duyduğu ve bunu temin etmeye çalıştığı, yeme, içme ve barınma gibi temel gereksinimlerinde önüne geçebilen ve hayatı sürdürebilmesi için gerekli olan önemli bir yaşam alanıdır (Karagül, 2012: 95) . Güven faktörü sosyal sermaye ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir unsurdur. Güvenin sosyal sermaye bakımından önemi ise sosyal sermayenin kesin koşulu ve başlangıç noktası kabul edilmesidir (Karaçimen, 2002: 133).Güven ögesi; birey ve kurumların arasındaki ilişkileri etkileyen ve ilişkilere canlılık katan dinamik bir olgudur. Ayrıca güven, içtenlik, gerçeklik, sözüne sadık kalma, dürüstlük ve erdemlik gibi unsurları kapsayan davranışlar bütünüdür. Toplumsal düzen, bireysel yaşantı, ekonomik ve demokratik gelişmenin en önemli yapı taşıdır (Gökalp, 2003: 163).

Güven öncelikle bireyin kendisine değer vermesiyle başlayıp ve zamanla toplum içinde diğer bireyler arasındaki ilişkiler sonucunda duygusal bir güç olarak ortaya

çıkan bir faktör olarak ifade edilmektedir. Bireyin kendisine ve karşıdaki bireye güvenmesinin yanı sıra karşıdaki bireylerinde, bireye empoze etmiş olduğu bu güven gücü, hayatta başarılı olmak için önemli bir etken olmaktadır. Güven unsuru sayesinde bireylerin içyapısı genişler, herhangi bir konu ya da fikir alışverişinden ve insandan insana uzanan uzun güven köprüleri rahatlıkla kurabilir (Şavkar, 2011: 21).

Güven, hem karşılıklı ilişkilerde hem de örgüt ve kurumlarda sosyal sermayenin temelini oluşturmaktadır. Güven seviyesinin yüksek olduğu toplum ve topluluklarda örgütsel etkinlikler daha sağlam olabilmekte ve bunun sonucunda örgütsel yenilikler daha başarılı olabilmektedir. Güven duygusunun zayıf olduğu toplum ve topluluklardaki ilişkiler düzen ve belirli kurallara bağlıdır. Bu toplum ve topluluklarda baskıcı yöntemler söz konusu olabilmektedir. Ekonomik anlamda güven eksikliği yaşayan toplumlarda işlem maliyetleri oldukça yüksektir. Bundan ötürü yüksek işlem maliyetleri yaygın güvensizlik sonucu ekonomik faaliyetlere yansımış bir tür vergi olarak ortaya çıkmaktadır (Doruk, 2009: 195).

Fukuyama'ya göre toplumlardaki yaygın güven duygusu, bireylerin üçüncü şahıslar tarafından belirlenmiş olan kural ya da resmi nitelikteki prosedürlere gerek kalmadan bireylerin direkt karşılıklı ilişkilere girmesine olanak sağlamaktadır. Belirli kurallara bağlı kalmadan yapılan faaliyetlerde hem sosyal hem de ekonomik açıdan çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Sosyal ilişki şekillerinin giderek yaygınlaşarak düzenlenmesi akılcı bir etkinliğin göstergesinin aksine sosyal faaliyetlerin çalışmamasından kaynaklanmaktadır (Fukuyama, 1998: 239).

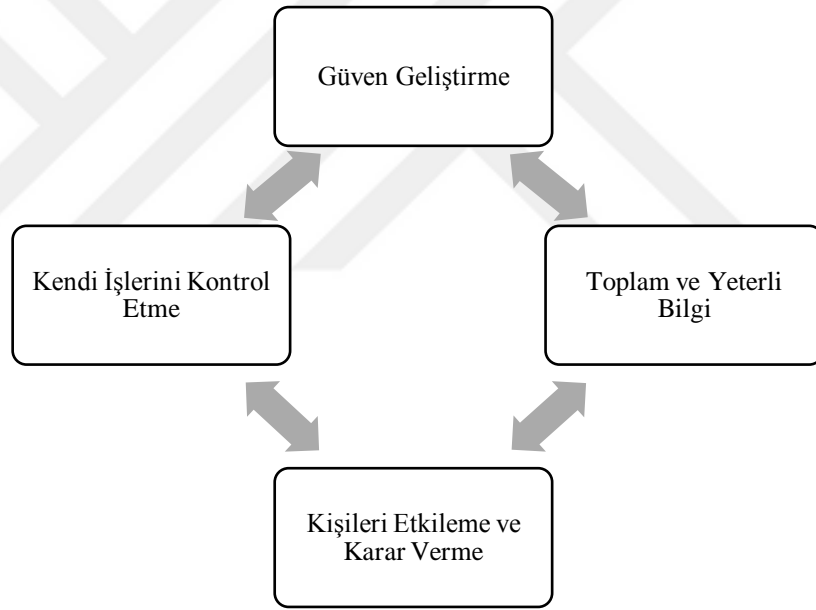
Diğer insanlarla çeşitli durumlarda iletişime geçtiğimizde, evlenirken, kredi kartı kullanırken, uçağa binerken, bir suçu bildirip, bildirmeme hususunda düşünürken ve ya oy kullandığımız zaman karar verirken güvenin önemi ortaya çıkmaktadır. Güven ya da güvenirliliği sosyal ve ekonomik ilişkileri kolaylaştıran önemli bir faktör olarak değerlendirildiğinde, güven duygusunun az olduğu toplumsal yaşamda maliyet yüksek, oldukça zamanın fazla harcanması ve bürokratik bir durum ortaya çıkmaktadır (Field, 2008: 89).

Öksüzler(2006)' e göre güven unsuru üç farklı türe ayrılmaktadır. Bunlar; genelleştirilmiş ya da kişiler arası güven, yoğun güven ve kurumsal güvendir. Ekonomik büyüme ve güven arasındaki ilişki irdelenirken genelleştirilmiş güven kavramı söz konusu olmaktadır. Genelleştirilmiş güven daha çok bireyin aile fertleri dışındaki bireylerle olan ilişkilerindeki güveni ön plana çıkarmaktadır.

Genelleştirilmiş güven, ekonomik ilişkilerde kolaylık sağlamakta ve işlem maliyetlerini azaltmakta önemli rol oynamaktadır (Öksüzler, 2006: 111).

Güven unsuru genellikle sosyal sermayenin aslında tanımını da yapmaktadır. Bireyin kendisine ve çevresine olan güven düzeyi ne kadar yüksek olursa sosyal sermayesi o denli yüksek olabilmekte ve toplumsal refaha fayda sağlayacaktır. Güven düzeyinin yüksek olması bireyin sadece sosyal yaşantısına fayda sağlamasının yanı sıra ekonomik organizasyonlarda pozitif etki yaratarak işlem maliyetlerini azaltmaktadır. İşlem maliyetlerinin azalması piyasaya yeni firmaların girmelerini hızlandıracak böylece toplumların ekonomik kalkınmışlık seviyeleri yükselebilecektir

Şekil 1.5: Güven Unsuru Döngüsü

Kaynak : (Keleş, 2013: 33)

Sosyal sermaye ulaşmak istediği ekonomik hedeflere ulaşmada kolaylıklar sağlamakta, bağlantıları kuvvetlendirmekte ve yeni ürün piyasaya sürme konusunda pozitif etkiler yaratmaktadır. Söz konusu olan hedeflere ulaşabilmek için kendi aralarında, yönetici ve hatta firmalar arasında güven seviyelerini maksimum yapması gerekmektedir. İşte bu hususta güven kavramının sosyal sermaye için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Keleş, 2013: 36).

Sonuç olarak toplumlarda bireylerin karşılıklı olan güven düzeyi maksimum oldukça sosyal sermaye kavramı gelişir ve toplum ciddi anlamda refah artışı ortaya

çıkacaktır. Bu hedeflere ulaşmak, toplumların karşılıklı olan güven düzeyinin arttırılması neticesinde gerçekleşecektir (Karagül ve Dündar, 2006: 64).

1.2.4.2. Normlar

Toplumunu oluşturan bireylerin huzurlu, sağlıklı ve düzenli bir düzene bağlı kalarak yaşamlarını sürdürebilmesi için bir normlar çerçevesinde birleşmesi gerekmektedir. İnsanlığın varoluşundan beri belli sosyal normlar varlığını devam ettirmiştir. Özellikle içinde bulunduğumuz modern çağda nüfusun kent merkezinde çoğalmasıyla birlikte sosyal normlara olan değer daha da artmaktadır. Sosyal normlar veya sosyal bilimlere eskiden daha çok din ve felsefe alanında tartışma konusu olurken günümüzde, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bireyi geliştirmeye yönelik sosyal medya kullanımının artması; sosyal normların varlığını ve gerekliliğinin önemi ortaya çıkarmaktadır (Babacan, 2012: 83).

Sosyal sermaye tanımının yapıldığı bölümde sözü geçen *“insanların birada hareket etmesine fırsat sağlayan normlara ve ağlara karşılık geldiğini”* ifadesinde anlaşılacağı üzere sosyal sermayenin kavramsal olarak ifade edebilmek için ya da bir sistem, yöntem veya bir araç olarak tanımlanabilmesi için normlar, ağlar faktörüyle birlikte sosyal sermayede önemli rol oynamaktadır (Ögüt ve Erbil, 2009: 18).

Sosyal sermaye, toplumların kendi çevresinde yer edinmiş ve bu kültürle toplumsal düzeni sağlayan, bireylere yol gösteren, yanlış – doğruyu, iyiyi –kötüyü belirleyen standartlar ve fikirler bütününe denilmektedir (Mısırdalı,2006:100) . Sosyal sermaye, sosyal hayatta bireylerin tavır ve tutumlarını harekete geçiren kurallar ve otoriteyi belirleyen standartlardır. Bu standartlar bireylerin ve toplulukların davranış, tavır ve tutumlarını harekete geçiren aynı zamanda toplumsal değerlerle örtüşen yazılı olmayan kaynak ve ilkelere şeklinde ifade edilmektedir (Doruk, 2009: 107). Normlar, bireylerin davranışlarını etkilemede önemli rol oynayan genellikle gayri resmi ve yazılı olmayan beklentilerdir. Sosyal normlar temel varsayım ve değerlerden çok fazla belirgin olduğundan dolayı örgütsel yaşamın kültürel görünümünü yansıtan bir somut kaynak araçlarıdır (Terzi, 2000: 46).

Aslında sosyal sermaye bireylerin davranış tutumlarını düzenleyen, fikir ve düşüncelerini etkileyen bir yol gösterici niteliğindedir. Bu özelliğinden dolayı normlar geçmişle olan bağlarını koparmadan ve toplumsal sosyal yaşantıya da uyum sağlayacak bir biçimde olan gayri resmi kaynaklardır.

Coleman'a göre sosyal normlar, toplumda rol alan bireylerin gerçekleştirmiş oldukları eylemi ya da faaliyeti kontrol etme hakkını diğer bireylere yansıtması olarak tanımlanmaktadır. Çünkü yapılan eylemler diğer bireyler tarafından olumlu ya da olumsuz karşılanabilmektedir. Normlar bireyin kendisine birini model alma, toplumsallaşma ve yaptırımlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir bireyin sergilemiş olduğu davranışlar ancak toplum içinde kabul görmüş normlar yoluyla değerlendirilebilir. Toplum tarafından oluşturulan ve geliştirilen bu normlar, bireyin davranışları üzerinde çeşitli yaptırım gücüne sahip olmaktadır. Normlar toplumsal ilişkiler sürecinde bireylerin karşılıklı davranışlarını kontrol etme noktasında bir takım değerler kümesidir (Putnam, 1993: 171).

Sosyal normların yapmış olduğu etki ve bir takım özellikleri aşağıda bulunmaktadır. Bunlar;

- ❖ Sosyal değerlerin somut kaynağıdır,
- ❖ Bireysel ve toplumsal düzeni sağlar,
- ❖ Ortak bir yaşam alanı dilimini kapsamaktadır,
- ❖ Bireylerin çeşitli davranışlarını sınırlayan yasaklardır,
- ❖ Zamanla toplumdan topluma değişiklik gösterir,
- ❖ Toplumsal düzenin devamlı olmasını sağlamak,

Şeklinde ifade edilmektedir (Karagül, 2012: 94 – 95).

Zamanla her toplum ve her sosyal grup kendine özel bir normatif düzen ve yapı geliştirir. Bu toplum ve sosyal gruplardaki sosyal normlar sadece belirli bir sosyal sistem içinde idame ettirilebilir. Bundan ötürü her toplumun kendine özgü farklı normları bulunmaktadır. Toplum tarafından oluşturulan bu normlar bireylerin tarafından içselleştirildiği vakit toplumun bir parçası haline gelmektedir. Birey tarafından içselleştirilen bu normlar, bireyin hayattaki başarısını arttırabilir ve aynı zamanda çevresi ya da meslektaşları kuvvetli bir uyum sağlayabilir (Doruk, 2009: 107).

Toplum tarafından bireye empoze edilen bu normlar, bireyin toplumda nasıl davranması gerektiğini, bireyin kendi çıkarından ziyade toplumsal çıkarı ön planda tutmaktadır. Bu normlara sahip olmayan toplum ya da sosyal gruplar sosyal yaşantı içerisinde birtakım olumsuzluklar yaratabilir. Yaşanan bu olumsuzluklar toplumların

muasir medeniyetler seviyesin ulaşmasında da engel teşkil etmektedir. Anlaşılacağı üzere sosyal toplumların ilerlemesi ve ayakta kalabilmesi için sosyal normlar ciddi anlamda önem arz etmektedir.

1.2.4.3. Sosyal Ağlar

Sosyal sermaye araştırmalarında sosyal ağlar önemli yer tutmaktadır. Birey yaşamı boyunca çeşitli grup ve üyeler ile sıkı iletişim kurabilmektedir. İçerisinde bulunduğu gruplar vasıtasıyla karşılıklı bilgi alışverişi yapmaktadır. Sosyal ağlar aynı zamanda bireyin hayatını şekillendirebilmektedir. Çünkü birey yapısı gereği sosyal bir varlık olduğundan çeşitli; dini, etnik, kültürel gibi sosyal gruplara üye olmakta ve hayatını o grup çerçevesinde şekillendirmektedir. Bunun için sosyal ağlar, sermayenin unsurları başlığı altında detaylıca ele alınmaktadır.

Sosyal ağlar, bireyin kendi iradesinin dışında içerisinde yer aldığı aile, din, cemaat ya da sınıf gibi yapıların yanı sıra birde bireyin herkesten bağımsız bir şekilde kendi iradesiyle katılmış olduğu çeşitli futbol kulüpleri, müzik koroları, sivil toplum kuruluşları ve ya birtakım yardım kuruluşlarından oluşan birlikteliklerdir (Akdoğan, 2002: 29). Sosyal sermayenin önemli unsurlarından biride, toplumsal ağlar ve bireylerin bu ağlara olan katılımlarıdır. Sosyal ağlar ise aynı iletişim ağları üzerinde gönderilen yeni ağlara uyum sağlayabilen sınırsız bir şekilde genişleyebilen bağlantılardır. Ekonomik kalkınma ve refahın arttırılması noktasında sosyal ağların önemli katkıları vardır. Bu sosyal ağlar; verimli ortam, güven ve paylaşılan değerler üzerinde gelişme sağlayarak kontrol maliyetini azalmasının yanı sıra işlem maliyetlerini de kolaylaştırmaktadır (Meçik: 2010, 16).

Akrabalık, arkadaşlık, ortak ilgi alanları ve ticari ilişkiler gibi nedenlerle bir araya gelen bireylerin karşılıklı olarak yapmış oldukları bağımlılıklar içindeki sosyal yapılar olarak ifade edilmektedir (Güngör, 2011: 21). Bireylerin karşılıklı ilişkilerini geliştirmede sosyal sermaye önemli rol oynamaktadır. Ayrıca iktisadi anlamdaki sermayenin sosyal karşılığı olarak tanımlanır. Sosyal ağlar, sosyal sermayenin unsurları olan güven ve sosyal normların verimliliğini yükseltmek amacıyla ağ içinde bulunan bireyler arasındaki bilgi akışkanlığı ve ağın etkinliğini yükseltmeyi sağlar (Keleş, 2013: 29).

Bireyler kendi aralarındaki karşılıklı ilişkilere ciddi önem vermektedir. Günümüzde bu, genel olarak “*ne bildiğinden ziyade kimi tanıyorsun?*” şeklinde tercüme

edilmektedir. Başka bir ifadeyle hem ne bildiğin hem de kimi tanıdığın toplumda daha fazla fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda, yardıma muhtaç olduğunuz bir durumda bir birey size yardım etme konusunda herhangi bir zorunluluk hissetmiyorsa o bireyin sizi çok az tanıdığından kaynaklanmasındandır. Sosyal ağları, bireylerin amaçlarında devamlılığı ve sosyal yapıyı bir arada tutmaya yardımcı olan genel ilişkiler ve normlar kümesinin vazgeçilmez parçası olarak görülebilir (Field, 2008: 3-4).

Sosyal sermaye oluşumu içerisinde kişisel özelliklerden, bireysel değerlere kadar birçok unsurun yer aldığı bilinmektedir. Sosyal sermaye temel özelliklerini bu faktörler arasından seçmektedir. Bu özelliklere bakıldığında; ağ kurma hareketleri, ağ farklılığı, ağ boyutu, ağ sıklığı ve ağ merkezियeti şeklinde ifade edilebilir. Bu özellikler arasında yer alan ağ kurma hareketleri; kişilerin meslek ya da iş hayatlarında başarılı olmasını sağlamak ve işlerini kolaylıkla yürütebilmek amacıyla gerekli olan kişilerle etkileşime girme ve bu etkileşimi devam ettirebilmek için göstermiş oldukları hareketleri tanımlamaktadır. Ağ farklılığından kasıt birey ve ilişki kurduğu kişilerin çeşitli özellikleridir. Ağ boyutunda ise sosyal ağda bulunan kişi sayısı, ağ sıklığında; kurulan ilişkilerin yakınlık derecesi ve son olarak ağ merkezियetinde ise kişiyi ağ yapısında bulunduğu konumu tanımlamaktadır (Özdemir, 2008: 85).

Putnam'a göre sosyal ağlar, geniş anlamda toplumun bütün kesimini kapsayarak, bireylerin kurmuş oldukları işbirliğinin toplumsal tabana yayılmasını sağlar. Sosyal ağlar toplumsal boşluklara girerek daha geniş boyutlu bir işbirliğine kaynak oluşturmaktadır. Sosyal ağların temel parçası olan bireyler arasındaki arkadaşlık, akrabalık vs. (güçlü bağlar) , toplumsal eylemi ve bütünlüğü sağlama hususunda ikincil bir dernek üyeliği, tanışıklık ilişkisi vs. (zayıf bağlar) göre daha az önem ihtiva etmektedir (Putnam, 1993: 175).

Toplumsal ağlar düzenli etkileşim ve davranış normları vasıtasıyla bireyler arasındaki güven ve itibarı oluşturması sonucunda sosyal sermayenin meydana gelmesini sağlar. Bu yolla sosyal sermayenin sağlamış olduğu üç fayda söz konusudur. Bunlar;

- ❖ Her bilgiye özellikle de özel bilgiye hızlı, detaylı, güvenilir ve sıkça kolaylıkla ulaşabilir,

- ❖ Güven ortamı sağlandığından, anlaşmazlıklar azalmaktadır. Yani büyük değişimler, dalgalanmalar ve sıkıntılar kolaylıkla atlatılabilir,
- ❖ Son olarak ise bir çevrede siyasi örgütlenme ve dikine sosyal hareketlilik kolaylaşabilecek,

Şeklinde sıralanmaktadır (Öztaş, 2007: 83 -85).

Toplumsal ağlar bireyin diğer bireylere karşı yeni sorumluluklar getirirken, aynı zamanda diğer bireylerinde bireye karşı olan sorumluluklar getirmesi; toplumsal ağların küresel kalkınma ve yoksulluğa karşı geliştirilen stratejileri içerir veya işletme girişimleri ve teknolojik değişim sürecine yapılan çalışmalar tarafından kavranan yatırım, birikim ve sömürü düşüncelerine dikkat çekmektedir (Field, 2008; 4).

Bireylerin birbirleri ile olan ilişkileri ne kadar fazla olursa bu bireylerin birbirleri hakkında olan bilgi düzeyi de buna bağlı olarak artacaktır, bu süreçte birtakım teknikler hakkındaki bilgi ilerlemesi ve yeni teknolojik gelişmelerin öğrenim süresini kısaltacak ve gelişimine önayak olacaktır. Burada sosyal ağlar, sosyal tutarlılık ve sosyalleşme şeklinde karşımıza gelmektedir. Örneğin yan yana çalışan işçiler, birbirlerinden iş ile ilgili olarak önemli bilgiler elde ederler. Aynı şekilde iş çevresi ile kurulan bağlantılar neticesinde yeni teknolojilerin elde edilmesi artı değer olabilmektedir. Kısaca sosyal ağlar önemli bilgilerin ve yeni üretim metotlarının öğrenilmesini kolaylaştırmakta ve kaynaklara rahat bir şekilde ulaşmayı sağlamaktadır (Özcan, 2011: 48).

1.2.4.4. Karşılıklılık

Bireyler dünyada var oldukları zaman diliminden itibaren toplu halde bir yaşam sürdürmüşlerdir. Buna bağlı olarak birtakım, dayanışma, paylaşma ve yapılan bir iyiliğe cevap vermek gibi çeşitli özellikleri arkaik olarak benimsemişlerdir. Tarihsel olarak insanlık, avcılık – toplayıcılık zaman diliminde avcının avlamış olduğu ve tek başına tüketemeyeceği büyük bir hayvanı diğer bireylerle paylaşması, kendisinin eli boş döndüğü zamanda karşılık görmesini sağlamıştır (Baltaş, 2014).

Sosyal sermayenin temel unsuru olan karşılıklılık, sosyal sermayenin üretilmesini ve toplumsal işlevselliğini sağlamaktadır. Karşılıklılık ilkesi, toplumu oluşturan bireylerin çıkarları doğrultusunda bireyin kendisine sağlayacağı çıkar eylemleri

ötesinde daha fazla geniş bir anlam ifade etmektedir. Buradaki karşılıklılık, toplumun bir üyesi olarak maddi bir çıkar gözetmeksizin ve düşünmeksizin kişinin refleksine bağlı bir şekilde ortaya koymuş olduğu tutum ve davranışların bütünü olarak ifade edilmektedir (Babacan, 2012: 91). Kişiler belirli bir para karşılığında kişisel maliyetlerine katlanarak karşılıksız bir şekilde diğer insanlara çeşitli hizmetler sunmakta ve ya onların faydası doğrultusunda davranışlar sergileyebilmektedir. Bu davranışlar sonucunda ön görülen beklenti ise ileriki zamanda beklenmedik bir anda ihtiyaç duyulan karşılığın verilmesidir. Burada karşılıksız sergilenen davranışların uzun vadede karşılığını bulacağı ifade edilmektedir. Yaygın olarak böyle bir anlayışı benimseyen toplumlardaki bireyler, birbirlerine fayda sağlamak için hizmet vermektedir. Özetle karşılıklılık ögesiyle, toplumdaki bütün bireylere hizmet edilmiş olur ve bu durum ise gelişmiş sosyal bir davranışın güzel bir ifadesidir (Kapu, 2008: 271).

Toplumun oluşturan değer ve normlar, bireylerin yaşamlarını etkileyerek toplumu bir arada tutabilmekte, bireyin var olan değer ve normları benimseyerek bir grup dinamiği içerisinde davranış sergilemeyi öğrenmesiyle paraleldir. Bu bağlamda bireyler, sosyal normlar karşısında zorunlu oldukları ve kendisinden beklenen davranışları yerine getirebilme gerekliliğine inanmaları ile sosyal sermaye gelişebilir ve ilerleyebilir (Babacan, 2012: 91).

Karşılıklılık unsuru, bazıları için herhangi bir karşılık gözetmeksizin yapılan hizmetlerin ileriki zaman dilimi içerisinde karşılığın temin edilmesi olarak görülebilmektedir. Bu tür davranışların yaygın bir şekilde yapılması neticesinde toplumlar, sosyal sermayelerini geliştirebilmektedir.

1.2.4.5. Yurttaş Katılımı

Putnam 'a göre sosyal sermaye, bir toplumdaki yurttaş katılımı ile paraleldir. Buna göre sosyal katılım ne kadar fazla olursa sosyal sermaye düzeyi o kadar fazla ileri gitmektedir. Putnam böyle toplumları yurttaşlık toplumları olarak adlandırmaktadır. Böyle ortamlarda sürdürülen sosyal ilişkiler karşılıklılık ve yardımlaşma temeline dayanan yatay ilişkiler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun tam tersinde ise otorite ve bağımlılıktan oluşan dikey ilişkiler meydana gelmektedir. Putnam'ın yurttaşlık topluluğu olarak nitelendirdiği toplumlarda dernek ve yardımlaşma yapıları ileri seviyelere yükselmiştir. Oluşan durumu hayata uygulayabilen sosyal dernekler ve

STK'lar, devlet kurumları ve hükümet işleyişinde istikrar ve etkinlik bağlamında pozitif katkı sağlar. Böyle toplumlarda güçlü demokrasi ortamı sağlamada ciddi rol oynamaktadır. Putnam sosyal sermayesi yüksek seviyede olan toplumların kurumsal performanslarının son derece yüksek olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni ise sosyal sermayenin gönüllü yardımlaşmaya teşvik etmesidir (Şan, 2007: 75).

Sosyal sermayenin önemli unsurlarından biri olan katılım, sosyal etkileşimin bireysel olmasından ziyade örgütsel yapılmasıyla değişiklik gösterebilmektedir. Bir sivil toplum örgütü tarafından organize edilen yardım konserine gitme olayı katılım boyutu şeklinde tanımlanırken, ülke düzeyinde siyasal partilere oy verme, devlet kurumlarına olan güven, sosyal sorumluluk aktivitelerine katılma ya da düzenleme şeklinde de ifade edilebilmektedir. Genel olarak yurttaş katılımı bireyin toplum içerisinde aktif olması kendi bireysel çıkarından ziyade toplumsal çıkarları ön planda tutarak sorumluluk alma bilincidir (Güngör, 2011: 17).

Katılım, sadece seçme ve seçilme hakkının kullanılması şeklinde ifade edilmez. Bunun dışında toplumu oluşturan yurttaşların sürekli hükümet politikalarını etkileme ve denetleme mekanizmalarını hayata geçirmesi ile alakadar olmaktadır. Bu bağlamda siyasal katılımın arttırılmasının yolu sivil toplum ve devlet ilişkilerinin oluşturmuş olduğu demokratik değerlerin benimsenmesinden geçmektedir (Devamoğlu, 2008: 32).

Sosyal sermaye düzenin belirlenmesinde bireyin sosyal aktivitelere katılması ve sosyal organizasyon faaliyetlerinde bulunması önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra devlet yönetiminde yer alan bireylerin davranışlarını ve aldıkları kararları denetmek amacıyla seçme ve seçilme hakkının kullanılması toplumun sosyal sermayesini yükseltecektir.

1.2.5. Sosyal Sermayenin Belirleyicileri

Sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmalarda sosyal sermayenin belirleyicileri üzerinde pek durulmamıştır. Sosyal sermayenin belirleyicileri konusunda yapılan çalışmalardan birisi olan Olate'nin (2003) çalışmasıdır. Bu çalışma sosyal sermayenin belirleyicilerini, kişisel olarak; yaş ve cinsiyet, aile karakterleri olarak; medeni hali ve çocuğun olup olmaması, bireyin eğitim seviyesi, nerede ikametgâh ettiği ve şehrin büyüklüğü gibi faktörler olabileceğini ileri sürmüştür. Fakat bu konu hakkında ampirik bir çalışma söz konusu olmamıştır. Bu konuyla ilgili olarak az

sayıda yapılan çalışmalardan biri Iyer vd. (2005) yapmış olduğu çalışmadır. Bu çalışmada sosyal sermayenin belirleyicileri; eğitim, yaş, etnik yapı, gelir, bireyin kent ya da kırsalda yaşaması, bireyin ev varlığı, bireyin çalışıp çalışmadığı gibi faktörler ABD üzerinde incelenmiştir (Öksüz, 2006: 118).

Başka kaynaklarda ise sosyal yapı, tarih ve kültür, ekonomik eşitsizlikler, devlet yapısı, sivil toplum, kişisel değerler, aile, eğitim, televizyon gibi çeşitli faktörler sosyal sermayenin belirleyicileri olabilmektedir (Uğuz, 2010: 523). Sosyal sermayenin belirleyicileri konusunda kesin bir tanımlama söz konusu değildir. Fakat yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu, sosyal sermayenin önemini göz önünde bulundurarak, eğitim, yaş cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, yerleşim yeri ve büyüklüğü, meslek sahibi, gelir seviyesi ve dinin inanç gibi belirleyiciler üzerinde yoğunlaşmışlardır (Günkör, 2011: 24).

Lin'e göre değerli kaynaklar ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; kişisel ve sosyal kaynaklardır. Bireylere ait olan kaynaklar, kişisel kaynaklardır. Bu kaynaklar ise, yaş, cinsiyet, ırk, din, eğitim, iş ve gelir gibi doğuştan gelen ve ya sonradan elde edilmiş karakteristik özellikleri içermektedir (İnci, 2015: 122-123).

Sosyal sermayenin belirleyicileri başlığı altında birçok faktör olmasına rağmen çalışmanın bu aşamasında sosyal sermayenin belirleyicileri olarak gelir, eğitim, yaş ve şehrin büyüklüğü olmak üzere dört başlık ele alınacaktır.

1.2.5.1. Gelir

Gelir, sosyal sermayenin yüksek olması ve sosyal sermayenin önemi dolayısıyla sürekli sosyal sermaye ile yakın ilişki içerisinde. Fakat gelirin fazlasıyla zenginlerde olması gibi sosyal sermaye noktasında doğrusal olmayan bir ilişki söz konusu olmaktadır. Gelir bakımından zengin olan bireyler, inanca yönelik sosyal sermaye yatırımları, örgütlü etkileşim ve gayri meşru sosyal etkileşim gibi çeşitli aktivitelere katılma eğilimleri ve ya bunlara zaman ayırmaları mümkün olmamaktadır (Keskin, 2008: 49).

Gelir çeşitli yollarla sosyal sermayeyi arttırabilmektedir. Birinci olarak, bazı sosyal gruplara ve ağlara üye olunabilmesi için belirli bir gelirin söz konusu olması gerekir. İkinci olarak ise yüksek gelir grubu içerisinde bulunan bireyler işlerinden ötürü daha fazla sosyal ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. Özellikle yüksek seviyelerdeki hizmet sektöründe gelişmiş bir sosyal ilişki olması gerekir. Bu bağlamda gelir artışına

paralel olarak sosyal sermayenin de artacağı tahmin edilmektedir (Öksüzler, 2006: 119).

Genel bir ifadeyle gelire bağlı olarak sosyal sermaye düzeyi artmaktadır. Bireyin gelirinin fazla olmasından dolayı sosyal ilişkilerle sıkı etkileşim içerisinde. Bu etkileşim sonucu sosyal sermayesini oldukça yüksek seviyelere çıkarabilmektedir.

1.2.5.2. Eğitim

Eğitim seviyesinin yüksek olması, sosyal sermaye için önemlidir ve sosyal sermaye ile sürekli bir ilişkisi vardır (Keskin, 2008: 49) . Eğitim ve sosyal sermaye arasındaki ilişkinin birden çok açıklaması vardır. Birincisi, sosyal becerilerin gelişmesine katkı sağlayan eğitim, sosyal sermayenin gelişmesine de katkı sağlar. Bir şekilde eğitim sosyal sermayenin gelişiminde ilk yatırımdır. Eğitimle, grup çalışması yapma, yardımlaşmayı öğrenme, başkalarının ihtiyaç ve isteklerini öğrenme gibi çeşitli özellikler kazanılır. İkincisi ise eğitimle birlikte bireyler, başkalarına güvenebileceğinin yanı sıra yardımlaşma, sosyal ağlar ve katılım üzerinde olumlu faydalar yaratabileceğini anlar. Eğitimle birlikte birey, sosyal organizasyonlara katıldığı ölçüde, toplumda var olmanın yararlarını öğrenir. Üçüncü olarak ise bireyler geleceği düşünerek hem sosyal hem de beşeri sermayelerine daha çok yatırım yaparlar (Iyer vd. 2005: 1026).

Bireyin eğitim seviyesi, sosyal sermayenin belirleyicileri içerisindeki önemi çok büyüktür. Yüksek bir eğitime sahip olan bireyler, geniş ağlara sahiptirler ve sahip olduğu ağlar ise heterojen özellikler taşımaktadır. Bundan dolayı eğitim düzeyi yüksek olan bireyler daha geniş fırsatlara sahiptir. Buna benzer bir durum ise herhangi bir mesleğe sahip olup çalışan bireylerin çalışmayan bireylere göre daha kuvvetli bir sosyal sermayeyi ellerinde tutmasıdır (İnce 2014: 70).

Kamu politikalarını ve ekonomik büyümeyi anlama noktasında eğitim ve sosyal sermaye ilişkisi önemlidir. Geleneksel ekonomik modellere göre büyüme, fiziksel sermaye, beşeri sermaye, iş gücü ve teknolojik gelişme ile açıklanmaktadır. Knack ve Keefer (1999)' e göre bazı sosyal sermaye göstergeleri, ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Ama bu modeller, sosyal sermaye ve beşeri sermayenin bağımsız olduğunu varsaymıştır. Bahsi geçen çalışmada her iki değişken arasında önemli bir bağ olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı eğitimin büyüme modelleri üzerinde öneminin olup olmadığı sorusu gereksiz

ve anlamsızdır. Çünkü eğitim bireylerin yetenek ve sosyal sermayelerini geliştirmektedir (Iyer vd. 2005: 1026).

1.2.5.3. Yaş

Yaş unsurunun sosyal sermayeye etkisi önemlidir. Gençlere göre yaşlı bireylerin sosyal sermaye seviyesi yüksek olmaktadır. Fakat yaş unsurunun sosyal sermaye üzerine olan etkisi doğrusal değildir. Yaşlı bireyler, resmi örgüt çerçevesindeki ilişkiler içerisinde fazla yer edinmemektedir. Bunun yerine gayri meşru sosyal ilişkileri ve inanca dayalı sosyal sermayeyi tercih etmektedir (Keskin, 2008: 49).

Sosyal bağlar, ilişkiler ve arkadaşlıkların gelişiminde yaş unsuru önemlidir. Bu düşünce doğrultusunda yaş unsuru ile birlikte sosyal sermayenin artması düşünülmektedir. Gençlere göre daha fazla yaşlı nüfusa sahip olan toplumların daha çok sosyal sermayeye sahip olduğu vurgulanmıştır (Günkör, 2011: 24).

Yaşla birlikte sosyal bağlar, ilişkiler ve arkadaşlıklar gelişir ve büyür. Bundan dolayı sosyal sermayenin yaşla beraber artmasını bekleriz. Bu sebepten ötürü yaşlı nüfus oranı, genç nüfusa göre daha fazla olan toplumların sosyal sermayesinin de daha çok olması beklenilmektedir. Bu durumun aksi neticesi de düşünülebilmektedir. Sosyal sermayeye olan yatırım ileri yaşlarda azalabilir. Bireyler, fayda maksimizasyonuna göre ileri yaşlarda, potansiyel verimliliği azaldığı için sosyal sermayeye daha az yatırım yaparlar (Öksüzler, 2006: 120) .

Bireyin sahip olduğu yaşın, sosyal sermayeyi belirleme noktasında çeşitli düşünceler söz konusudur. Bazı araştırmalara göre yaşın ilerlemesine bağlı olarak sosyal sermayenin de artacağı vurgulanırken bazı araştırmalar ise, bireyin yaşının ilerlemesine bağlı olarak kendine olan yatırımı azaltacağını ve bundan dolayı bireyin sosyal sermayesinde de azalma olabileceğini ifade etmiştir (İnce, 2014: 70).

Bir başka açıklamaya göre ise yaşlı bireyler fiziksel olarak zayıftır ve bundan dolayı çeşitli formlardaki sosyal aktivitelere katılma potansiyelleri zayıftır. Ayrıca sosyal sermayenin geliri ve ekonomik büyümeyi etkilediği oranda, çalışmayan yaşlı bireyler için bu etki daha az olacaktır. Çünkü yüksek yaş grubu içinde bulunan bireyler, hayata olan beklenti ve planlamaları azalmakta olduğu için gelirdeki artış bu bireyler için o kadar önem arz etmektedir (Iyer vd., 2005: 1027) .

Yaşın sosyal sermaye üzerinde olan etkisi, pozitif ya da negatif olabilmektedir. Yüksek bir yaş kategorisinde bulunan bireyler, belli bir hayat tecrübesine sahip olduğu için genç bireylere göre sosyal sermayesi daha yüksek olacağından kendi sosyal sermayelerine pozitif katkı sağlayacaklardır. Yüksek yaş grubuna sahip olan toplumların sosyal sermaye bakımından zengin olduğu söylenebilir. Bunun aksi olarak yaşı ilerlemiş bireyler çeşitli sosyal organizasyonlara katılmada güçlük çektiği için bundan sonraki süreçte kendilerine olan sosyal sermaye yatırımlarını azaltması beklenecektir. Bu da yaş unsurunun sosyal sermaye üzerindeki negatif etkisi olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla yaş ile sosyal sermaye bağıntısı arasındaki bu belirsizliğin ortadan kaldırılması noktasında ampirik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

1.2.5.4. Şehrin Büyüklüğü

Güven unsurunun şehrin büyüklüğüne göre değişkenlik gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla bu değişken de model içerisinde yer almıştır. Buna göre şehrin büyümesine paralel bir şekilde ekonomi de büyümekte ve güven unsuru da önemli bir hal almaktadır. Dolayısıyla şehrin büyüklüğü artış gösterdikçe güven unsurunun da artış göstereceği düşünülmektedir. Aynı zaman da bu değişken Fukuyama'nın (1995) gelişmiş ekonomilerde güvenin daha önemli olacağı görüşünü de ampirik bir şekilde test etmeyi amaçlamıştır (Öksüzler, 2006: 120 -121).

Sosyal sermaye üzerinde etkili olan şehrin büyüklüğü ile yapılan çalışmaların bir kısmı küçük ve kırsal yerleşim yerlerinin etkileşimin özelliklerine göre kentlere nazaran daha fazla bir sosyal sermaye birikimine sahip olduğu ortaya atılmıştır. Diğer görüşe göre ise kentlerin hizmet ettiği sosyal ve ekonomik imkânlardan dolayı sosyal katılımın daha çok açık olduğu savunulmuştur (Günkör, 2011: 25).

Aktürk vd. (2017) üniversite öğrencileri üzerine yapmış oldukları çalışmada şehrin büyüklüğü ve Facebook kullanımı arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Buna göre büyük ve orta büyüklükteki şehirlerden gelen öğrenciler Facebook'u küçük şehirlerden gelen öğrencilere göre daha çok diğer bireyler hakkında bilgi elde etmek amacıyla daha fazla kullandığını bulmuşlardır. Bunun temel nedeni ise büyük şehirlerden gelen üniversite öğrencilerinin yaşadığı sosyal çevre ve mekânlarla ilgili olarak Facebook'u bir araç olarak görmesinde kaynaklanmaktadır (Aktürk vd., 2017: 525).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYENİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ

2.1. Sosyal Sermayenin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisi: Genel Bir Bakış

Fikir olarak sosyal sermaye; neo liberal düşünce tarzı ile katılım ve temelinde destekleme amacı doğrultusunda cazip olabilecek çözümler sunmaktadır. Bu bağlamda 1993 yılından beri günümüze kadarki süreçte sosyal sermaye kavramı kalkınma yazında yer almaya başlamıştır (Harris ve Renzio, 1997: 397).

Ekonomik kalkınma ve sosyal sermaye arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik anlamda üretimde gereksiz yapılan harcamaların önlenmesi yani harcama bilincinin kazandırılması, işlem maliyetlerinin minimum seviyeye çekilmesi güven olgusunun önemini ortaya çıkarmaktadır (Şavkar, 2011: 59).

Genel olarak sosyal sermayenin ekonomik kalkınmaya etkileri doğrudan ya da dolaylı olabilmektedir. İşlem maliyetlerinin azaltılması ve maliyetleri arttıran negatif dışsallıklar gibi etmenler doğrudan etkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Maliyetlerin azaltılması bağlamında güven duygusunun ve gelişmiş iletişim ağlarının sahip olan toplumlar emek, sermaye ve zaman faktörlerinde israfa neden olan birçok etmeden tasarruf sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra güven sorununun olmadığı toplumlar üretim de maliyetlerinin arttırıcı etkilerini çevre kirliliği gibi birçok dışsallıkları minimum seviyelere rahatlıkla getirebilmektedir. Bunun sonucunda iş güvenliğine yapılan harcamalar azalacaktır. Can ve mal güvenlik faaliyetlerine yönelik harcamaların azalması, ülke kaynaklarını daha verimli ekonomik alanlara çekecektir. Güven duygusunun hâkim olduğu ülkelerde, can ve mala yönelik suçlarda ciddi düşüşlerin yaşanması ekonomik ve diğer sözleşmelere bağımlılığı arttırmaktadır (Karagül ve Masca, 2005,41).

Sosyal sermayenin dolaylı etkileri ise; ekonomide var olan üretim faktörlerinin daha üretken ve rasyonel kullanılmasına imkânlar sağlamaktadır. Özellikle yolsuzluk ve bürokratik işlemlerin azalması ve insan hakları, demokratikleşme ve politik istikrarlı gelişim süreci üretimde üretkenliği arttırabilmektedir. Diğer taraftan yeterli güven duygusu olmayan toplumlarda genellikle ekonomik örgütler, akrabalık ilişkisine dayanan bir aile şirketi olarak faaliyet göstermektedir. Bu

sorunun temel nedenin de; bireylerin kurmuş olduğu şirketleri profesyonelce yönetecek güvenli bir kişinin olmayışıdır. Bundan dolayı dünya çapındaki çoğu şirketler belli bir gücü elinde bulundurmamakta ve kurumsallıktan uzak oldukları için genellikle kısa ömürlü ve sığ bir yapı içerisinde. Bu şirketler kısa ömürlü olmasının yanı sıra uluslararası boyutta rekabet potansiyeline sahip değiller, bu da ekonomik kalkınma için gerekli olan kaynak israfı anlamına gelmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 37-52).

Özellikle son zamanlar da yapılan çalışma ve analizler sonucunda bireyler ve toplumların sosyal sermaye bağlamında tutumlarına ve tutumların bölgesel kalkınma başarısına etki yaptığına vurgu yapmaktadır. Sosyal sermaye, toplulukların birlikteliği ile bir kaynak arzı yaratır. Bunun sonucunda bölgesel kalkınma sosyal sermayenin alan ve çeşitlerini canlı bir şekilde yansıttığı ifade edilmektedir. Burada bölgeden kasıt olarak teknolojik bir bakış açısı değil, sosyal sermayenin birikimini oluşturan güven, norm / değer, sosyal iletişim ağları ve bunun bireyin kültürü ile olan ilişkisini ifade etmektedir. Bu sosyal birikimler hem bölgeler arası farklılıklar oluşturmakta hem de sosyal sermayenin bölgede kullanılmasına önemli bir sistem oluşturmaktadır (Üçler, vd. , 2016: 287).

Önemli iktisatçılardan biri olan E.F.Schumacher, toplumsal dayanışma, işbirliği, bireyin kendisine olan sevgisi ve karşılıklı saygıyı “psikolojik yapılar” olarak tanımlarken bunun kalkınma için önemli bir faktör olduğunu, bu faktörün yoksunluğunda ise ekonomik kalkınmanın gerçekleşemediğine vurgu yapmaktadır (Kozak, 1999: 78).

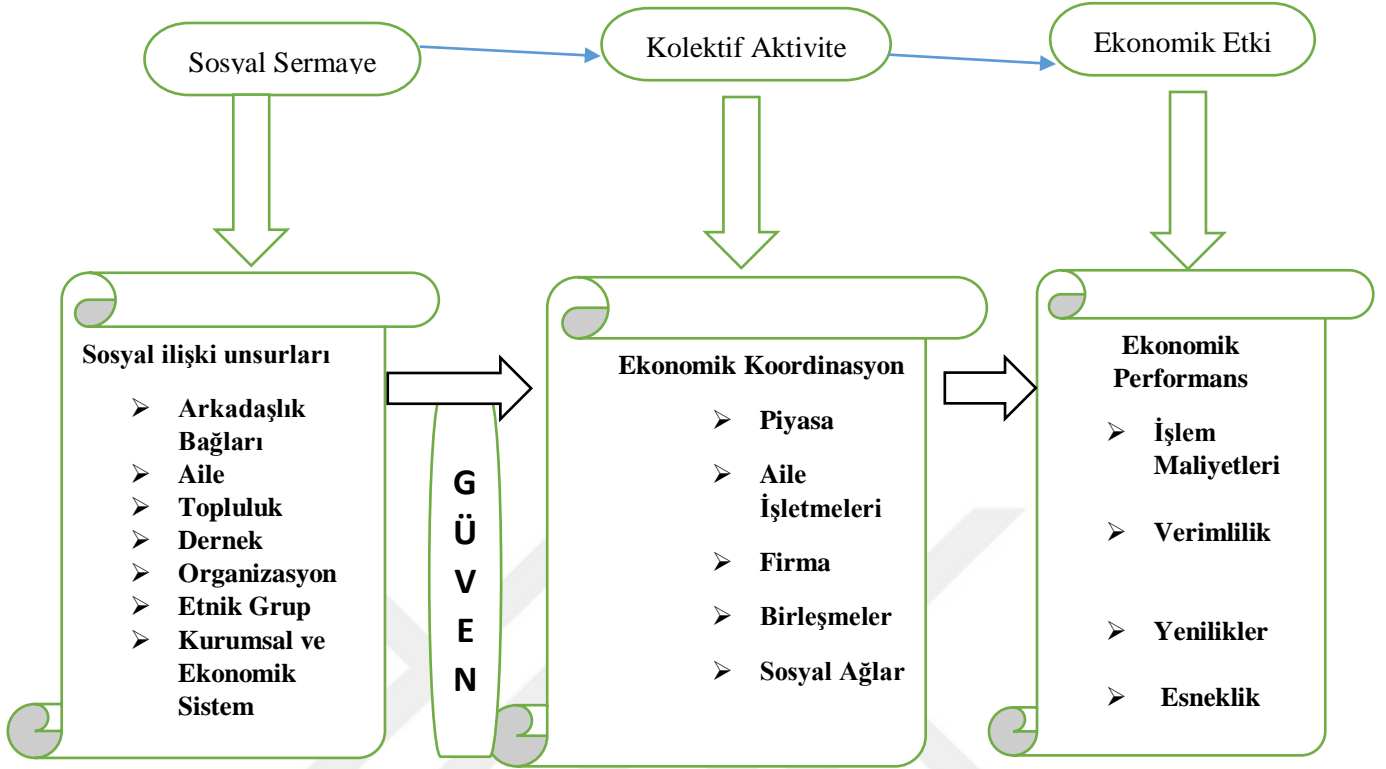
Aslında Shumacher’in üzerinde durduğu psikolojik öge olarak kabul ettiği unsur yapılan çalışmalarda sosyal sermayenin boyutlarını yansıttığını ortaya çıkarmıştır. Bu duruma bağlı olarak sosyal sermaye ve kalkınma arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma alanında yapılan çalışmalarda zamanla kalkınmanın sosyal sermaye boyutunun göz ardı edilmeyeceği dikkat çekmiş ve bu kavramın ekonomik disiplindeki önemine vurgu yapılmıştır. Ekonomik kalkınmayla ilişkili olan sosyal sermaye, büyüme ve ya kalkınmada kayıp bir halka olarak görülmektedir. Geleneksel büyüme denkleminde üretim faktörleri tarafından açıklanamayan ve “kalıntı” olarak nitelendiren kısmın yeni öğeler tarafından açıklanması gerektiği düşüncesi bir tartışma konusu ortaya çıkarmıştır. Burada

vurgulanan noktası ise sosyal sermayenin bu ögeler ile yakın bir ilişki içerisinde olmasıdır (Özcan, 2011: 114).

Toplumlarda sosyal sermaye unsuru, karşılıklı yüksek güven olgusuna dayanması sonucunda bürokratik işlemlerin zaman bakımından kısılması, bireylerin ortak hedefler çerçevesinde karar vererek birlikte hareket etmeyi sağlamaktadır. Bu anlayış en küçük yapı birimi olan aile, işletme veya bir ülke içinde geçerli olabilmektedir. Sosyal sermaye fikrini biraz daha basitçe ifade edersek; bireyin kendi ailesi, arkadaş çevresi, değer verdiği topluluk grupları, herhangi bir yardım söz konusu olduğunda yanında bulabileceği ya da birlikte güzel zaman geçirebileceği bireylerden oluşmaktadır (Ergin, 2007: 20-30). Toplumlarda var olan sosyal sermaye düzeyleri sadece makro ölçekte görülmektedir. Çünkü mikro ölçekli firma boyutta görmek de olasıdır. Genel olarak işletmenin büyük bir kapasiteye sahip olmasını, çalışanlardan verimlilik alınması, kredi faizlerinin düşürülmesi, işlem ve hak ihlallerinin azalması gibi durumlar sosyal sermayenin ciddi anlamda oynadığı rolü göstermektedir. Bunun yanı sıra ekonomide üretim aşaması sırasında israf edilen kaynakların engellenmesi, işlem maliyetlerinin minimum seviyeye çekilmesi ve maliyetlerin artmasına neden olan dışsallıkların ortadan kaldırılmasında da sosyal sermayenin etkinliği söz konusudur. Yine aynı şekilde eğitimde kalite ve başarı düzeyinin artırılması, yeni teknolojilere kolay adapte olabilme, yolsuzlukların azalması, adaletli gelir dağılımının sağlanması ve hızlı bir ekonomik büyümenin olabilmesi içinde sosyal sermayenin çok büyük etkisi vardır (Karaçay, 2008: 44).

Sosyal sermayenin ekonomik etkilerini şekil 2.1' de inceleyen Boschm'a göre sosyal sermaye; aile, toplum, dernek, organizasyon, etnik grup, politik ve kurumsal düzlemde oluşan ilişkiler gibi sosyal ilişkili ögeleri de barındırabilir. Bu sosyal içerikli ögelerin ekonomik kalkınmada verimli bir şekilde kullanılabilmesi için güven duygusunun yüksek olması gerekir. Sosyal ilişkili bu yapılar güven olgusuyla birleşerek ekonomik iletişim mekanizmasını etkilemektedir. Bu ekonomik iletişim mekanizmasının olumlu bir şekilde etkilenmesi ekonomik performansa yansiyarak ekonomik kalkınma potansiyelini yükseltmektedir (Boschma, 2005: 148).

Şekil 2.1: Sosyal Sermaye - Ekonomik Etki Çıktıları

Kaynak: (Boschma, 2005: 148).

Sosyal sermayenin ekonomik kalkınma bağlamında etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- ❖ İşlem maliyetlerini azaltması; genellikle işlem maliyetinde alıcılar kaliteyi ön plana çıkarırken satıcılar ise parayı garanti altına istemektedir. Güven olgusunun hakim olduğu bir ortamda bireyler denetleme ve organizasyonlar vasıtasıyla işlem maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadır. Güven olgusu denetim, ödeme, fatura kullanımı, ticari kredi sağlama ve kefil olma gibi birçok alanda kolaylıklar sağlamaktadır,
- ❖ Yoksullukla mücadele ve yoksulluğu düşürmek,
- ❖ Gelişmiş bilgi ağlarının kullanılarak üretim miktarının artırılması ve maliyetlerin de azaltılmasını sağlamaktadır. Sosyal sermaye düzeyinin yüksek olması bilginin çabuk toplanıp, dağıtılmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu bilgi riskleri, belirsizlikleri, bilginin ulaşım maliyetlerini ve ekonomik işlev maliyetlerini düşürmektedir. Bunun yanı sıra sosyal sermaye ortak hareket etmeyi geliştirmekle birlikte ortak amaçlara ulaşmak için kaynak dağılımını kolaylaştırmaktadır. Hiçbir zaman bireysel olarak başarıya ulaşmak mümkün olmamaktadır. Ama topluluk

içinde ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmek bireyi başarıya ulaştırabilmektedir,

- ❖ Güven duygusunun hakim olduğu toplumlarda sorunlar hızlı çözülebilmektedir,
- ❖ Ekonomide rol alan bireyler güven olgusuna dayanan ilişkilerden dolayı ekonomik politikalarını daha verimli bir şekilde kullanabilmektedir,
- ❖ Yönetimin geliştirilmesi noktasında sosyal duyarlılık ve siyasal katılımın ön plana çıkarılması,
- ❖ Oluşabilecek bir kriz karşısında hızlı bir şekilde kurtulmanın kolaylaştırılması (Çalışkan, 2010: 27) .

Yapılan bütün araştırmalar ve çalışmalar bazı ülkelerin diğer ülkelere nazaran daha çok gelişmesinin temel nedenini sosyal sermayenin yüksek olmasına bağlamaktadır. Uluslararası toplumlar, devletler ve aileler sahip oldukları sosyal sermaye düzeylerine göre çeşitli konumlarda bulunabilmektedir. Bazı ülkeler sosyal ağları yoğun bir şekilde örgütleyerek sosyal sermaye düzeylerini yükseltmektedir. Diğer ülkelerin ise ortak bir amacı gerçekleştirmek amacıyla birlikte hareket etme düşüncesi zayıf olduğundan dolayı sosyal sermaye düzeyleri düşüktür. Yüksek sermaye düzeyiyle donanmış toplumlar genellikle daha güvenli, temiz, bilgi bakımından donanımlı, okur- yazar oranı yüksek, iyi yönetilen ve daha mutlu olunacağı tahmin edilmektedir (Tüylüoğlu, 2006: 33).

2.2. Sosyal Sermayenin Kalkınma Üzerine Pozitif Dışsallıkları

Bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar sosyal sermayenin kalkınma ile pozitif yönde bir ilişkinin mevcut olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve sürdürülebilmesi için önemli bir role sahiptir. Sosyal sermayeyi güven olgusuyla eşdeğer tutan Fukuyama' ya göre özellikle ABD, Japonya ve Almanya'da bol miktarlarda büyük, modern, rasyonel bir biçimde organize olmuş üst düzey yöneticiler tarafından yönetilen şirketlerin rastlantı olmadığını vurgulamaktadır. Genellikle bu ülke kültürlerinde işletmeler hızlı bir şekilde aile sınırları ötesine kayabilmekte ve akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır. Temel özellik olarak ise çeşitli bireyler tarafından gönüllü sosyal gruplar oluşturulabilmektedir. Bu durumun temel nedeni ise bu tür toplumlarda birbirleriyle bir iletişimi olmayan bireylerin yüksek düzeyde bir güven duygusunun yani sağlam bir sosyal sermaye temelini var olmasıdır (Fukuyama, 2005,72-73).

Şayet faaliyet gösteren bir işletmede beraber çalışma zorunluluğu içinde olan bireyler gerekli ahlaki kurallar çerçevesinde hareket ettiklerinden dolayı birbirlerine güveniyorsa o işin yürütülmesinin maliyeti azalacaktır. Dolayısıyla böyle toplumlar organizasyonlarla yenilikleri getirmede diğer toplumlardan daha üstün olacaktır. Bunun aksine birbirine güven duygusunu aşılamaayan toplumlar; bireysel iletişimler, resmi kurallar ve düzenlemeler sistemi altında zorlayıcı olacağından bireyler bu kurallara uymak mecburiyetinde kalacaklardır. Bu mecburiyet güven duygusunu ortadan kaldırıp işlem maliyeti olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Yani toplumda salgın olan güvensizlik olgusu ekonomiye bir tür vergi olarak eklenerek maliyetleri yükseltecektir. Güven duygusunun yüksek olduğu toplumlarda ise bu tür vergilerden muaf tutularak ekonomik kalkınmaya ait maliyetleri düşürülmektedir.

Fukuyama sosyal sermaye ve kendiliğinden sosyalleşmenin önemli ekonomik sonuçlara yol açtığını iddia etmektedir. Şöyle ki; Alman ve Amerika özel şirketleri, Avrupa ve Kuzey Amerika 'da, İtalya ve Fransa'dakilere göre daha büyüktür. Asya kıtasında ise dev şirketler daha çok Japonya ve Kore'de yer alırken, küçük çaplı işletmeler Hong Kong ve Tayvan gibi ülkeler yer almaktadır. Görüleceği gibi başlangıçta büyük ölçekli firmaları oluşturma tecrübesi uluslararası ekonomik güçlere bağlı olduğu göze çarpsa da kayda değer bir sosyal sermaye ve yüksek oranlarda güven olgusu sayesinde sosyal sermayenin büyük boyutlarda özel şirketler yaratma potansiyeli arasındaki ilişki oldukça açıktır (Fukuyama, 2005: 42-46).

Herhangi bir şekilde birbirlerini tanımayan bireylerin sahip olduğu yüksek güven oranları, akrabalık ya da tanıdık ilişkilere dayanmadan şirket yöneticilerinin üst düzey seçilmesine, kolay bir şekilde şirketlerin ortaklık kurmasına ve mevcut olan şirketlerin büyümesine yardımcı olarak ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal ilişkiler bağlamında ortak hareket etme bilinci özellikle de resmi olmayan sigorta mekanizmasını da kolaylaştırabilmektedir.

Birçok çalışma ayrıca az gelişmiş ülkelerin sosyal sermayenin pozitif yönde ekonomik kalkınmaya etki yaptığını ispatlamaya çalışmaktadır. Şöyle ki; Narayan ve Pritchett'in (1999) gibi araştırmacılar Tanzanya kırsalında birtakım gruplar üzerinde yaptığı çalışmalarda sosyal sermayesi yüksek seviyelerde olan köylerdeki hane halkları, kişi başına milli gelirden daha fazla pay almaktadır. Bunun yanı sıra sosyal sermaye faktörü dışındaki diğer faktörler sabit tutulduğunda sosyal sermayenin ciddi

bir şekilde köyün refahını arttırdığı görülmektedir. Ayrıca araştırmacılar sosyal sermayenin büyüme hızını etkilemediğini, gelirin düzeyini belirlemede rol oynadığını ortaya çıkarmışlardır (Tüylüoğlu, 2006: 37).

Sosyal sermaye ülkelerin gelişmesine pozitif katkı yaptığından dolayı hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sosyal sermaye yatırımlarını arttırmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü az gelişmiş ülkeler gelişim süreci içerisinde ekonomik zorluklar karşısındaki sosyal problemleri göz ardı etmiştir. Göz ardı edilen bu sosyal problemler günümüzde ekonomik alandaki başarısızlıklarda kendisini göstermektedir (Parasız, 1997: 128-129).

Sosyal sermaye ilgili olarak Helliwell ve Putnam İtalya hükümetinin 1970 yılında yapmış olduğu reformların bölgedeki büyüme oranı üzerine etkisini incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda reformlardan önce ve reformlardan sonraki durum hakkında bir takım değerlendirmeler yapmıştır. Reformlardan önce kuzey bölgesinde mevcut olan yüksek sermaye oranları bölgeyi zenginleştirirken, reformlardan sonra kuzey bölgesinin potansiyelini güney bölgeye kaydırması başka bir deyişle sosyal sermayenin kalkınma sürecindeki az gelişmiş ülkelere ve geçiş ekonomilerine katkılarını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda Putnam Kuzey İtalya bölgesinin Güney İtalya bölgesinden ekonomik anlamda güçlü bir performansa sahip olmasını sosyal sermaye göstergelerinden yola çıkarak bu bölgedeki gönüllü organizasyonların fazlalığına bağlamıştır (Iyer vd. , 2005: 1020).

Ayrıca Putnam Güney İtalya bölgesinin edebiyat, spor, yerel basın, müzik grupları, av kulüpleri, işçi sendikaları vb. kuruluşların az olmasından dolayı diğer bölgelere nazaran bu bölgede gazete okuma, sendikalara üye olma, oy verme ya da kendi toplumunda politik platformda yaşama gibi etkinlik ve faaliyetlerin oldukça zayıf olduğunu gözlemlemiştir. Keza diğer bölgelere nazaran bu bölgede ekonomik gelişmişlik seviyesi oldukça geri kalmıştır. Fukuyama göre Kuzey ve Orta İtalya'nın sahip olduğu yüksek sermaye bu bölgelerin zenginliğini açıklamada önemli rol oynamaktadır. Bölgedeki ekonomik gelişmişlik farklılıklarını çeşitli hükümet politikalarına bağlayarak bu politikaların yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Bunun nedeni ise kamu politikalarının genellikle uluslararası platformda olmasıdır. Bölgesel kalkınma farklılığı ile ortaya çıkan kentsel topluluk ya da kendiliğinden oluşan sosyal sermaye derecesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Sosyal sermayesi yüksek olan Orta ve Kuzey Bölgeler, sosyal güvensizliğin hâkim olduğu Güney

Bölgesine göre çok daha dinamik, yenilikçi zengin bir yapı söz konusudur (Fukuyama, 1999: 3-17).

Knack ve Keefer(1997) çalışmalarında elde ettiği bulgulara dayanarak ekonomik performans ile güven ve bireyler arasındaki işbirliği arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yüksek güvenin olduğu toplumlarda ekonomik faaliyetler genellikle düşük maliyetli olmaktadır. Güven olgusunun yüksek olduğu toplumlarda bireyler sahip olunan mülkiyet hakkını gayri hukuki olarak çiğnenmesini önlemek amacıyla vergi ödemeleri, rüşvet, özel güvenlik servisleri ve gereçleri gibi alanlara yatırımlarını azaltacaktır. Güven duygusunun düşük olması yenileşme sürecinin önüne geçebilmektedir. Girişimci ortaklarını, çalışanlarını ve gerekli olan mal ihtiyaçlarını karşılamak için bunları denetlemeye kalkarsa, yeni ürün ve yenileşme sürecindeki zamanı kaybedecektir. Güven duygusunun yüksek olduğu toplumlar sözleşmelerini uygulamak için resmi olan kurumlara çok fazla bağımlı değildir. Güven ve kentsel bağlılık faktörleri devlet kurumlarının daha iyi performanslarını ortaya koymaktadır. Vatandaşlık ve güven değerleri hükümetlerin uygulamakta olduğu politik kanallar yoluyla ekonomik sonuçları etkileyebilmektedir. Politik katılım seviyesi ve karakteri hükümetlerin performanslarını ve ekonomik politika kalitesinin gelişmesine katkıda bulunur (Knack ve Keefer,1997: 1252-1254).

Knack ve Keefer aynı zamanda ekonomik performans ve güven düzeyi arasındaki ilişkiyi de irdelenmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda güven düzeyi ve ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Her %10 dilimlik bir güven, ekonomik büyümeyi %4-5 seviyesinde arttırabilmektedir. Bjornskov 46 ülkeli örneklemede yolsuzluk ve sosyal sermaye arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu bulmuştur. Yani sosyal sermaye seviyesi arttıkça yolsuzluk oranı düşmektedir. Sosyal sermayesi gelişen ülkelerde yolsuzluk oranı az iken sosyal sermayesi gelişmeyen ülkelerde yolsuzluk oranı yüksek olmaktadır (Field, 2006: 73-75).

2.2.1. Sosyal Sermaye ve Eğitim

Sosyal sermayenin geliştirilmesi noktasında çeşitli yöntemler mevcuttur. Bunlar genellikle resmi ve gayri resmi ağlara katılım ve etkileşim sıklığının artması, kişiler ve kurumlar arası iletişim ağının genişlemesi, eğitim seviyesinin devlet tarafından yükseltilmesi, devlet adaletinin ve etkili bir kamu hizmetinin verilmesi gibi

faktörlerdir. Bu faktörler arasında özellikle eğitim düzeyinin artması sosyal sermaye düzeyini olumlu yönde geliştirmektedir (Keskin: 2008, 3-4).

Bireyler tarafından sahip olunan eğitim, sosyal ve ekonomik ortamlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda, yöneticinin iyi bir okuldan başarılı bir şekilde mezun olması, onun diğer yöneticiler arasında başarılı ilişkilerin kurmasına neden olmakta ve bunun sonucunda örgüt yararına faaliyetler aratacaktır. Diğer taraftan bireyin eğitim düzeyinin düşmesiyle birlikte sosyal ve ekonomik ortamları bundan olumsuz etkilenmektedir. Eğitim düzeyi ve meslek sahibi arasındaki ilişkinin pozitif olduğu dikkate alındığında, çalışma hayatının dışında yer alan bireyin sosyal ağlardan mahrum kalacağı anlaşılmaktadır (Uğuz, 2010: 110).

Buna göre Bourdieu eğitimi, belli çıkar ve stratejilere sahip bireylerin veya öncü kişilerin çeşitli ekonomik ve sosyal faydalara kavuşmak için kullandıkları bir alan olarak görmektedir. Yüksek seviyedeki sosyal sınıflardan olan öğrenciler, hâlihazırda gerekli olan kültürel sermaye sahiptirler ve bu eğitim ortamına bu birikimle birlikte gelmektedirler. Dolayısıyla bu üstünlük ile öğrenci, eğitim kurumuyla rahatlıkla ilişki kurabilmekte ve eğitsel ve akademik başarısına uyarlaya bilmektedir. Bu belli bir süreç sonunda akademik sermayeye, akademik sermaye ise sonunda ekonomik sermayeye dönüşmektedir. Bourdieu özetle, ayrıcalık sınıflar kategorisinde yer alan ebeveynlerin, çocuklarının akademik hayatlarında kullanabileceği kültürel ve ekonomik kaynaklara fayda sağladığını ifade etmiştir (Günkör ve Özdemir, 2017: 79).

Aileden sonra sosyalleşmenin en önemli unsuru olarak eğitim kurumları, yetişkinleri ve gençleri ortak bir eğitsel amaç çevresinde bir araya getiren sosyal ortamı vasıtasıyla, sosyal sermayenin üretimini ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bireyler eğitim kurumlarında sosyal sermayeye iki şekilde sahip olabilmektedirler. Bunların birincisi, eğitim kurumları öğrencilerin sahip olduğu kültürel, beşeri ve ekonomik sosyal sermaye üretimine katkı yapacaktır. Bu bağlamda sosyal sermaye diğer normlar tarafından şekil almaktadır. Bu noktada örnek verilecek olursa, sosyal sermaye düzeyi düşük olan öğrencilerin, sosyal sermaye düzeyi yüksek olan öğrencilerle aynı ortamda bulunduğu düşünülürse, sosyal etkileşim sürecinde, düşük düzeye sahip olan sosyal sermaye öğrencilerinin daha karlı çıkabileceği söylenebilir. İkinci olarak ise eğitim kurumu ortamında sunulan kaynaklardan öğrenciler istifade edebilirler. Öğretim içeriği, programı ve diğer bütün eğitsel

faaliyetler diğ er maddi kaynakların yanında eğitim ortamının sunduğ u kaynakları kapsamaktadır (Uğ uz, 2010: 161-162).

Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi üzerinde yapılan ç alış malar, ö ğ rencinin akademik başarısı ile ilgili olan araç tırmalar ve eğitimli olmak ve sosyal sermaye düzeyi arasındaki ilişkiyi irdeleyen araç tırmalar ř eklinde ikiye ayrılmaktadır. Akademik başarı üzerine yapılan ç alış malar Coleman ile baş lamış tır. Coleman (1988:100) ç alış masında bir yerde elde edilen sosyal sermayenin ö ğ rencilerin noksanlarını giderdiğ ini ve başarısını arttırdığ ını vurgulamış tır. Coleman'nın yapmış olduğ u ç alış malarda, ö ğ renim görülen okul ve eğitim düzeyi ile sosyal sermaye arasında bir ilişkinin var olduğ udur. Ayrıca sosyal sermaye unsurunun, okulda baş ladığ ı eğ itimin sosyal sermayeyi arttırdığ ı görülmüş tür (Uç ar, 2016: 530).

Eğ itim düzeyinin sosyal ağ lar bakımından yapısal sosyal sermayeye pozitif etkisi genellikle resmi sosyal ağ lar üzerinde görülmektedir. Bu pozitif etki gayri resmi ağ lar üzerinde daha düşük olmaktadır. Biliş sel sosyal sermaye bakımından ise eğ itimin genel ve kurumsal güvene pozitif etki yaptığ ı fakat sosyal normlara olan etkisinin olduğ u konusunda anlamlı bir bağ lantı bulunmamaktadır (Günkör ve Ö zdemir, 2017: 82).

2.2.2. Sosyal Sermaye ve Sağ lık

Sosyal sermaye kavramını kapsayan unsurların, sağ lık ile ilgili olduğ u görüş ü en azından bir asırdan beri var olan bir ř eydir. Ö rneğ in 19. Yüzyıl sonlarında, Durkheim intihar oranının toplumsal bütünleş menin az olduğ u toplumlarda daha yüksek düzeylerde olurken, birbirine sıkıca kenetlenmiş toplumlarda daha az düzeylerde olduğ unu göstermiş tir. Günümüzde Putnam buna benzer iddiaları dile getirenlerden biri olmuş tur. Putnama göre sosyal sermaye ve sağ lık arasındaki ilişkinin dört temel nedeni vardır. Bunlar; sosyal iletiş im ağ ları öncelikli olarak stresi azaltmakta maddi yardım ağ ları sağ lamaktadır, sağ lıkla alakadar normları uygulayabilirler, tıbbi hizmet için daha etkin faaliyet gösterebilirler ve son olarak ise vücudun bağ ıř ıklık sistemini harekete geçirebilirler (Eş ki, 2009: 82) .

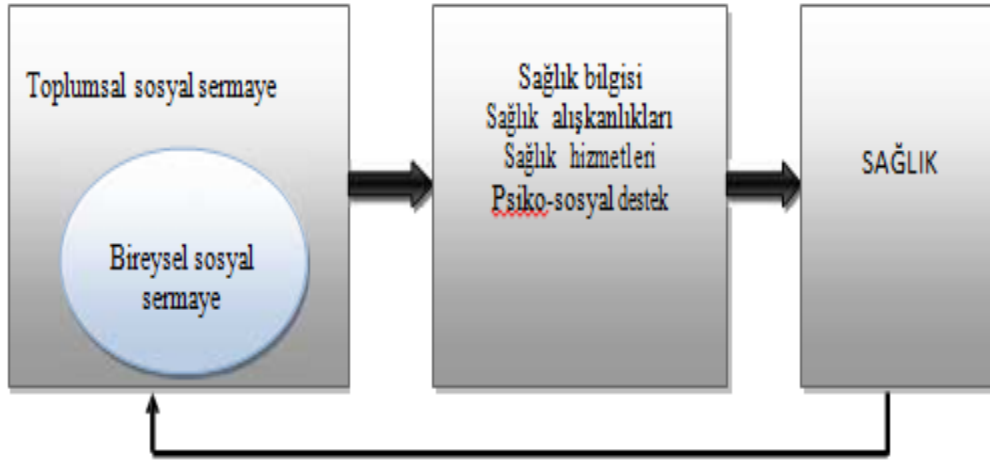
Eğ itimli bireyler sosyal olarak eğ itimsiz bireylere göre daha fazla insanlarla bütünleş irler bu da sosyal topluluklarına katılımlarına imkân sağ layıp bireysel düzeyde sosyal sermayelerini geliş tirmeye yardımcı olur. Bu durum ç ok daha destek almalarına neden olur. Eğ itimli bireyler kendilerine benzer kiş ilerle rahatlıkla ilişki

ve daha fazla bağlantı kurarlar. Daha fazla kişi ile ilişki kurmak, birçok problemin sadece kendi başlarına gelmediği başka kişilerde de görüldüğü ve bu durumun normal bir düşünce olduğunu oluşturur. Bunun sonucunda birey, hastalığın yol açtığı stresi azaltıp duygusal rahatlamaya gider. Ayrıca daha yüksek eğitilmiş topluluklarda, eğitim düzeyi düşük topluluklara nazaran ruh sağlığı sıkıntılarına karşı damgalama olayı düşüktür ve sosyal ilişki ve destek düzeyi daha yüksek olmaktadır. Damgalama olayının olmadığı yüksek eğitilmiş topluluklarda bireyler sorunlarını rahatlıkla anlatabilmekte ve diğer bireylerle kolaylıkla iletişim kurabilmektedir. Bunun sonucunda ruh sağlığı problemleri olan bireylerin, çevrelerinden duygusal ve pratik olarak destek almakta ve olumlu ruh sağlığı sonuçlarına gidilebilmektedir (McPherson vd. , 2001: 421).

Son 10 yıl içerisinde yapılan birçok çalışmada bireysel sağlık ve mortalite(kaba ölüm hızı) seviyelerinin sosyal sermaye ve özellikle de algılanana sosyal güvenle bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Yüksek düzeylerdeki sosyal sermaye her ne kadar belli cemaatlere bağlı kişiler için fayda sağlasa da bazı çeşitli gruplar için bu etki farklı olabilmektedir. Homojen toplumlar, genellikle sosyal sermaye bakımından yüksek ölçüm değerleri ortaya çıkarırken, bazı zamanlarda alışılmışın dışında olan tutuma tolerans göstermeme, özerklik eksikliği ve yazılı olmayan normlara uyulması gibi kavramlar ile tanımlanmaktadır. Diğer yandan dini inançlar, etnik nitelikler, cinsellik ya da akıl sağlığı gibi kavramlar ile kategorize edilen azınlık gruplar otoriteye uyum sağlamadıkça, marjinalleşme, zulüm ve dışlanma gibi yaptırımlara maruz kalmaktadır. Bundan dolayı belli değerlere tabi tutulan iç içe girmiş cemaatler, özellikle de bir grup dışında kalan kimselerin pek de “sağlıklı” olmadığı ortaya çıkmıştır (Kuşçu, 2006: 17).

Scheffler ve Brown (2008) , sosyal sermaye ve sağlık arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla aşağıdaki şekilde dört mekanizma ortaya koymuştur. Bu mekanizmalar vasıtasıyla bilgiyi toplum/topluluk üyelerince kullanılabilir bir hale getirmek, sosyal normları etkileyerek sağlıklı davranışlar elde etmek, sağlık hizmetlerini toplum içinde geliştirmek ve hizmetlere erişim kolaylığı sağlamak ile psikolojik destek sağlayarak bireysel ve toplumsal sosyal sermaye ile sağlık arasında pozitif bir döngüyü sağlamaktadır (Scheffler ve Brown, 2008: 325).

Şekil 2.2: Sosyal Sermaye ve Sağlık Arasındaki İlişki

Kaynak : (Scheffler ve Brown, 2008: 325)

Bireysel ve buna bağlı olarak toplumsal sosyal sermaye stokunun artması bireyler, gruplar ve kurumlar arasında bilgi alışverişinin sağlanmasına olanak sağlayarak kişilerin iyilik durumuna pozitif katkı sağlamaktadır. Ayrıca olumlu sağlık alışkanlıklarının kazandırılması ihtiyaç durumundaki dezavantajlı gruplara psiko-sosyal katkı yapmakta ve bireylerin daha çok sağlık imkânlarından yararlanmasını arttırmaktadır (Aydemir ve Yıldırım, 2015: 651).

2.2.3. Sosyal Sermaye ve Suç

Sosyal sermaye ve suç arasındaki ilişki incelediğinde, güçlü toplumsal bağlar ve birbirini tamamlayan yaşam tarzı ilişkilerin insanları yanlış yapmaktan alıkoymakta yani başka bir deyişle otokontrol sistemini devreye sokmaktadır. Güçlü ilişkilerin varlığı ve iyi rol modelleri sayesinde pek çok insan çevre korkusundan dolayı suç potansiyelini ortadan kaldıracaktır ya da bunu bastırabilir. Field'ın sosyal sermaye kitabında Durkheim'den sonra sosyal kontrol ve suç oranı arasındaki ilişki üzerine yapılan pek çok çalışmada benzer bulgulara ulaşılmıştır. Putnam'a göre yüksek düzeyde sosyal sermayenin diğer her şeyin eşit tutulması şartıyla ancak düşük suç oranına dönüştürülebilmektedir. Field sosyal sermaye endeksi ile suç oranı arasında negatif bir ilişkinin var olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yazarın sosyal sermaye adlı kitabında değindiği gibi komşular, mahalle oturanları, okul arkadaşları, öğretmenler, akrabalar, cemaat veya kilise dernekleri gibi aynı çevre ya da sosyal kurumları ile geliştirilen güçlü bağlar, birey üzerinde eleştirilme ve dışlanma yoluyla sermaye

kaybı yaratarak suç oranını azalttığını ortaya çıkarmıştır. Daha yüksek suç oranlarının metropollerde ve kentleşmenin hızla yayıldığı ortamlarda olduğu gerçeğine vurgu yapılarak, insan ilişkilerinin ve bireyselleşmenin sosyal sermayeyi zayıflatması, insanların yanlış tercihler yapmasına kolayca teşvik etmektedir. Bu bağlamda somut veriler altında yapılan birçok çalışmada sosyal sermaye, toplumsal güven ve ilişkileri güçlendirirken ortaya çıkarmış olduğu kontrol mekanizması ile suçu azalttığı görüşü benimsenmiştir. Bu nokta da Fukuyama, Coleman ve Putnam gibi araştırmacılar, sosyal sermayenin suçlu olan ilişkisini güven boyutuyla ele alırken şöyle bir tanımlama yapmıştır : “*Sosyal sermaye bir toplumda ya da toplumun belli bölümlerinde güvenin hüküm sürmesinden doğan bir kapasitedir*” (Adaklı, 2014).

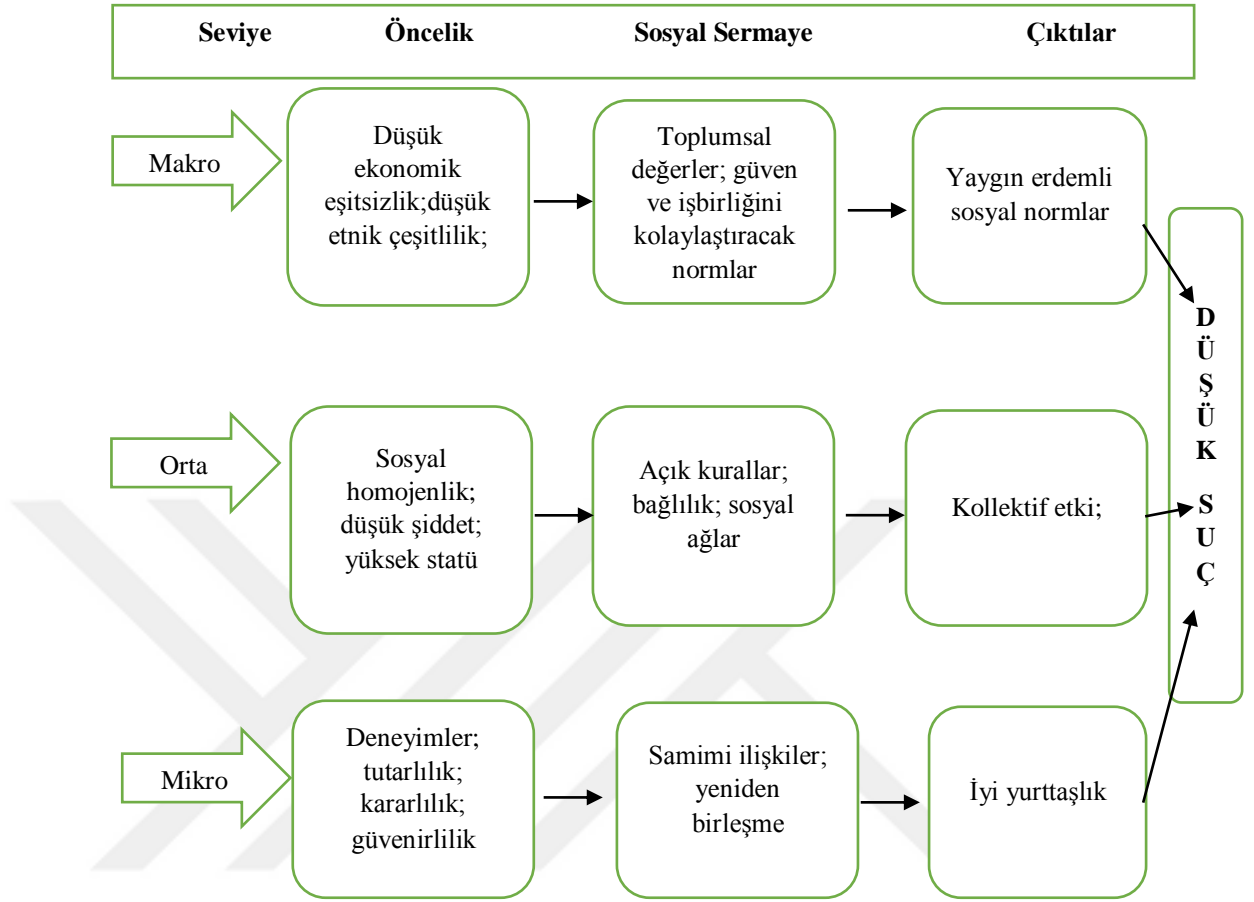
Kollektive düzeyde sosyal sermayenin faydaları çok çeşitli olmaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışmalardan hareketle yola çıkılırsa sosyal sermayenin eğitim, sağlık, suç, ekonomi, örgütsel yapı ve devlet işleyişi olmak üzere bu alanlarda sosyal sermayenin pozitif sonuçlar üretmektedir. Sosyal sermayenin suç ile arasındaki ilişki şu şekilde sıralanabilir;

- ❖ Kriminal davranışları caydıran norm veya değerlerin gelişmesine fayda sağlar,
- ❖ Toplum tarafından kabul edilen normlara karşı aykırı davranışlarda bulunanları çeşitli ceza yaptırımları uygular,
- ❖ Güçlü iletişim ağları ile bireylerin topluma uyum olmalarını teşvik ederek, özgüven ve aidiyet duygusu kazanmalarına bunun sonucunda şiddete eğilim ihtimallerini ortadan kalkmasına yardımcı olur.

Sonuç olarak ise sosyal sermaye ve suç arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu ve sosyal sermayede meydana gelen ani ve keskin azalma ise yabancılaşma ve anti-sosyal davranışların aramasına neden olmaktadır (Eşki, 2009: 79-80) .

Toplumdaki suç oranları sosyal sermaye ile azalmaktadır. Sosyal sermaye normlar ve değerlerin gelişimine katkıda bulunarak suç eğilimini azaltmaktadır. Bu noktada toplum içindeki bağları kuvvetlendirerek, norm ve değerlere karşı aykırı davranışlarda bulunanları ayıplama, toplumdan dışlama gibi çeşitli yaptırımlar uygulamaktadır. Böylece bireyin toplum kurallarına uymasına yardımcı olur. Kurallara uyulan bir toplumda ise güvenlik maliyetleri daha düşük seviyede olmaktadır (Halıcı Tülüce, 2013: 192).

Şekil 2.3: Sosyal Sermaye ve Suç İlişkisi

Kaynak : (Halpern'den Akt.Aydın, 2015: 92)

Şekil 2.3 incelendiğinde sosyal sermayenin suç üzerinde pozitif etki yaptığı söz konusudur. Mikro, makro ve orta düzeylerde sosyal sermaye seviyesinin yükselmesi suç oranlarını düşürdüğü görülmektedir.

2.2.4. Sosyal Sermaye ve Devlet Anlayışı

Toplumda var olan sosyal sermayeyi geliştirmek ve sosyal sermaye stokuna zarar vermemek devlet politikaları kapsamı içerisinde olmalıdır. Bu durum devletin ciddi anlamda sorumluluklarından biridir. Sosyolojik yapıyı kuvvetlendirecek sosyal politikalar devletin görevleri arasında yer alır. Bu amaçla gelir dağılımı, fakirliği engelleme, eğitim, sağlık ve adalet gibi temel kamu hizmetlerinden bütün yurttaşların eşir bir şekilde yararlanmasını sağlayacak devlet politika ve uygulamaları o toplumdaki sosyal sermaye düzeyini artırıcı bir etki yaratacaktır. Bu bağlamda sosyal sermaye düzeyinin düşük olmasıyla oluşabilecek sorunlar göz önüne alındığında bu tür devlet politikalarının önemi ön plana çıkmaktadır (Ekinci, 2010: 122).

Sosyal sermayenin çeşitli şekillerini ortaya çıkarmada devletlerin çok fazla bir kabiliyet yeteneği ve gücü bulunmamaktadır. Genellikle sosyal sermaye tarihsel deneyimi paylaşabilen ve hükümetlerin kontrol mekanizması dışında bulunan, din, yardım örgütleri ve diğer faktörlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ilk başta kamu politikasına düşen rol, hali hazırda bulunan sosyal sermaye biçimlerinin farkına varıp, bu amaç doğrultusunda değerlendirmeler yapmaktır. Örneğin var olan sosyal ağlar bireylerin mikro borçlanma programları ile ilgili olarak bilgilendirilmesi için kullanılabilir. Fakat bu tür örneklerde devletlerin paylaşmış olduğu değerlerin bir kaynağı olarak geleneksel kurumların gösterdiği etkiyi aynı şekilde yansıtamaz (Şavkar, 2011: 43).

Fukuyama, sosyal sermayenin geliştirilmesinde devletin önemli bir role sahip olduğunu ve devletin eğitim vasıtasıyla sosyal sermayenin yaratılmasında doğrudan etki yaptığını ifade etmiştir. Eğitim ve öğretim kurumları sadece beşeri sermayenin geliştirilmesinde ziyade sosyal normları ve etik kurallarını topluma empoze etmektedir. Tıp doktorları sadece eğitim almamakta bunun yanı sıra Hipokrat yemini ve öğretisini de kavramaktadırlar. Devletin görevi rüşvet ve usulsüzlüklere karşı bürokratlar yetiştirmeli ve bunları eğitime yoluna gitmelidir. Toplumda yer edinen, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi önem arz eden kavramlar devlet tarafından muhafaza edilmelidir. Devlet, mülkiyet hakkı ve toplum güvenliğini sağlayarak ve aynı zamanda kaliteli bir hizmet kurumu anlayışını benimseyerek sosyal sermayenin geliştirilmesi bakımından temel görevini yerine getirmiş olur. Aksi olarak ise gayri meşru mafya türü örgüt yapıları ortaya çıkabilmektedir. Bu tür gayri meşru örgüt yapıları, toplumda güven ve işbirliği duygularını zedelemekte ve bunun sonucunda ise ekonomik işlem maliyetleri artmakta ve piyasa başarısızlıkları ortaya çıkmaktadır (Tüysüz, 2011: 28).

Putnam'a göre daha yüksek katılım ve güven düzeylerine sahip olan devlet veya bölgelerin daha fazla kaliteli hükümetlere sahip olduğunu ifade etmektedir. Sosyal sermayenin iki önemli unsuru olarak kabul edile katılım ve güven kavramlarıyla kastedilen şey, yüksek sosyal sermaye düzeyinin olduğudur. Bu bağlamda sosyal sermaye düzeyinin yüksek olması, çeşitli açılardan devlet işleyişini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Bu noktada sosyal sermayenin yüksek olması (Performance and Innovation Unit , 2002: 25):

- ❖ Vatandaşlar arasında erdem duygusunu geliştirir, vatandaşların toplum odaklı olmasını, daha uzun süreli kanunların devam etmesini, devletle işbirliği ve gönüllü vergi ödemelerini arttırır. Özellikle de devlet politikalarının uygulanmasını kolaylaştırır,
- ❖ Vatandaşları “bilinçli tüketici” yapar ve daha geniş çapta öğrenme kanalları sunar,
- ❖ Politika bağlamında hükümetlerin harekete geçmesini ve topluluğa fayda sağlamak amacıyla siyasi ve bürokratlar arasında işbirliğini sağlamaktadır.

Dünya bankası ve OECD gibi birçok kuruluşun temelinde az gelişmiş ülkelerde sosyal sermayeye yönelik faaliyetlerde sosyal politikalar içeren projeler yer almaktadır. Sosyal sermayenin az gelişmiş ülkelerde istenilen düzeylerde olmaması temel bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için bu tür toplumlardaki olumsuzlukları gidermek amacıyla toplumlarda dayanışma ruhunu aşıl原因an işbirlikleri geliştirmek, sivil toplum ve yerel yönetimlere katılım düzeylerini arttırma gibi uygulamalara öncelik verilmesi gereklidir. Bu tür toplumlar da sosyal bağları güçlendirerek sosyal sermaye seviyesi arttırılmaya odaklanılır. Sosyal politikalar üretme ve uygulama yoluyla sosyal sermayenin gelişmesi amaçlanır. Bunun sonucunda gelir dağılımının da adil olma, sosyal eşitlik, yoksulluğun önlenmesi ile toplumsal bütünleşmeye olumlu katkılar sağlayacaktır (Şavkar, 2011: 44).

2.2.5. Sosyal Sermaye ve Örgütler

Sosyal sermayeyi besleyen bir diğer önemli unsur da sivil toplum örgütleridir. Çünkü toplumdaki bireyler belli amaçlara ulaşabilmek amacıyla sosyal örgütler kurmakta. Bu amaçlar doğrultusunda ilgi alanda işbirliği çalışmalarına çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Özellikle bu örgütler, gruba üye olan bireylerin sosyal ve ekonomik alanlarda çeşitli menfaatler sağlamaktadır. Bireyin çevresi ile iletişim ağları daha da gelişmekte ve bu yolla birey topluma rahat bir şekilde entegre olabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 45).

Sosyal sermaye, kapsadığı kaynaklar ile birlikte çeşitli sonuçlara ulaşmayı, birey, takım ve örgütler üzerinden gerçekleştirmektedir. Ortak amaçlarla yapılan birey ve takım birlikteliği örgütsel bir amaç halinde hareket ettiğinde bireyin ya da takımın sosyal sermaye birikimi örgütün sosyal sermayesine hizmet edecek hale gelir.

Rekabet gücü kazanan örgütler, sosyal ilişkilerin taklit edilmesinden doğan zorlulardan büyük avantaj elde etmektedir. Her örgüt, fiziksel ya da finansal sermayeye sahip olabilmektedir. Ancak burada önemli olan husus, çalışanlar arasında güvene dayanan birliktelikler yaratmanın maddi anlamda elde edilen güçlükten daha fazlasını gerekli kılmasıdır. Enformasyon ve bilgi çağında başarılı olunabilmesi için her örgütün temel olarak sosyal sermaye planlarını ön plana çıkarmaları gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda örgütlere sağlanan faydalar şu şekilde sıralanabilir (Özdemir, 2007: 149 -155) ;

- i. Kaliteli İşgücüne Ulaşım:** Yaygın olarak kullanılan bu yöntemde işe alımlarda adayların referansları kullanılmaktadır. Bu sosyal ağlar sayesinde örgüt, aday bulma maliyetlerini azalmanın yanı sıra eğitim düzeyi yüksek ve kaliteli adaylara ulaşabilmektedir,
- ii. Örgütsel Bağlılık:** Örgütün sosyal sermayesi, örgüt içerisinde daha kaliteli bir iletişim ağı sağlamaktadır. Kaliteli bir iletişim ağı, örgüt içerisinde bilgi paylaşımının etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Tam ve güvenilir bir bilgi ağına sahip olan örgüt bireyi rahatlıkla örgüte bağlanmasını sağlar. Ayrıca örgütün algılamış olduğu bireyler arası güven, örgütsel bağlılığı doğrudan etkileyebilmektedir. Güven ve karşılıklı destekleyici ilişkilerden doğan sosyal sermaye, bireylerin örgüte olan tutumlarını etkilemekte ve örgütsel bağlılıklarını arttırmaya yardımcı olmaktadır,
- iii. Çatışma: Çeşitli** düzeylerde meydana gelen çatışma, örgüt içerisinde pozitif sonuçlar çıkarabileceği gibi doğru bir şekilde yönetilmeyen bir çatışmada olumsuz sonuçlar doğurarak, örgütün performansının düşmesine neden olur,
- iv. Yaratıcılık:** Yaratıcılık sosyal bir süreç gerektirir; örneğin grup birlikteliğinden çıkan sosyal etkiler ve dayanışma desteği gibi iş ortamı öğeleri yaratıcılığın önemli belirleyicileridir. Bu noktada birçok uzman, fikir ve bilgi paylaşımının yaratıcılığı arttırdığını ifade etmiştir,
- v. Bilgi Paylaşımı, Öğrenme ve Yenilik:** İnsan sermayesi bakımından örgütte çalışan bireyler bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktadır. Bu bilgi ve deneyim örgütün sahip olacağı en önemli varlıktır. Bu bağlamda; örgütün öğrenme seviyesi, yenilik kapasitesi ve performansı bir ölçüde insan sermayesine bağlı olmaktadır. Bu konu üzerinde durulması en önemli nokta ise insan sermayesinin sosyal sermayenin tamamlayıcısı olması ve örgütsel öğrenmeyi desteklemesidir.

Örgüt içerisinde sosyal sermaye düzeyinin yüksek olması bireysel düzeydeki sosyal sermayenin örgüt bağlamında yapacağı katkı çok fazla olacaktır. Diğer sermaye türlerinde de görüleceği gibi olması gereken biçim de idare edilemeyen bu türler örgütler üzerinde olumsuz çıktılar oluşturmaktadır. Örgüt içerisinde hangi amaç için sosyal ağlar ile yapılan birlikteliğin bilinmesinin önemi örgütte meydana gelebilecek olumsuzlukların önüne geçebilmesi adına önem teşkil etmektedir.

Sosyal sermaye örgütlerde olan olumlu katkısını bilgi paylaşımı noktasında gerçekleştirmektedir. Örgütte çalışan insan sermayesi ise çalışanın örgüte getirmiş olduğu bilgi ve deneyimlerden oluşmasıdır. Yapılan doksan üç çalışmada sosyal sermayenin, insan sermayesini olumlu etkilediğini ve bunun sonucunda örgütün yenilik kapasitesinde ciddi artışlar meydana getirdiğidir. Fakat bu çalışmalarda ilginç olan bir sonuç da insan sermayesi, tek başına yenilik kapasitesinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Örgütlerde insan sermayesi, çeşitli fikir ve düşüncelere zemin hazırlarken sosyal sermaye bakımından bu yenilikler için fikir ve düşüncelerde istenilmeyen ve alışılmadık birleşmeler yaparak yenilikçi fikirlerin çıkmasına öncülük yapmaktadır. Sosyal sermayenin boyutları için belirleyici olan; sosyal etkileşim, güvenilirlik ve ortak vizyon, bilgi alışverişini ve birleşimi üzerinde olumlu etki yaparak örgütün ürün yenilik kapasitesinin artmasına neden olur. Çeşitli departmanlar arası sosyal etkileşim ile birlikte ortak çıkar oluşumu kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda ortak vizyon sayesinde örgüt üyeleri bilgi paylaşımlarını rahat bir şekilde gerçekleştirmektedir. Tüm bu özellikler neticesinde bilgi, örgüt içinde yayılmakta ve örgüt içinde değer kazanmaktadır (Eşki, 2009: 40).

2.2.6. Sosyal Sermaye ve Gelir Dağılımı

Toplumun genel güven düzeyinin artırılması noktasında etkin olan gelir dağılımındaki gelişmeler sosyal sermaye birikiminin artmasında ve ülkedeki sosyal barışın tesis edilmesinde önemli bir rol olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki gelir dağılımındaki bozulmalar bireyler arası güven ve toplumsal barışın tesisinde negatif etkiler yaratmaktadır. Toplumda gelir farklılıklarının büyük ölçüde olması, önemli bir şekilde yolsuzluk ve haksız kazanç gibi durumların ortaya çıkmasına ve bu tür gelişmelerinde toplumda ciddi anlamda endişelere neden olmaktadır. Ayrıca böyle bir oluşumda toplum kesimleri arasında güven düzeyinin azalmasına yol açmaktadır. Sosyal sermayenin gelişimi bağlamında GSYİH' nın yüksek olmasından ziyade gelir dağılımında adalet daha fazla etkili olmaktadır. Milli gelir düzeyi yüksek ama gelir

dağılımının bozuk olduğu bir toplumda sosyal sermayenin düşük olması daha olasıdır. Bunun aksine milli gelir düzeyi düşük ama gelir dağılımının daha adaletli olduğu bir toplumda ise sosyal sermaye seviyesinin yüksek olması daha olası olacaktır (Karagül ve Dündar, 2006: 69).

Var olan işlerinde daha fazla sosyal sermayeye sahip olan kişiler, diğer çalışanlara göre daha yüksek gelir elde etmektedir. Ayrıca daha çabuk bir şekilde terfi alarak örgüt içinde iyi statülere yükselmektedir. Yapılan birçok araştırmaya göre bireyin kişisel ağları ve elit kurumsal ilişkileri bağlamında sosyal sermaye ölçümleri; statüleri güçlü ve yapısal boşlukları daha fazla olan bireylerin daha fazla gelir elde ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bir diğer çalışmada ise avukatların, baronun elitleriyle kurduğu güçlü ilişkilerle gelir seviyelerini yükselttiği görülmüştür. Güçlü bağlantılarla avukatlar, elit müşterilerini kolaylıkla etkileyip avantajlı konuma gelmekte ve yeni müşterilere rahatça ulaşabilmektedir. Güçlü bağlantıları sayesinde avukatlar, kolayca ulaşılan kaynaklarla müşterilerinin sorunlarını çözebilmektedir. Tüm bu özellikler ise onların daha yüksek seviyelerde gelir sağlamasına olanak tanımaktadır (Özdemir, 2007: 41).

Bir toplumda bir taraftan lüks tüketimlerde artışlar yaşanırken diğer taraftan yoksul sayısı artarken böyle bir zeminde sosyal sermayenin artırılması söz konusu olmamaktadır. Sosyal sermayenin kaynaklarını teşkil eden güven, dayanışma ve yardımlaşma gibi unsurlar böyle toplumlarda yerini kuşku, endişe ve fitnessel davranışlara bırakmaktadır (Şavkar, 2011: 37).

Gelir dağılımının dengeli olmadığı toplumlarda sınıflar arası güven sorunu ortaya çıkmakta ve durum da toplumsal çatışmalara neden olmaktadır. Bundan ötürü sosyal sermaye, adil gelir dağılımı vasıtasıyla artarken, düşük sosyal sermayeye sahip toplumlarda ise adaletsiz gelir dağılımı ve eğitim seviyesinde gerileme şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu noktada devletin temel müdahale alanlarından birisi olan, yoksul kesimin gelirini arttırıcı ve üst gelir grubu ve alt gelir grubu arasındaki gelir uçurumunu kapatmak için gerekli ekonomik politikaların uygulanması gereklidir (Tüysüz, 2011: 26).

2.2.7. Sosyal Sermaye ve Toplumsal Rekabet

Yüksek sosyal sermaye birikimi, toplumsal aktiviteleri olumlu etkilemesinin yanı sıra bu birikim eksikliği toplumsal aktiviteleri olumsuz da etkileyebilmektedir.

Sosyal sermayenin tek başına olarak ilgili alanlarda etkin olacağı düşüncesi mümkün olmamaktadır. Bundan dolayı sosyal sermaye kavramı, üretim ve sosyal aktivitelerin etkinliğini arttıran pozitif bir varlık olarak görülmesi daha doğru olacaktır. Başka bir deyişle sosyal sermaye diğer ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yüksekliğini pozitif yönde etkileyen, eksikliğinde ise negatif yönde etkileyen tamamlayıcı bir faktör şeklinde tanımlanması daha gerçekçidir (Karagül ve Dündar, 2006: 65).

Toplulukla, birey arasında kurulan ilişki bir tür bağlanma ilişkisidir. Müşterek bir zemin üzerine kurulan bu ilişkiler ve ortak menfaatler ile bireyleri birbirlerine hem sorumlu hem de bağımlı kılmaktadır. Genellikle toplulukların ortak çıkarları grup üyeleri menfaatleri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda topluluk değeri olarak görülen herbir unsur bireyleri birlikte hareket etme ve dayanışmaya teşvik etmektedir. Bu değerlerin üyeler üzerinde bulduğu karşılık, topluluk duygusunun paylaşılması ile anlam kazanmaktadır. Sonuç olarak temelde, sürdürülebilir bir sosyal ilişkilere dayalı topluluklar, bu ilişkilerin topluluk bakımından değer kazanması ve topluluk duygusunun diğer üyeler tarafından benimsenmesi ve üretilmesini gerekli kılmaktadır (Aydemir, 2011: 81).

Neo – klasikçiler bireyi, genellikle kendi çıkarlarını olabildiği kadar arttırmayı düşünen ve bağımsız bir şekilde hareket eden aktörler olarak ifade etmiştir. Rekabetçiliğin ve bireyciliğin ön plana çıktığı bu yaklaşıma göre, bireyler arasındaki ilişkilerde sosyal ağları yani insanı ve dayanışmaya dayanan birliktelikleri ihmal etmişlerdir. Nihayetinde bireyler eylem olarak, normlar, sosyal yapılar, sosyal ağlar ve güven gibi ilişkilerden etkilenmemektedir. Ekonomik bakımdan sosyal sermaye anlayışı, rekabetçiliği ve bireyciliğin yerine geçebilecek bireyler arası karşılıklı ilişkiyi ön plana çıkararak takasa dayanan bir anlayışı benimsemiştir. Aktörler arasındaki bu rekabet ilişkisi anlayışının yerine geçebilecek bir dayanışma bağıntısı doğrultusunda hareket etmesi, bireylerin amaçlarına ulaşmasında bir araç görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye bireylerin sosyal etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan ve bireylerin niteliklerini geliştirmesine kaynak teşkil edip sosyal bağlamda yardımcı olmaktadır. Biçimsel yollardan elde edilemeyen becerilerin, kapasitelerin ve vasıfların çeşitli sosyal ağlar vasıtasıyla bireye kazandırılması amaçlanmaktadır. Kapitalist toplumların benimsediği bireyciliğin ve rekabetçiliğin temel değerlerinin yerine, bireylerin hep bir arada çalışabileceğine izin

veren kuralların, değerlerin, paylaşılan davranışların, normların ve dayanışmaların hâkim olduğu sosyal sermaye kavramını ortaya çıkarmaktadır (Yetim, 2005: 95).

Klasikçi görüşü göre, bireylerin her alanda davranışları rasyoneldir, toplumsal yönetimlerde devletten ziyade bireysel yönetim biçimine ağırlık verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fakat mikro ölçekli firma ve bireyse aktörlerin toplum ve uluslararası düzlemde varlık gösterebilmesi noktasında bireyin kendine olan güveninin yüksek olması önem arz etmektedir. Bu da temel olarak bireyin, ait olduğu toplumla olan ilişkisi ve güven seviyesinin yüksekliğine bağlı olmaktadır (Karagül ve Dündar, 2006: 68).

Az gelişmiş ülkelerde rekabetçi bir sistemin benimsememesinde, girişimci ve firmaların küçük ölçekli olmasında sosyal sermaye yetersizliğinin ciddi anlamda önemli bir rolü bulunmaktadır (Akdoğan, 2002: 82). İlgili toplumların bu problemlerden kurtulabilmesi için temel olarak kendi içinde rekabetçi hale gelmesinin önemi büyüktür. Bu da ancak sosyal sermayenin güçlü olmasıyla gerçekleşebilmektedir. Toplumlarda, bireylerin birbirlerine karşı güven beslemesi; toplumsal başarının ilk adımı olan kişisel başarılar için bireylerin birbirinin başarısını destekler davranışlar sergilemesine neden olur. Bu davranışlarda genel olarak ekonomik başarıyı kolay hale getirmektedir (Karagül ve Dündar, 2006: 69).

2.3. Sosyal Sermayenin Ekonomik Kalkınmaya Negatif Dışsallıkları

Sosyal sermayeyi inceleyen birçok bilim adamının sosyal sermayenin zayıflıklarını ikinci plana attıkları görülmektedir. Genellikle sosyal sermayenin yararlı tarafını ele almışlardır. Sosyal sermayenin çeşitli olumsuzlukları bazı araştırmacılar tarafından da dile getirilmektedir.

Woolcock ve Narayan (2000) ekonomik kalkınma sürecinde sosyal sermayenin negatif sosyal sermaye durumuna dikkat çekmektedir. Şöyle ki; yolsuzluklar eşitsizlik ve adaletsizlikler, bürokratik gecikmeler, bastırılmış sivil özgürlükler, bölücü etnik sorunlar ve mülkiyet haklarının korunması gibi bazı başarısızlıklar kalkınmanın önündeki engellerdir. Bu bağlamda toplumun kutuplaşması ve parçalanması sosyal sermaye bağlarını zayıflatır. Nasıl ki sosyal sermayenin temel özelliğinden biri karşılıklı işbirliğinin yapılması ise bu karşılıklı işbirliği bazen olumlu bazen de olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu problemler hem ekonomik hem de toplumsal yönden olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu bağlamda Putnam şu örneği verir; Amerika Birleşik Devletleri'ni 11 Eylül 2001 saldırısından

önce vuran Oklahoma City bombacısı üzerinden analiz yapan araştırmacı, saldırıyı düzenleyen Timothy Mcveigh ve beraber olayı planlayan arkadaşıyla birlikte bowling oynarken bombalamada yapacakları komplotu hakkında taktikleri tartıştığını ifade etmektedir. Görüleceği gibi sosyal sermayenin diğer sermaye türlerine benzer bir şekilde kötü amaçlı sonuçları da olabilmektedir. Zaten araştırmacı “Bowling Alone” adlı çalışmasında bu konuyla ilgili sosyal sermayenin karanlık tarafını irdelemiştir (Field, 2006: 104).

Görüleceği gibi verilen örnek sosyal sermaye kavramının kullanım amaçlarına göre güçlü bir şekilde yön değiştirebileceğini ortaya koymaktadır. Doğru amaçla kullanıldığında sosyal sermaye sürdürülebilir kalkınmaya pozitif etki yapabilmektedir. Aksi olarak kötü amaçlara hizmet eden sosyal sermaye ise sürdürülebilir kalkınmayı baltalamakta ve insan ilişkilerine olumsuz etki yaparak kendi gelişimini zayıflatmaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 216).

Callois ve Aubert (2005); sosyal sermayenin bileşeni olan sosyal ilişkilerin birey, grup veya derneklerin verimli ekonomik alanlara yönelmesini engellemektedir. Grup üyeleri arasındaki maksimum sosyal sermaye neticesinde işgücü alanında yanlış analizlerin yapılması ve kaynakların tahsis edilmesi noktasında eşitsizliklerin yaşanması gibi problemlere neden olabilmektedir. Bu bağlamda örnek verilecek olursa; bir bireyin önceden tanıdık bir esnafı olursa o birey alışverişini genellikle o esnaftan yapacaktır. Çünkü o bireyin bulunduğu çevre genellikle o esnaftan alışveriş yapmaktadır. Belki daha karlı alışveriş imkânları varken başka yerleri araştırmak gereksinimi içinde değillerdir. Burada da görüleceği gibi esnafın sosyal sermayesi müşterileri için negatif olmaktadır. Ayrıca uzun vadede kendisine de negatif etkiler doğuracaktır. Çünkü zamanla verimlilik azalacaktır. Bir diğer sosyal sermayenin olumsuz etkisi ise bireylerin düşük seviyede güdülere sahip olmasıdır. Bu iki temele dayandırılmaktadır; birincisi güçlü sosyal ağları, muhafazakâr ve çekingen davranışları teşvik etmesidir. İkinci olarak toplumun arz etmiş olduğu yüksek güven olgusu bireylerin kendileri için daha iyisini yapmaya teşvik etmeyecektir (Callois ve Aubert, 2005: 4). Sosyal sermayenin önemli olan bir sorunu ise bireylerin karlı yatırım ve ticaret alanları araştırıp bulmak yerine tanıdık ya da samimi olduğu kişilerden alışveriş ve ya ortaklık kurmak istemesidir. Çünkü kuvvetli olan bağlayıcı sosyal sermaye bu tür araştırma ve çalışmaların yapılmasını engellemektedir. Bunun

yani sıra aile ve çevre baskısı dışı açık fikirlerin, tutum ve davranışların olmasının önüne geçmektedir.

Ekonomik kalkınmada sosyal sermayenin bir diğer olumsuz tarafı ise güçlü bağlar ve bağlayıcı sosyal sermayenin her hangi bir işe yerleşmede objektifliğini koruyamamasıdır. Fukuyama' ya göre sadakat duygusunun en üst seviyeye çıkması ekonomik akılcılığı ortadan kaldırarak toplumsal dayanışmanın yakın akraba, eş, dostları kayırarak işe sokmaya veya bir patronun kendi çocuğunu ya da emrinde çalışan birini kayırması organizasyon faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (Fukuyama, 1998: 172 – 173).

İster özel sektör isterse de hükümet şirketleri eleman işe alırken ve işin sözleşme maddelerinin hazırlanmasında kendi yakınlarını ön plan da tutması, rüşvetçilik, tanıdık eş, dostlarına öncelik vermesi sadece onlara yapılan bir kötülük olmasından ziyade kaliteli bireylerin hakkının yenilmesiyle bitmiyor. Ayrıca ekonomik ve sosyal düzeni de mahvetmektedir (Mani'den Akt. Keskin, 2008: 41).

Sosyal sermaye birikiminin her zaman doğru amaçlara hizmet etmediği görülmektedir. Güçlü aile bağları yani bağlayıcı sosyal sermayenin insani kalkınma ve ekonomik potansiyel üzerindeki olumsuz etkileri çok ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Geleneksel toplumlarda kadınların düşük gelirli ve düşük bir mevkiye sahip bireylerden olduğunu ya da farklı ırklardan oluşan bireylerin sahip olduğu grup ayrımı dolayısıyla bazı grupların bu toplumlardan kendilerini üst seviyede gördüğüne dikkat çekmektedir. Aynı şekilde göçmen olarak şehirde bulunanlara güvenerek göç eden ve bu yeni göç dalgası karşısında bu kişilerin temel ihtiyaçları olan ikamet, barınma, giyinme vb. sorunlar karşısında eskilere daha fazla yük binebilmektedir. Bu gibi problemlerde sosyal sermayenin olumsuz etkileri olarak değerlendirilebilmektedir (Mani'den Akt. Keskin, 2008: 42).

Toplumun sahip olduğu değer yargıları toplumun ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Büyük şirketler inşa eden, bu şirketleri gerçek anlamda olması gereken bir şekilde yöneten ve herhangi bir kriz döneminde birbirleriyle fiziki sermaye bağlamında iletişime geçen ekonomik kalkınmanın sürekliliğini sağlayan yardımcı bir unsurdur sosyal sermaye. Ayrıca terör saldırıları gerçekleştirmek amacıyla güçlü iletişim bağlarıyla birliktelik oluşturan gruplar da sosyal sermayeyi oluşturabilmektedir. Bu bağlamda her iki durumda da ortak olan unsur sosyal sermaye sahip olduğu değer yargılarındaki farklılık ya da benimsediği doğrular

arasındaki çatışmalarla da ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermaye doğru amaca hizmet ettiğinde insanlar arasındaki ilişkilerde güven ve işbirliğinin gelişimine katkı yapmaktadır. Bu bağlamda kendisini olumlu bir şekilde beslemektedir. Söz konusu kavramın yanlış amaca hizmet etmesi bireylerin birbirine olan güveni zedelemekle kalmıyor aynı zaman da işbirliği doğrultusunda bir araya gelen insanları birbirine düşman edebilmektedir. Bu olumsuz sebepler toplumun ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesine engel olmaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 216).

Sosyal sermayenin olumsuz etkileri bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, zaman bakımından çete ve mafya gibi yasal olmayan örgütlere çıkar sağlarken, diğer toplum ve gruplara zararlı organizasyonlar vasıtasıyla olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Aynı şekilde bağlayıcı sosyal sermaye kapsamında işe alımlarda liyakata özen gösterilmemesi ve yapılan ticari işlemlerde etkisiz kararların alınması sosyal sermayenin negatif etkileri olarak sayılabilir. Bu değerlendirmeler sonucunda diğer sosyal sermaye türlerinin de olumsuz etkileri olabilmektedir. Eğitimli olan bireylerin toplum zararına fiziki sermaye kapsamında bomba, tüfek, tank, savaş uçakları vb. üretmesi bireylerin ölümlerine yol açmaktadır. Aynı şekilde mali kaynakların hangi alanlarda kullanılacağı sosyal sermayenin zararına sonuç doğurabilmektedir. Burada önemli olan husus ise sosyal sermayenin olumsuz sonuçlar doğurmasından ziyade sosyal sermayenin kötü amaçlara hizmet etmesine dikkat çekilmektedir (Keskin, 2008: 43).

Sonuç olarak sosyal sermayenin sürekli olarak pozitif etkisinden bahsedilemez. Çünkü diğer sosyal sermaye türleri bağlamında olumsuz etkileri insanlık değer ve çıkar yargılarına zarar verdiği açık bir şekilde görülmektedir. Beşeri sermaye kapsamında bilgi, birikim, tecrübe kısaca eğitim kalitesinin artması kötü amaçlar doğrultusunda kullanıldığında negatif etkiler ortaya çıkacağı gibi bireyler arasındaki güven duygusuna zarar vererek sosyal sermaye kırılmasına neden olur.

2.4. Sosyal Sermayenin Kalkınma Sonuçları

Sosyal sermaye düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda ekonomide şu çıktılar meydana gelir (Uğuz, 2010: 115);

- ❖ Bireysel satıcı ve alıcılar arasında sosyal ağlar, genellikle çıktı akışını kolaylaştırır,

- ❖ Danışmanlık giderleri, paylaşılan işbirliği kurallarını mukavele yapma ve ölçme ve denetleme harcamalarını azaltır,
- ❖ Ağlar ve dayanışma ruhu ile birlikte ekip çalışması şirket hedeflerini olumlu yönde etkileyebilir,
- ❖ Ekonomik anlamda şirketler arasında kurulan ağlar ve dayanışma faaliyetleri güven olgusunu ortaya çıkarır ve bunun sonucunda firmalar arası alışveriş daha da kolaylaşacaktır,
- ❖ Gönüllü çalışmalar ve diğer etkileşim sonucunda firmalar ve yerel topluluklar, sorunları çözme ve liderlik gibi yetenekler geliştirmede çalışanlara imkânlar sağlayabilir,
- ❖ Hiç şüphesiz arkadaşlıklar, komşuluk ilişkileri ağlar, bağlantılar ve tanışıklıklar gibi sosyal köprü değerleri bireylerin iş bulma süreci olanaklarını azaltacaktır.

Sosyal sermayenin kalkınma çıktıları bağlamında, işlem maliyetlerini azaltma, işbirliği ve ortak eylemlerin kolaylaşması ve öğrenme olanaklarına yoğunlaşması bakımından üç başlık daha önem arz etmektedir.

2.4.1. İşlem Maliyetlerinin Azalması

Çeşitli ekonomistler firmalarda meydana gelen işlem maliyetlerini iki bölümde incelemektedir. Bunlar; içsel işlem maliyetleri ve dışsal işlem maliyetleridir. Firmaların üretimlerini gerçekleştirmek için gerekli olan üretim faktörlerin tahsisi noktasında ödediği tutar dönüşüm maliyetlerinin yanı sıra işlem maliyetlerini de içermektedir. Üretim faktörlerine bağlamında işlem maliyetleri detaylandırılrsa, işgücü, sermaye ve doğal kaynakların tedarik edilmesinde geçen arayış süresi ve arama maliyetleri, işe alınan elemanın uyum sağlaması için gerekli olan oryantasyon süresi, işçiye verilecek görevin doğru yapılması hususunda sağlanan eğitim harcamaları ve mülkiyet hakkı doğuran işlemler içsel işlem maliyetini oluşturmaktadır. Dışsal maliyetleri ise firmaların ekonomik organizasyonları sonucu ilişki içerisine girdiği firmalar ile gerçekleştirdiği işlemler yoluyla doğan maliyetleri kapsamaktadır. Bu noktada firmaların diğer firmalar ile gerçekleştirmiş olduğu kontratlar ve bunlara ulaşmak için yapılan giderler; araştırma, pazarlık, görüşme ve ulaşım harcamaları ve istenilen şekilde işlerin gitmesi gibi yapılan işlemler dışsal maliyetler içerisinde değerlendirilmektedir (Akın, 2012: 24-25).

Sosyal sermaye toplumun oluşturacağı endüstriyel ekonomi üzerinde çeşitli sonuçlar meydana getirmektedir. Eğer bir işletmede beraber çalışma durumunda kalan insanlar, ortak ahlaki kurallar çerçevesinde hareket ettiklerinden dolayı birbirlerine güveniyorlarsa, o işi yürütmenin işlem maliyeti de daha az olmaktadır. Bu yapıdaki toplumlar organizasyonel yenilikler getirmede daha başarılı olacaktır; yüksek seviyelerdeki güven duygusu birtakım sosyal ilişki türlerinin belirlenmesine izin verecektir. Bunun aksine birbirlerine güven duygusu beslemeyen bireyler, en sonunda kendilerini müzakereye, anlaşmaya ve dava etmeye iten bir formel kurallar ve düzenlemeler sistemi çatısı altında birbirleriyle işbirliği yapabilecekleri bir toplumda yer edinirler. Hatta çeşitli durumlarda, sistem onları baskıcı yöntemler ile kendi kurallarına uyum davranmaya zorlayacaktır. Toplumdaki güven olgusunun yerine geçen bu yasal aygıt, ekonomistlerin “işlem maliyetleri” şeklinde adlandırdığı unsuru kapsamaktadır. Başka bir deyişle toplumda yaygın olarak görülen güvensizlik, bütün ekonomik aktivitelere bir tür vergi şeklinde yansır. Bu tür vergiyi de yüksek güven duygusuna sahip olan toplumlar ödemek durumunda kalmaktadır (Fukuyama, 1998: 38-39).

Hiç kuşkusuz sözleşme ve ticari yasalar gibi kurumlar sanayileşmiş modern bir ekonominin meydana gelmesinde gerekli olan ön koşulları sağlamaktadır. Hiç kimse sadece güven veya ahlaki yükümlülüklerin bu kurumların önüne geçebileceğini iddia edemez. Bu tür yasal kurumların varlığı varsayılırsa, ekonomik ilişkilere ilaveten bir şart olarak yüksek seviyelerdeki güvenin ortaya çıkması ekonomik etkinliği arttıracaktır. Hükümet düzenlemelerine uyulması, anlaşmazlık ya da dolandırıcılık durumlarında bu hakların ileri sürülerek hak aranması, sözleşmeler hususunda müzakerelerin yapılması, güven duygusu, uygun alıcı ve satıcıların bulunması gibi unsurların genellikle ekonomistler tarafından işlem maliyeti olarak ifade edilmesi ve bu unsurların azaltarak etkinliğin artacağı ifade edilmiştir. Çünkü bahsi geçen bu işlemlerin her biri, tarafların karşılıklı olarak birbirine güvenmesi ile daha da kolaylaşacaktır. Bu bağlamda her ayrıntının uzunca sözleşmelerde belirtilme gereksinimi azalır, beklenmedik olaylara karşı tedbirlere daha az gereksinim duyulur, daha az anlaşmazlıklar meydana gelir ve bu durumda mahkemeye gitme gereksinimi azalır. Yüksek güvene dayanan ilişkilerde, taraflar kısa vadede karlarını üst seviyelere çıkarma ihtiyacı içerisine girmemektedir. Çünkü bir dönemde verilen bu açığın, daha sonra bu açığı karşı tarafın girişimleri ile tedarik edileceğini bilirler (Fukuyama, 1998: 140-141) .

2.4.2. İşbirliği ve Ortak Eylemlerin Kolaylaşması ve Güçlenmesi

Güven duygusuna dayanan ilişkilerin, toplumsal işbirliğin ve yardımlaşmanın ekonomik yaşama olan faydası geçmişten beri bilinmesine rağmen sosyal ilişkilerin ekonomistler tarafından sistemli bir şekilde ele alındığı söylenemez. Sosyal sermaye güvene dayalı ilişkilerle beraber kişi ve kurumların iş yaşama ve çalışma potansiyelini gösteren bir faktördür (Çalışkan, 2010: 2).

Sosyal sermaye ve ekonomik kalkınmada toplumsal görüş genellikle yerel organizasyonlar, kulüpler, kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile aynı çerçevede değerlendirilmektedir. Toplumsal görüş, sosyal sermaye düzeyini; STK'lara üye olunma oranları, mahalli sorunlarına duyarlılık, aktif bağlantılar ve ağlara dâhil olma vasıtalarıyla belirlemektedir. Bu unsurlar ekonomik bakımdan sermayedarların ve aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde güven destekli bağlantıların meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır.

Toplumsal süreçlerde ağ bağlantıları, kurumların ve bireylerin karşılıklı ilişkilerinde dikey ve yatay bir şekilde işleyen ağ bağlantılarını tanımlamaktadır. Aktörlere, aidiyet ve ortak paylaşma duygusu birey ve toplum bağlantıları ile kazandırılır. İşbirliğine kaynaklık eden toplumsal ağlar neticesinde girişimciler, iş grubu ve bilgi kaynakları vasıtasıyla önemli ekonomik getiriler elde etmektedir (Öz, 2014: 56) .

Hanifan içinde bulunduğu kasabada bireylerin bir araya getirilmesini sağlayacak etkinlikler düzenlemiş ve bireylerin etkileşime geçmesini sağlamıştır. Daha önceleri genellikle eğlence amaçlı olan bu birlikteki etkinlikler yerini daha sonra toplumsal sorunların tartışıldığı ve ekonomik organizasyonların işbirliği ile birlikte yürütüldüğü bir dayanışma zeminine dönüşmüştür. Hanifa'nın yürütmüş olduğu bu planlı çalışmalar, bireylerin etkileşim ve işbirliği içinde olması toplumsal refah düzeyine ne kadar fayda sağladığı noktasında önemli sonuçlar sunmaktadır (Çalışkan, 2010: 9-10).

Sosyal sermaye bireylerin ortak hareket etmesine katkı sağlayarak ortak hedeflere ulaşmak için kaynak dağılımını kolaylaştırmaktadır. Sosyal sermayenin önemli göstergelerinden biri olan işbirliği ve ortak eylemler vasıtasıyla bireysel amaçlara topluluk içerisinde ulaşmak temel hedef olmaktadır. Ortak faaliyetlerden ortaya çıkan problemlerin giderilmesinde sosyal sermaye bireylere sağlamış olduğu imkânlarla büyüme üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Ortak faaliyet anlayışı birçok bireye göre kamu malı ya da deniz, orman gibi ortak kullanımlarda meydana

gelmektedir. Buradaki temel problem ise bu tür mallarının kullanımı bireyin kendi mülkiyeti dışında olduğundan dolayı bilinçsizce kullanılmasına ve zarara uğratılmasına neden olmaktadır. Sosyal sermaye bu noktada bu tür problemlerin üstesinden gelmesi için katkı sağlamaktadır (Şavkar, 2011: 68).

Topluluğun özel ilişkiler ve bağlanma şeklini ortaya çıkaran; dayanışma, işbirliği, güven ve yardımlaşma gibi toplumsal yapıyla alakadar ilişkilerin süreklilik kazandırılması, birey ve toplum için ortak bir nitelik olarak kendini göstermektedir. Topluluk, karşılıklı ve sürekli olarak paylaşılan sosyal ilişkiler biçimlerini üretmekte ve bireyleri ortak bir paydada bir araya getirebilmektedir. Bireyin tek başına elde edemeyeceği birtakım güç amaçları gerçekleştirmede ya da bu amaçların üstesinden gelemeyeceği problemleri çözme noktasında topluluk içindeki yapısal kaynaklar bireyler için veya topluluğun kendisi için daha kullanışlı bir sosyal sermaye kaynağına dönüşmektedir (Aydemir, 2011: 92) .

Bireyin topluluk ile yapmış olduğu ilişki bir tür bağlanma ilişkisine dayanmaktadır. Bu ilişki müşterek bir zemin üzerinde kurulmasıyla gerçekleşmektedir. Müşterek zemin üzerine yapılan karşılıklı ilişki ve ortak menfaatler bireyleri birbirlerine hem bağımlı hem de sorumlu kılmaktadır. Topluluk değeri olarak kabul gören her bir öge bireyleri ortak hareket etmeye ve dayanışmaya teşvik etmektedir. Bu değerlerin üyeler tarafından almış olduğu karşılık, topluluk duygusunun paylaşılmasıyla birlikte güçlenmektedir. Nihayetinde temel bir sürdürülebilir sosyal ilişkilere dayalı olan topluluk, kendinde bir anlam potansiyeli ortaya çıkararak, topluluk duygusunun üyeler vasıtasıyla üretilmesini ve sahiplenilmesini sağlamaktadır (Aydemir, 2011: 81).

İşbirliği ve ortak eylemlere dayalı ilişkiler sosyal sermaye bakımından önem arz etmektedir. Herbir bireyin farklı yeteneklerini ortak bir amaç ile bir araya gelerek kullanması sorunları çözmeye hızlı bir sonuç ortaya çıkarabilmektedir. Bireyin bu kabiliyetleri işbirliği sonunda bir değerler kümesi şeklinde meydana gelir. Bu değerlerde bireylerin karşılıklı nasıl ilişki kurduklarını ve bireylerin sahip olmuş olduğu değerleri ifade etmektedir. Verimli yapılan birliklerde bu birliği üye olan birey bu süreçten etkilenecektir. Bireyin içinde bulunmuş olduğu ortak eylem ve işbirliği güçlenerek sosyal sermaye üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır.

2.4.3. Öğrenme Olanakları Yoğunlaşması

Karşılıklı etkileşimi olan bir süreçten bilgi ortaya çıkmaktadır. Bilgiyi sağlayan kişi, kişiden almış olduğu bu bilgiyi doğru bir şekilde kullanacağına kanaat getirmelidir. Örgütlerin bu güven zemini üzerine oluşturmuş olduğu ilişkiler gerçek anlamda bilgi paylaşımını ortaya çıkaracaktır. İletişim vasıtasıyla bilginin anlam kazanacağı ve gelişeceği, bilginin meydana getirilmesi ve işlenmesinde sosyal sermayeye giden önemli bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Örgüt içinde beşeri ilişkilerin sağlamlaştırılması için çeşitli politikaların geliştirilmesi esastır. Örgüt içindeki bireylerin karşılıklı olarak iyi bir işbirliği gerçekleştirmesi bilgi paylaşımını daha da kolaylaştıracaktır. Ayrıca paylaşılan bilgilerin özellikle gizlilik değeri varsa, bu bilgilerin güvenilir olmayan bireylere bilgi akışının gerçekleşmesi mümkün değildir. Kişilerin iletişim becerileri ve güvenilirlik düzeyi, bilginin elde edilmesinde ve paylaşımında ciddi anlamda önem arz etmektedir. Diğer taraftan elde edilen bilgilerin nerde, ne zaman, ne kadar ve hangi amaçla kullanılacağı sosyal sermayeye bağlı olmaktadır. Güven duygusunun hakim olmadığı toplum ve işletmelerde bilgi sahibi olmak oldukça zordur. Dahası bilgiye erişim sağlayan bireyin, bu edinimlerini kendi toplum ve işletmesinde kullanılması da zorlaşacaktır (Şavkar, 2011: 68) .

Bilgi teknolojisinin giderek yaygınlaşması ve bilgiye dayalı örgütsel süreçlerin olmasının yanı sıra hızlı değişim ve işin karmaşık olan yapısı bilgi yönetimini değerli bir hale getirmiştir. Teknolojik değişim hızının gelişmesi ve internet gibi çeşitli kaynakların kontrol ve takip edilmesi bilgiye odaklanmayı olanaklı bir hale getirmiştir. Emek ve sermayenin üretime yönlendirilmesi ile elde edilen değer, artık yenilik ve üretim faktörleri çerçevesinde bilginin üretime dayalı olmasını gerekli kılmıştır. Örgütler bakımından bilgi yoğun sektörlerde elde edilen başarılar, örgütte var olan bilginin ve kapasitenin dışsal, tamamlayıcı bilgi ve diğer kaynaklarla birlikte yenilik oluşturacak bir biçimde gerçekleşen birlikteliklere bağlıdır. Bundan dolayı bilginin yaratılması bir örgütün rekabet avantajı elde etmesinde temel bir unsur olarak ele alınmaktadır (Özdemir, 2008: 86) .

Sürekli bir şekilde hedeflenen amaçlara uygun bilgi akışı, sosyal sermayenin çeşitli kaynaklarıyla gerçekleşmektedir. Bu bilgi akışının gerçekleşmesini sağlayan iç ve dış etmenler sosyal sermayenin dolaşımı ve zenginleşmesinin yanı sıra yenilenmeyi sürekli, ilerlemeyi olanaklı ve organizasyonların canlanmasına öncülük yapmaktadır. Organizasyonel yapılarda kaynakların nasıl birleşeceği ve nasıl ortaya çıkabileceği

noktasında sosyal sermaye gerekli yardımı sağlamaktadır. Ayrıca sosyal sermaye, insan kaynağının daha işlevsel hale getirilmesinde ve bu etkinlik gücünün dışı vurulmasında önemli bir öge olarak göze çarpmaktadır.

Sosyal sermayenin örgütsel yapılarda üç temel sonucu vardır. Bunlar; dayanışma, bilgi ve etkidir.

- ❖ **Dayanışma:** Genel amaçlara ulaşmak için çalışma, yetenekli ve uyumlu insanları birbirine bağlamak ve bir grup birlikteliği çerçevesinde hareket etmeyi sağlayan unsurlardır.
- ❖ **Etki:** Bireyin içinde bulunduğu grup yapılarında karşılıklı davranış ve eylemlere yapılan sınırlayıcı ya da geliştirici unsurları ifade etmektedir.
- ❖ **Bilgi:** Sosyal sermaye vasıtasıyla bilginin elde edilmesini ve örgütsel yapılarda sosyal ağlar öncülüğünde dağıtılmasını ifade eder (King'den Akt. Ekinci, 2008: 106).

Örgütlerin belirlemiş oldukları hedeflere ulaşma noktasında bilgi yönetimi önemli bir süreç şeklinde ortaya çıkmaktadır. İşletmeye yön verme bakımından bilgi önemli bir unsurdur. Günümüzdeki teknolojik gelişmelerle beraber rekabetin ortamının hızla arttığı bir ortamda bilgi yönetimi, işletmelerde ciddi anlamda farklılıklar meydana getirmektedir. Bilgi paylaşımı ile birlikte örgüt amaçladığı hedeflere rahatlıkla ulaşabilmektedir. Karşılaşılan problemlere bilgiyle, etkin ve hızlı çözüm yolları sunulmaktadır. Ayrıca bilgi işlem maliyetlerini azaltmakta ve işbirliği yoluyla yenilikçi, çözümler üretebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYENİN KALKINMA ÜZERİNE ETKİSİ; KARS İLİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak sosyal sermaye bağlamında yerli ve yabancı literatür ele alınmıştır. Daha sonra çalışmanın metodolojisi kısmında; araştırmancının amacı ve konusu, evren ve örneklem süreci ve araştırmancının yöntemi noktasında veri toplama ve analiz teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Son kısımda ise elde edilen veri analizleri sonucunda ulaşılan bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

3.1. Literatür Taraması

Sosyal sermaye ile ilgili olarak incelenen literatürde genellikle bu çalışmalarda kullanılan göstergelerde büyük bir değişiklik ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermaye yapısı itibari ile bir sorun veya araştırma süreci içerisinde bir ya da birden fazla disiplinin birbirleriyle uyum ve ortak bir payda da bir arası gelmesi sonucunda araştırmaların üzerinde durduğu alan, konu ve amaç çeşitlilik göstermektedir. Genellikle çalışmalar elde edilen bulgular sosyal sermayenin pozitif etkiler meydana getirdiğidir. Bu bağlamda yerli ve yabancı literatür aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 3.1: Sosyal Sermayeye Yönelik Yabancı Literatür

Yazar(Lar)	Değişkenler veya Veriler	Yöntem ve Analiz
Helliwell ve Putnam (1995)	<p>1950 – 1990 yılları arasında İtalya'nın bölgeleri üzerinde ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi irdelenmiştir. Değişkenler:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Reel kişi başı çıktı sayısı, ❖ Kamusal katılım indeksi, ❖ Sportif ve kültürel organizasyonların varlığı, ❖ Gazete okuma oranı, ❖ Referanduma katılım oranı <p>Ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır.</p>	EKK yöntemi

<p>La Porta vd. (1996)</p>	<p>Büyük organizasyonlarda güven olgusunun yaratmış olduğu etkilerini; hükümet etkinliği, sivil organizasyonlara katılım ve milli hasılaya nazaran büyük firmaların büyüklüklerini göz önüne alarak ölçmektedir.</p> <p>Çalışma sonucunda güvenin büyük organizasyonlarda işbirliğini sağlamak amacıyla gerekli bir öge olduğu ve aynı zamanda işbirliğini arttırdığını ifade etmişlerdir.</p>	<p>Dünya Değer Anketi(WVS)</p>
<p>Knack ve Keefer (1997)</p>	<p>29 ülkede güven, sivil işbirliği, sivil toplum örgütleri organizasyonları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.</p> <p>Bulgular ışığında; sosyal sermaye güven ve işbirliği nezdinde ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır.</p>	<p>Dünya Değer Anketi(WVS)</p>
<p>Schneider vd. (2000)</p>	<p>Çalışma AB' ye ait olan 58 bölgenin yıllık ortama büyüme oranları üzerinde etkili olan çeşitli değişkenlerin etkilerini analiz etmeye çalışmıştır. Değişkenler:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Kişi başı GSYİH, ❖ Kamu harcamaları, ❖ Kişi başı gelirin doğal logaritması, ❖ Ticari açıklık <p>Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme modelleri bağlamında ekonomik faktörlerin kültürel faktörlere göre Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde büyüme noktasında kuvvetli bir gösterge olarak gösterilmektedir.</p>	<p>EKK yöntemi</p>
<p>Zak ve Knack (2001)</p>	<p>Knack ve Keefer' in yapmış olduğu çalışmaya 12 yeni ülke ilave edilerek toplamda 37 ülke olacak bir biçimde güven ve güven türeten olgular üzerinden çalışmalar yapmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda ekonomik verimlilikte sosyal ve kurumsal faktörlerin önemli rol oynadığı ve güven seviyesi yüksek olan toplumlarda yatırım ve büyüme oranlarının arttığı görülmüştür.</p>	<p>Dünya Değer Anketi(WVS)</p>

<p>Mubangizi (2003)</p>	<p>Afrika'yı göz önüne alarak, yoksullukla mücadele ederek ortadan kaldırmak ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sosyal sermayenin nasıl bir rol oynayabileceğini analiz etmişlerdir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda Afrika'nın kırsal yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yoksullukla etkin mücadelede sosyal sermayenin önemli etkilerinin olduğu görülmektedir.</p>	<p>Teorik Çalışma</p>
<p>Bjornskov (2011)</p>	<p>Sosyal sermaye ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi 46 ülke örneklemini üzerinde incelemiştir.</p> <p>Sosyal sermaye birikiminin daha fazla olduğu ülkelerde yolsuzluk oranları, sosyal sermaye birikiminin az olduğu göre daha az olduğu sonucuna varılmıştır.</p>	<p>EKK yöntemi</p>
<p>Clerq ve Dakhli (2004)</p>	<p>Toplamda 59 ülkeyi kapsayan; 30 Avrupa, 12 Amerika, 3 Afrika ve 13 Asya ülkesinde sosyal sermaye ve beşeri sermayenin kalkınma yenilikçi faaliyetler üzerinde yapmış olduğu etkiyi analiz etmişlerdir.</p> <p>Beşeri sermayenin ve aynı zamanda kısmen de olarak güven ve işbirlikçi faaliyetler inovasyon yaratmada olumlu etkiler meydana getirirken, sivil normlar ve yenilikçi faaliyetler arasında negatif ilişki söz konusu çalışmanın sonunda ortaya çıkmıştır</p>	<p>Dünya Değer Anketi(WVS)</p>
<p>Iyer vd. (2005)</p>	<p>Yapmış olduğu çalışmada sosyal sermaye, ekonomik büyüme ve kalkınma ilişkisi üzerine odaklanmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal sermaye ve eğitim arasında pozitif bir ilişki mevcut olmasının yanı sıra yaş göstergesinin sosyal sermaye üzerinde ciddi önemli etkiler meydana getirdiği görülmektedir.</p>	<p>Logit Regresyonu</p>
<p>Andrew Woodhause(2006)</p>	<p>Ekonomik kalkınma ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi Avustralya'nın iki küçük bölgesinde saha araştırması yaparak gerçekleştirmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasında pozitif ilişki söz konusudur.</p>	<p>Saha Araştırması (Anket çalışması)</p>

Perez vd. (2006)	<p>Yapmış olduğu çalışmada sosyal sermaye ve büyüme arasındaki ilişki irdelenmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme ve sosyal sermaye arasında pozitif bir ilişkinin varlığı ifade edilmiştir.</p>	Panel veri modeli
Callois ve Aubert (2007)	<p>Çalışma bölgesel kalkınmada sosyal sermayenin rolü ölçmek amacıyla bir anket çalışmasıdır. Anket, nüfusu 2000 kişiden daha fazla olan Fransa kırsal alanında 41 yerleşim yeri üzerine 1990 – 1999 yılları arasında uygulanmış ve sosyal sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki irdelenmiştir</p> <p>Çalışmanın sonucunda, büyüme üzerinde sosyal sermayenin pozitif etkisi vardır.</p>	Saha Araştırması (Anket çalışması)
Berggren vd. (2008)	<p>Yaptığı çalışmada genel güven ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi WVS anketinden yararlanarak 1970-1992 ve 1990 -2000 yılları şeklinde iki ayrı dönemde ele almışlardır. 1970 – 1992 yılları arasında 39 ülke ele alınırken, 1990 – 2000 yılları arasında ise 63 ülke üzerinde analiz yapılmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda önceki dönemdeki gibi güven ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.</p>	Dünya Değer Anketi(WVS)
Boulita vd. (2008)	<p>Sosyal sermayenin ekonomik büyümeyi etkileme kanallarını göstermek amacıyla 35 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede 1980- 2000 yılları arasında yatay – kesit büyüme regresyonu ve eş anlamlı denklem modelleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda büyümenin bir ölçüsü olan güven düzeyi ve sosyal sermaye arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır.</p>	Yatay – kesit büyüme regresyonu Eş anlamlı denklem modelleri

<p>Neira vd. (2009)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışma 1980- 2000 yıllarını kapsayan ve ekonomik olarak gelişmiş 14 OECD ülkesini kapsamaktadır. Değişkenler:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Güven, grup üyeliği, ❖ Reel kişi başı GSYİH, ❖ Kişi başı GSYİH oranı <p>Bu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır.</p>	<p>Panel Veri Analizi</p>
---------------------------------	--	---------------------------

Tablo 3.2: Sosyal Sermayeye Yönelik Yerli Literatür

Yazar(Lar)	Değişkenler veya Veriler	Yöntem ve Analiz
<p>Karagül ve Akçay (2002)</p>	<p>Çalışma 1960 – 1995 ve 1980 -1995 şeklinde iki farklı dönemi sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan 36 ülkeden elde edilen veriler ışığında analiz edilmiştir.</p> <p>Çalışma sonucunda yüksek bir sosyal sermaye seviyesi, yüksek bir ekonomik büyümeyi ortaya çıkardığıdır.</p>	<p>EKK yöntemi</p>
<p>Karagül ve Dünder (2006)</p>	<p>45 ülkeyi kapsayan çalışmada bağımlı değişken olarak genel güven düzeyi, bağımsız değişkenler olarak ise beşeri kalkınma endeksi, toplumun rekabet düzeyi, gelir dağılımı ve adaletin sağlanma düzeyi gibi değişkenlerden arasındaki ilişki irdelenerek çalışma yürütülmüştür.</p> <p>Çalışmanın sonucunda beşeri kalkınma endeksi yükseldikçe genel güven düzeyi de buna paralel bir biçimde artmaktadır. Ayrıca toplumdaki rekabet düzeyi ve adaletin sağlanması oranlardaki artışlarda ülkelerin genel güven seviyelerini arttırdığı bulgusu ortaya çıkmıştır.</p>	<p>EKK yöntemi</p>
<p>Öksüzler (2006)</p>	<p>Sosyal sermaye, güven ve belirleyicileri üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın ampirik kısmında ilk önce AB ülkelerinde sosyal sermaye ve kişi başına milli gelir arasındaki ilişkiyi ele alınmış ve istatistiksel olarak pozitif bir sonuç elde etmişlerdir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal sermayenin belirleyicilerinde olan eğitim; AB ve Türkiye için önem arz ettiği vurgulanırken, gelirin AB için önemli iken Türkiye için önemsiz bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Yaş göstergesi ise AB'ye göre Türkiye'de daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Şehir büyüklüğü göstergesi ise AB'de sosyal sermayeyi pozitif anlamda etkileyen bir unsur olduğu belirtilmiştir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Panel Veri Analizi ❖ EVS ❖ WVS(Dünya Değerler Anketi)

<p>Mısırdalı (2006)</p>	<p>Kütahya Porselen A.Ş' de görev yapmakta olan yöneticiler üzerine bir anket çalışmasıdır. Çalışmanın amacı örgüt çalışanlarının örgüte ve iş arkadaşlarına karşı duymuş olduğu güven, iş arkadaşları ile kurulan ilişkiler ve örgütte var olan normlar ve örgüt içindeki bir dilin geliştirilmesinin bilgi paylaşımı üzerine herhangi bir etkinin olup olmadığı eğer etkiliyse de ne ölçüde etki meydana getirdiğidir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular sosyal sermaye öğelerinin bilgi paylaşımı üzerine herhangi bir destek sağlamadığı ve bilginin bireylerde saklı olduğunu ortaya çıkarmıştır.</p>	<p>Anket çalışması (5'li Likert Tipi ölçek)</p>
<p>Ergin (2007)</p>	<p>Sosyal sermayenin önemi ve ekonomi kalkınma üzerindeki etkileri, işletmelerde sosyal sermaye ve iş gücü verimliliği ile alakadar çalışmalar Konya'da ilinde anket çalışmalarıyla incelenmiş ve şuana kadar sosyal sermaye ölçümü üzerine yapılan araştırmalar da özetlenmiştir.</p> <p>Çalışmada, faaliyet yürüten sanayi işletmelerindeki yöneticilerin, yerel ağlara katılımları temel yurttaşlık görevlerini yerine getirme oranlarındaki artışlar da sosyal sermayeyi pozitif anlamda etkilemiştir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Güven analizi, ❖ Faktör analizi, ❖ Varyans analizi ve t testi
<p>Ersalcan (2009)</p>	<p>Sivas, Kayseri ve Yozgat şehirlerinde imalat sanayi organizasyonlarında aktif çalışma yürüten KOBİ'lerin ekonomik çıktılarında verimlilik noktasında sosyal sermayenin yapmış olduğu etkiler ele alınmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal ilişkilere yapılan yatırımlar, yüksek düzeylerdeki ortak eylemler ve daha düşük işlem maliyetlerine sahip olan firmaların daha güçlü ekonomik performanslar sergileyebileceği bulguları ortaya çıkmıştır</p>	<p>Lojistik regresyon analizi</p>
<p>Eşki (2009)</p>	<p>Çalışmanın temel amacı öğrencilerin sahip olduğu sosyal sermaye düzeyleri ile eğitsel başarı arasındaki ilişkiyi ölçmektir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal sermaye ve eğitsel başarı arasındaki ilişki bağlamında sosyal sermayenin bir bileşeni olarak ailesel geçmişle ilişkilendirilerek yapılan bulgular öğrencilerin annelerinin eğitim seviyeleri ile akademik başarıları arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu belirtilmiştir.</p>	<p>Saha Araştırması (Anket)</p> <p>Frekans Analizi</p>

<p>Çalışkan (2010)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye ve yenilikçi kavramları arasındaki ilişkiyi analiz edip, birbirleri arasındaki nedensellik ilişkisini Burdur ili üzerinde yapılan sözlü mülakat anket çalışması ile sonuçları ortaya çıkarmaktır.</p> <p>Yapılan çalışmanın sonucuna göre firmaların yenilikçi yapısı bireysel çaba ve deneyimleriyle sınırlı kalmaktadır. Burdur’da bulunan sivil kurumlar ve bireyler arasındaki karşılıklı güven seviyesi ve işbirliğinden bahsetmek oldukça güç görünmektedir.</p>	<p>Anket (Sözlü Mülakat)</p>
<p>Meçik (2010)</p>	<p>Çalışmanın amacı sosyal ve beşeri sermayenin ekonomik getirilerini tek boyutla ele alıp, bireysel ekonomik gelir düzeyi üzerine yaptığı etkileri ekonometrik tahmin yöntemiyle açıklamaktır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda sosyal sermaye ile ilgili olan değişkenlerin bireylerin gelirleri üzerine pozitif etkiler meydana getirdiği ortaya çıkmıştır.</p>	<p>Mincer tipi yarı logaritmik Ekonometrik model</p>
<p>Kaya (2011)</p>	<p>Sosyal sermaye kavramı teorik ve ampirik bulgular ile ele alınırken, sosyal sermaye düzeyini ölçebilmek amacıyla Kayseri’deki gönüllü kuruluşların organizasyonlarına katılan (üye- üye olmayan) bireylere yönelik anket çalışması yapılmış ve bulgular değerlendirilmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda bağımsız değişkenler olan demografik özellikler ile bağımlı değişkenler olan Güven, network, karşılıklı yardımlaşma ve ortak işbirliği sosyal sermaye endekslerinin analizinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.</p>	<p>Anket çalışması (5’li Likert Tipi ölçek)</p>
<p>Özcan (2011)</p>	<p>Çalışmada sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki 46 ülke düzeyinde ele alınmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgularda sadece bazı hipotezlerin doğrulandığının yanı sıra sosyal güven tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Sosyal sermayenin önemli bir göstergesinin sosyal güven olduğu ifade edilmiştir.</p>	<p>Panel veri modeli</p>
<p>Akın (2012)</p>	<p>Çalışmada kurumların ve sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerine etkileri çeşitli gelir gruplarına sahip 69 ülke üzerine araştırılmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda orta gelir düzeyine sahip olan ülkelerin kurumsal kalite ve sosyal sermaye düzeyleri ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır.</p>	<p>Yatay kesit analiz yöntemi</p>

<p>Koç ve Ata (2012)</p>	<p>Sosyal sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi AB ülkeleri ve Türkiye üzerinde ampirik bir çalışma yapılarak incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 27 AB ülkesi ve Türkiye üzerinde incelenmiştir.</p> <p>Ampirik çalışmanın sonucunda sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkileri ortaya çıkmıştır.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Yatay – kesit analiz ❖ EKK yöntemi
<p>Kangal (2013)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki olumlu ilişkinin ortaya çıkarılması için Türkiye üzerinde bir araştırmayı ele almıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda toplumsal açıdan sosyal sermayenin yani güven seviyesinin yükseltilmesi birlikte kazanılacak deneyimler ek olarak piyasa aktörleri arasındaki karşılıklı ilişkiyle ekonomik kazanımların küçümsenemez kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.</p>	<p>Teorik olarak çalışma</p>
<p>Halıcı Tülüce (2013)</p>	<p>Çalışmada Dünya Kalkınma Göstergeleri’ den elde edilen veriler ile 1999 – 2009 yılları için 26 ülkeye ait gözlemler göz önünde bulundurularak sosyal sermaye değişkeninin etkilerini ortaya çıkaran ampirik bir çalışma yapılmıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda toplumların ekonomik ve sosyal problemlerinin çözülebilmesi için sosyal sermaye birikimlerini arttırmaları gerekliliğine vurgu yapılmıştır.</p>	<p>Zaman serisi ve yatay kesit büyüme modeli</p>
<p>Keleş (2014)</p>	<p>Çalışma kırsal alanda sosyal sermaye oluşumunu ve onu etkileyen faktörlerini ele almıştır.</p> <p>Sosyal sermaye oluşumunda en önemli unsurların sırasıyla aidiyet, komşuluk ilişkileri ve sosyal kaynaşma, kırsal değerler ve normlar ve son olarak güven şeklinde olduğu, sosyal sermaye oluşumunda olumlu katkılar yaptığı ortaya çıkmaktadır.</p>	<p>Anket (yatay kesit)</p>
<p>Salkım (2014)</p>	<p>Çalışma Türkiye’de kırsal alanların sosyo – ekonomik açıdan geliştirilmesine yönelik politika ve uygulamalar çerçevesinde sosyal sermayenin kırsal kalkınma üzerindeki etkisini Manisa Salihli ilçesindeki kırsal yöreler üzerinde anket çalışması yaparak analiz etmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda ankete katılan hane bireylerinin yıllık tarımsal gelirleri açısından sosyal sermayenin komşuluk ilişkilerinde 10 bin ve 20 bin TL gelir elde edenlerle hiçbir tarımsal geliri olmayan bireyler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sosyal sermaye bağlamında karşılıklılık ve yardımlaşma ilkesi gereğince köy içi ilişkilerde komşu insanların birbirlerine maddi yardım sağladıkları ortaya çıkmıştır.</p>	<p>t” test ve ANOVA (Varyans analizi)</p>

<p>Yüksel (2015)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye ve kalkınma arasındaki ilişkiyi Çorum ili organize sanayi bölgesi bağlamında değerlendirerek, sosyal sermayenin bu noktada nasıl gelişim gösterdiğini ele almaktadır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda çorum ilinin sosyal sermaye seviyesinin düşük olduğu belirtilmiş. Öneri olarak kurumsallaşma ile birlikte firmaların karşılıklı olarak bilgi paylaşımlarını arttırmaları, ürün geliştirmede birbirlerine yardım etmeleri, bankalarda ucuz kredilere erişmeleri, çeşitli kaynaklara ve hibelere ulaşmada birbirlerini bilgilendirmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.</p>	<p>Anket (yüz yüze görüşme)</p>
<p>Deniz (2015)</p>	<p>Yaptığı çalışmada sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasında nasıl bir ilişki söz konusu olduğu ile ilgili olarak çeşitli sonuçlar elde etmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonucunda; üretim sürecindeki israfların önüne geçilmesi, işlem maliyetlerini azaltmak, maliyetleri arttıran dışsallıkların önlenmesi, yatırım kalitesinin artırılması, yeni teknolojik gelişmelerin benimsenmesi ve gelir dağılımındaki adaletin düzeltilmesi gibi önemli konularda sosyal sermayenin ciddi anlamda önemli bir yeri olduğu gibi çok önemli bulgulara ulaşılmıştır.</p>	<p>Teorik olarak çalışma</p>
<p>Öztopcu (2016)</p>	<p>Çalışma sosyal sermayenin küçük ölçekli firmalarda girişimci davranış ve kararlarını nasıl etkilediği ve karşılıklı ilişkilerin firmanın piyasadaki sosyoekonomik yapısı üzerindeki etkilerini ele almaktadır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda girişimcilerin küçük ölçekli firma kararlarını belirlemede sosyal sermayeden yararlandığını ortaya çıkarmıştır. Yani girişimci sosyal sermayesi ve firmalar arasında pozitif bir ilişkinin varlığı söz konusudur.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Anket (yüz yüze) ❖ Güvenirlilik analizi
<p>Deger (2017)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye ve bölgesel kalkınma kavramları arasındaki teorik bilgi ve nedensellik ilişkisini Mardin OSB üzerinde ele almıştır.</p> <p>Çalışmanın sonucunda Mardin OSB üyelerinin sosyal sermaye düzeylerinin orta seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.</p>	<p>Anket çalışması (5’li Likert Tipi ölçek)</p>

<p>Sertkaya ve Özcan (2017)</p>	<p>Çalışma sosyal sermaye kavramı ve belirleyicileri öğeleri olan güven, normlar ve sosyal ağları ele almıştır. Daha sonra sosyal sermaye belirleyicileri ile gelişmiş ülkeler (G7) ve gelişmekte olan ülkelerin (E7) söz konusu olan sosyal sermaye durumları ile ilgili bilgi verilmiştir.</p> <p>Çalışma sonucunda sosyal sermaye bakımından G7 ülkelerinin E7 ülkelere zengin olduğu görülmüştür. Güven, sosyal normlar gibi toplumsal ilişkilere dayalı öğeler gelişmekte olan ülkelerde oldukça zayıf olduğu gözlenmiştir. Çözüm önerisi olarak ise gelişmekte olan ülkelerde fiziki sermaye kadar sosyal sermaye birikimlerine de yatırım yapmaları önem arz etmektedir. Bunun temel nedeni ise sosyal sermaye unsurlarının üretim maliyetlerini düşürmekte ve kalkınmayı kolaylaştırmaktadır.</p>	<p>Teorik olarak çalışma</p>
--	---	------------------------------

Gerek yabancı literatürde ve gerekse yerli literatürde sosyal sermaye üzerine yapılan araştırma çalışmaları ve elde edilen bulgular, sosyal sermaye ve kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Sosyal sermaye, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Sosyal sermayenin kalkınmadaki önemi Kars ilinde yapılan saha araştırmasında da ortaya çıkmıştır. Çalışmada elde edilen veriler sosyal sermayenin genel anlamda güven ve dayanışma, grup ve ağlar, kolektif eylem ve işbirliği, sosyal bütünleşme, politik eylem ve kamu kurumlarına olan güven bakımından tatmin edici düzeyde gelişmediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sosyal sermaye potansiyelinin düşük olmasına bağlı olarak kalkınma da istenilen düzeyde gerçekleşmediği söylenebilir. Ayrıca elde edilen araştırma bulguları yerli ve yabancı literatürü desteklemektedir.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve kısıtları, evren-örnekleme ve verilerin analiz edilmesine ilişkin metodolojik yol haritası sunulmaktadır.

3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı; sosyal sermayenin kalkınma üzerine etkisini Kars ili üzerinde bir saha araştırması (anket) yaparak sosyal sermayenin ekonomik kalkınmada ne derece etkili olduğunu irdelemek ve çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırma çalışmasının önemi ise Kars ilinde sosyal sermaye verimliliğini ortaya çıkararak sosyal sermaye gelişimine katkı yapmaktır. Ayrıca elde edilen bulgulardan

yola çıkarak Kars ilinde sosyal sermayenin mevcut durumunun değerlendirilmesi ve somut adımlar atılması için gerekli alt yapının oluşturulması bakımından önem arz etmektedir.

3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma Kars ili merkezinde ikamet eden katılımcıları kapsamaktadır. Anket çalışmasında özellikle Kars'ın çeşitli sorunlarıyla ilgilenen katılımcıların ankete katılmasında öncelikli olunmasına dikkat edilmiştir. Çünkü Kars'ın siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlardaki problemleriyle ilgilenen katılımcıların sosyal sermaye üzerine yapılan araştırma çalışmasında daha verimli sonuçların elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızın kısıtlılarında köy ve ilçeler bulunmaktadır. Temel neden olarak ise iki önemli durum söz konusudur. Bunlardan birincisi köy ve ilçelere ulaşımdaki maliyetlerin yüksek olmasıdır. İkincisi köy ve ilçelerin zaman kaybına neden olmasıdır. Bundan dolayı anket çalışması il merkezi üzerinde yapılmıştır. Ayrıca cinsiyet bakımından sayıca eşit olan katılımcılarla anket yapılmasına öncelik tanınmıştır.

3.2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklem Süreci

Kars İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü verileri nezdinde 2019 yılı itibarıyla Kars ilinin genel nüfusu 288.828 ve kent merkezi nüfusunun ise 86.349 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırma evreni kent merkezi nüfusunu oluşturan 86.349 kişiden oluşmaktadır.

Bu bağlamda evreni temsil eden 425 anket yapılmış ancak çeşitli hatalı, eksik doldurulan anketlerden dolayı 399 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırma çalışmasında tesadüfi (olasılıklı) olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemine yer verilmiştir.

Bu kapsamda kullanılan örneklemin $\alpha = 0,05$ hata payı ve % 95 güvenirlilik seviyesinde ilgili evreni yeterince temsil ettiği söylenebilir (Lorcu, 2015: 20). Öte yandan çalışmanın saha araştırması 2019 yılının Temmuz ve Ağustos aylarını Kars kent merkezinde gerçekleştirmiştir.

3.2.4. Araştırma Verilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket soruları hazırlanırken katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, sosyal sermayenin temel belirleyicisi olan güven olgusu, bireyin sosyal ağları ve bu ağlara katılımı, komşuluk ilişkileri kapsamında çeşitli grupları kabul etme, siyasi hareketlere katılım bağlamındaki faaliyetler ve katılımcıların kurumlara olan güven düzeyleri üzerinde durulmuştur.

Bu kapsamda EK1’de yer alan anket formu için ilgili literatürde sıkça yer verilen Svendzen ve Hjollund (2000) ve Hundson ve Chapman’dan (2002) yararlanılmıştır. Toplamda 33 sorudan oluşan anketin ilk 8 sorusu katılımcıların demografik özelliklerini yansıtmakta geri kalan 25 soru farklı kategorilerde sosyal sermayeyi ölçmeye dönüktür. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20.0 programı kullanılarak Frekans (Sıklık) ve (%) yüzdelik analizler yapılmıştır.

3.2.5. Araştırma Bulguları ve Analizi

Araştırma çalışmasının bu bölümünde araştırma verilerinin frekans yüzdelik (%) tabloları ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Bu bakımdan katılımcıların, güven ve dayanışma, grup ve ağlar , kolektif eylem ve işbirliği , sosyal bütünleşme, politik eylem ve kamu kurumlarına olan güven gibi sosyal sermaye ölçütleri frekans yüzdelik (%) tablolarla sunulmuştur .

Katılımcıların sahip oldukları; cinsiyet, medeni hal, yaş, eğitim düzeyi, meslek, konut tipi, hane kişi sayısı ve hane gelir düzeyi olan demografik özellikler aşağıda Tablo 3.3’te yer verilmiştir.

Tablo 3.3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	N (Kişi Sayısı)	% (Yüzde)
Erkek	203	50,9
Kadın	196	49,1
Medeni hali		
Evli	176	44,1
Bekâr	223	55,9
Yaş		
15-25	177	44,4
26-35	119	29,8
36-45	51	12,8
46-60	37	9,3
61 ve üzeri	15	3,8
Eğitim düzeyi		
Okuryazar değil	9	2,3
İlkokul mezunu	35	8,8
Ortaokul mezunu	36	9,0
Lise mezunu	104	26,1
Üniversite ve üstü mezun	214	53,9
Meslek		
Kamu çalışanı	120	30,1
Özel sektör çalışanı	79	19,8
Esnaf veya tüccar	35	8,8
İşçi	31	7,8
Çiftçi	10	2,5
Diğer	124	31,1
Konut tipi		
Apartman dairesi	251	62,9
Müstakil ev	148	37,1
Hane kişi sayısı		
1 kişi	17	4,3
2 kişi	47	11,8
3 kişi	65	16,3
4 kişi	97	24,3
5 kişi ve üstü	173	43,4
Hane Gelir düzeyi (TL)		
1000 TL ve altı	26	6,5
1001-2000 TL	52	13,0
2001-3000 TL	115	28,8
3001-5000 TL	106	26,6
5001 TL ve üstü	100	25,1
Toplam	399	100,0

Analiz edilen tabloya göre bu araştırma çalışması %50,9 erkek ve %49,1 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların %44,1'i evli iken %55,9'u bekârdır. Bu araştırma yaş düzeyinde ele alındığında katılımcıların %44,4'ü 15-25 yaş aralığında yer alırken, 26-35 yaş aralığındaki oran %29,8, 36-45 yaş aralığındaki oran %12,8, 46-60 yaş aralığındaki oran %9,3 ve 61 yaş ve üstü kişilerin oranı ise %3,8 olarak görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında ise okuryazar olmayan oranının %2,3 olduğu ortaokul mezunlarının oranı %9,0 olduğu, lise mezunlarının oranı %26,1 ve üniversite ve üstü mezun oranı ise yaklaşık olarak %54 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler ışığında katılımcıların büyük bir çoğunluğu üniversite mezunu ve üstü olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların icra ettikleri meslek düzeyinde ele alındığında ise %30,1'lik oranının kamu çalışanı olduğu, özel sektör çalışan oranı yaklaşık olarak %20, esnaf veya tüccar oranının %8,8, işçi oranının %7,8 ve çiftçi oranının %2,5 olduğu görülmektedir. Öte yandan diğer başlığı altında toplanan meslek grubunun büyük bir çoğunluğunun ev hanımı ve öğrenci kesimi olduğu belirtilerek bu oranın %31,1 olduğu görülmektedir. Katılımcıların ikamet ettiği konut tipine bakıldığında yaklaşık olarak %63'lük oranın apartman dairesinde ikametgâh ettiği ve müstakil evde ikametgâh edenlerin oranı ise 37,1 olduğu kaydedilmiştir. İkamet edilen konutun hane kişi sayısı ise şu şekildedir; hanesinde 1 kişi bulunan oran %4,3, hanesinde 2 kişi bulunan oran %11,8, hanesinde 3 kişi bulunan oran %16,3, hanesinde 4 kişi bulunan oran %24,3 ve hanesinde 5 kişi ve daha fazlası olan oran ise %43,4 şeklinde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların yaklaşık %7'si 1000 TL ve altında bir gelire sahip olduğunu ifade ederken, %13'ü 1001-2000 TL, yaklaşık olarak %29'u 2001-3000 TL, %26'sı 3001-5000 TL, son olarak %25,1'i ise elde ettiği gelirin 5001 TL ve üzerinde olduğunu belirtmiştir.

3.2.5.1. Katılımcıların Güven ve Dayanımları

Fukuyama(1998)'a göre toplumlarda bireylerin karşılıklı olan güven düzeyi yüksek oldukça sosyal sermaye kavramı gelişir ve ciddi anlamda refah artışı ortaya çıkmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak, toplumların karşılıklı olan güven düzeyinin artırılması neticesinde gerçekleşecektir. Güven düzeyinin yüksek olması bireyin sadece sosyal yaşantısına fayda sağlamasının yanı sıra ekonomik organizasyonlarda pozitif etki yaratarak işlem maliyetlerini azaltmaktadır. İşlem maliyetlerinin azalması

piyasaya yeni firmaların girmelerini hızlandıracak böylece toplumların ekonomik kalkınmışlık seviyeleri yükselebilecektir.

Bu kapsamda Kars'ta sosyal sermayenin güven ve dayanışma bağlamında elde edilen bulguları aşağıdaki tablolar yardımıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yardımsever konusundaki düşüncelerini ölçmek amacıyla “Diğer insanların çoğu zaman yardımsever olduklarını mı, yoksa genelde kendi sorunlarıyla mı ilgilendiklerini düşünürsünüz ?” sorusu yöneltmiştir.

Tablo 3.4: Katılımcıların yardımsever konusundaki düşünceleri

Diğer insanların çoğu yardımsever mi? Yoksa kendi sorunlarıyla mı ilgilennemekte?	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet, yardım sever	73	18,3
Hayır, kendi sorunlarıyla ilgilennemekte	298	74,7
Fikrim yok	28	7,0
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %18,3' ü bireylerin yardım sever olduklarını, yaklaşık olarak %75'i ise bireylerin kendi sorunlarıyla ilgilendiklerini, %7'si ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Sosyal sermayenin vatandaş olarak görevlerini yerine getirmeleri ve yardımseverlik duygusunu geliştirmesi bakımından vatandaşların istekli olmasını sağlamaktadır (Print ve Coleman, 2003: 125). Tablodan da anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%75) yardımseverlik konusunda kendi sorunlarıyla büyük bir oranda ilgilendiklerinden dolayı sosyal sermaye kapsamında yardımseverliğin daha az oranda olduğu söylenebilir.

Toplumun içinde bulunduğu bir sorun karşısında ortak hareket etme olasılığı Tablo 3.5'te ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.5: Ortak sorun karşısında ortak hareket etme olasılığı

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Oldukça olası	64	16,0
Olası	60	15,0
Ne olası ne olası değil	102	25,6
Biraz imkânsız	77	19,3
Oldukça imkânsız	59	14,8
Fikrim yok	37	9,3
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların ortak sorun karşısında ortak hareket etme olasılığı, %16 oranında “Oldukça olası”, %15 oranında “Olası”, yaklaşık %26 oranında “Ne olası ne olası değil”, yaklaşık %15 oranında “oldukça imkânsız” ve son olarak %9,3’ü ise bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Karşılıklı ilişkilerin sağlam olduğu ve sağlıklı norm/değerlere dayalı toplumlarda fırsatların daha etkili kullanıldığı ve ortak sorunların kolaylıkla çözüme kavuşturulduğu (Putnam, 1993:172) dikkate alındığında Kars ilinde ortak sorun karşısında ortak hareket etme olasılığının tatmin edici düzeyde olmadığı söylenebilir.

Tablo 3.6’da katılımcılara “Doğrudan size faydası olmayan ancak toplumdaki pek çok insana faydası olacak bir projeye zamanınızı ve paranızı harcar mısınız? ” soru yöneltilmiştir.

Tablo 3.6: Faydalı bir projeye zaman ve parasal destekte bulunma durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Ne zamanımı ne de paramı harcarım	36	9,0
Sadece zamanımı harcarım	58	14,5
Sadece parasal destek de bulunurum	20	5,0
Hem zaman ayırır hem de parasal destek de bulunurum	241	60,4
Fikrim yok	44	11,0
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %9’ u “Ne zamanımı ne de para mı harcarım”, %14,5’i “Sadece zamanımı harcarım”, % 5’i “Sadece parasal destekte bulunurum”,

%60,4'ü “Hem zaman ayırır hem de parasal destekte bulunurum” ve son olarak %11'i ise “Fikrim yok” şeklinde ifade etmiştir.

Bireylerin toplumsal yaşamda diğer bireylerle birlikte ortak faaliyetlere katılmaları sosyal sermaye için önem arz etmektedir (Meçik, 2010: 65). Tablo bu kapsamda değerlendirildiğinde katılımcıların yarısından fazlası (%60,4) bir projeye hem zaman ayırması hem de parasal destekte bulunması sosyal sermaye açısından olumlu karşılanabilir.

Tablo 3.7'de katılımcılara “Sizce insanların çoğuna güvenilir mi?” sorusuyla güven unsuru üzerinde durulmuştur.

Tablo 3.7: İnsanlara güvenme durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet güvenirim	35	8,8
Hayır dikkatli olunması gerektiğini düşünüyorum	348	87,2
Fikrim yok	16	4,0
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların yaklaşık %9'u insanların çoğuna güvendiğini , %87,2'si hayır dikkatli olunması gerektiğini , %4 ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Bireylerin karşılıklı olan güven düzeyi maksimum oldukça sosyal sermaye kavramı gelişir ve toplumda ciddi anlamda refah artışı ortaya çıkacaktır. Bu hedeflere ulaşmak, toplumların karşılıklı olan güven düzeyinin artırılması neticesinde gerçekleşecektir (Karagül ve Dündar, 2006: 64). Buna göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%87,2) insanlara güvenmede dikkatli olunması gerektiğini ifade etmeleri, sosyal sermayenin ne kadar düşük düzeyde olduğunu gösterebilmektedir.

Tablo 3.8’de katılımcıların aile ve akraba üyelerine olan güven durumu irdelenmiştir.

Tablo 3.8: Kişilerin aile ve akraba üyelerine güvenme durumu

Aile üyelerine	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Oldukça az ya da hiç	25	6,3
Az	18	4,5
Ne az ne de çok	68	17,0
Çok	285	71,4
Fikrim yok	3	0,8
Akraba üyelerine		
Oldukça az ya da hiç	96	24,1
Az	71	17,8
Ne az ne de çok	165	41,4
Çok	55	13,8
Fikrim yok	12	3,0
Toplam	399	100,0

Aile ve akrabalık bağları sosyal sermayenin bir biçimidir (Harris-de, 2010: 10). Buna göre;

Tablo **aile üyeleri** bağlamında değerlendirildiğinde katılımcıların %6,3’ü aile üyelerine “ Oldukça az ya da hiç” , %4,5’i “Az”, %17’si “ Ne az ne de çok” , %71,4’ü “Çok” , yaklaşık olarak 1’i ise “Fikrim yok” şeklinde belirtmiştir. Bu kapsamda katılımcıların aile üyelerine olan güven düzeyi oldukça yüksek olması (%71,4) sosyal sermayenin gelişimi açısından olumlu olarak yorumlanabilir.

Tablo **Akraba üyeleri** bağlamında değerlendirildiğinde ise katılımcıların %24,1’i akraba üyelerine “Oldukça az ya da hiç” , yaklaşık % 8’i “Az” , %41,4’ü “Ne az ne de çok” , yaklaşık olarak %14’ü “Çok” ve son olarak %3’ü ise “Fikrim Yok” şeklinde belirtmiştir. Bu kapsamda katılımcıların akrabaya olan güven düzeyi genel olarak negatif yönde olduğu söylenebilir. Aile ve akrabaya olan güven kıyas edildiğinde ise zıt yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Yani kısaca katılımcılar akrabalarına güvenmekten ziyade daha çok aile üyelerine güvenmektedir. Bunun sonucunda akraba bağlamında sosyal sermaye düzeyi düşük olduğu fakat aile üyeleri bakımından sosyal sermaye düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülebilir.

Katılımcılara “Devletin, sizi, ailenizi ve mal varlığınızı koruması noktasında kendinizi ne ölçüde güvende hissediyorsunuz ?” sorusuyla devlete olan güven durumu üzerinde durulmuş ve tablo 3.9’ da yer verilmiştir.

Tablo 3.9: Devletin kişi, aile ve mal varlığını koruma durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Oldukça güvensiz	43	10,8
Güvensiz	50	12,5
Ne güvenli ne güvensiz	123	30,8
Güvenli	119	29,8
Oldukça güvenli	47	11,8
Fikrim yok	17	4,3
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların yaklaşık olarak %11'i kendilerini "Oldukça güvensiz" , %12,5'i " Güvensiz" , yaklaşık olarak %31'i "Ne güvenli ne de güvensiz" , yaklaşık %30'u "Güvenli" , %11,8'i "Oldukça güvenli" ve % 4,3'ü ise "Fikrim yok" şeklinde ifade etmiştir.

Bir toplum ya da devlet güven konusunda sağlam bir temel üzerinden aşama kaydedebilirse o derecede ekonomik anlamda yüksek bir gelişme sağlar (Tüysüz, 2011: 16). Buna göre katılımcıların genellikle devletin kişi, aile ve mal varlığını koruma noktasında yetersiz kaldığı ve kendilerini güvende hissetmedikleri sonucunu ortaya çıkardığı söylenebilir.

Tablo 3.10'da katılımcılara "Bireyler arasında gelir durumu, din, politik inanç gibi nedenlerden kaynaklanan farklılaşma çeşitli problemlere yol açar mı ?" sorusuyla çeşitli etmenlerin sosyal sermaye üzerindeki rolü araştırılmıştır.

Tablo 3.10: Çeşitli farklılaşmanın problemlere yol açma durumu

Gelir durumu, din ve inanç gibi farklılaşma	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	207	51,9
Hayır	110	27,5
Fikrim yok	82	20,6
Toplam	399	100,0

Sosyal sermayenin bazen ağ dışında kalanları dışlayıcı ya da ağ içi yükümlülüklerle ve beklentilere bağlı çeşitli problemlere yol açabilmektedir (Erselcan,2009:251). Tabloya göre katılımcıların yaklaşık olarak %52'si "Evet" çeşitli farklılaşmanın problemlere yol açacağını , %27,5'i "Hayır" açmayacağını ve son olarak ise %20,6'sı ise "Fikrim yok" şeklinde ifade etmiştir.

Tablodan anlaşılacağı üzere oransal olarak gelir durumu, din ve inanç gibi nedenlerden kaynaklanan farklılaşmanın toplum içerisinde çeşitli problemlere yer açacağını ortaya çıkarabilmektedir.

Komşuluk ilişkileri noktasında komşularla tanışma, herhangi bir hastalık ya da ihtiyaç durumunda komşudan yardım isteme ve ihtiyaç durumunda komşuların yardım etme olasılığı Tablo 3.11’de aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.11: Komşuluk ilişkileri durumu

Komşularla tanışma	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	333	83,5
Hayır	66	16,5
Herhangi bir hastalık ya da ihtiyaç durumunda komşudan yardım isteme		
Evet	285	71,4
Hayır	114	28,6
İhtiyaç durumunda komşuların yardım etme olasılığı		
Evet	302	75,7
Hayır	97	24,3
Toplam	399	100,0

Sosyal sermayenin en önemli unsurlarından bir tanesi de komşuluk ilişkileridir. Komşuluk ilişkileri; komşuların problemleriyle ilgilenme ve yeri geldiğinde komşudan yardım istemeyi gerektirmektedir(Naryan ve Cassidy, 2001:67).

Tablo 3.11 **komşularla tanışma** kapsamında analiz edildiğinde katılımcıların %83,5’i komşularıyla tanışırken , %16,5’i ise komşularıyla tanışmamaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun(%83,5) komşularıyla tanışması sosyal sermayenin gelişimi bakımından olumlu yorumlanabilir.

Katılımcıların herhangi **bir hastalık ya da ihtiyaç durumunda komşudan yardım isteme** durumuna bakıldığında % 71,4’ü söz konusu durum için yardım isteyeceğini ifade ederken , %28,6’sı ise böyle bir yardım talebinde bulunmayacağını belirtmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%71,4) herhangi bir hastalık ya da ihtiyaç durumunda komşudan yardım istemesi, sosyal sermayenin bu açıdan geliştiği söylenebilir.

İhtiyaç durumunda komşuların yardım etme olasılığı irdelendiğinde ise katılımcıların yaklaşık olarak %76’sı komşularının yardım edeceğini , %24,3’ü ise yardım etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda katılımcıların ihtiyaç durumunda

komşuların yardım etme olasılığının yüksek (%76) olması sosyal sermaye gelişimin pozitif anlamda geliştiği sonucunu ortaya çıkardığı görülebilir.

Genel anlamda katılımcıların komşuluk ilişkilerinin, çoğunlukla sosyal sermaye bakımından geliştiği söylenebilir.

3.2.5.2. Katılımcıların Grup ve Ağları

Sosyal sermaye araştırmalarında sosyal ağlar önemli yer tutmaktadır. Birey yaşamı boyunca çeşitli grup ve üyeler ile sıkı iletişim kurabilmektedir. İçerisinde bulunduğu gruplar vasıtasıyla karşılıklı bilgi alışverişi yapmaktadır. Sosyal sermayenin grup ve ağlar bağlamındaki analizleri aşağıdaki tablolarda başlık ve analizleriyle sunulmaktadır.

Tablo 3.12: Çeşitli aktiviteleri yapma durumu

Dışarda bir şeyler yemek, sinemaya ve ev ziyaretlerine gitme vb. aktiviteler	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Aile üyelerinden biriyle	152	38,1
Akrabalarımla	31	7,8
Aynı cinsten erkek arkadaşlarımla	55	13,8
Aynı cinsten kız arkadaşlarımla	54	13,5
Hem erkek hem de kız arkadaşlarımla oluşan grupla	92	23,1
Fikrim yok	15	3,8
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların bu tür aktiviteleri %38,1'i aile üyelerinden biriyle , %7,8'i akrabalarıyla birlikte, yaklaşık olarak %14'ü aynı cins erkek arkadaşlarıyla , %13,5'i aynı cins kız arkadaşlarıyla , %23,1'i hem kız hem erkek arkadaşlarıyla oluşan grup ile ve yaklaşık olarak %4 ise bu konu hakkında fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Sosyal sermaye seviyesinin yükselmesine bağlı olarak, toplumsal aktivitelere katılımında arttığı görülmektedir (Narayan ve Pritchett, 1997: 1- 4). Bu bağlamda katılımcıların %38,1'inin söz konusu aktiviteleri aile üyeleriyle yapması sosyal sermayenin bu bakımdan geliştiği söylenebilir. Fakat söz konusu aktivitelerin akrabalarda ciddi anlamda düşük (%7,8) olması sosyal sermayenin sosyal sermayenin gelişmediğini ortaya çıkarıyor.

Tablo 3.13 katılımcıların sırlarını ve özel meseleleri paylaşması noktasındaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

Tablo 3.13: Sırlarını ve özel meselelerini paylaşma

Sırlarını paylaşma	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	309	77,4
Hayır	90	22,6
Özel meselelerinde birinden yardım almak		
Evet	294	73,7
Hayır	105	26,3
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların **sırlarını paylaşma** bağlamında %77,4’ü sırlarını paylaşıırken yaklaşık olarak %23’ü ise sırlarını paylaşmadığı görülmektedir. Ayrıca tablodaki veriler nezdinde katılımcıların özel **meselelerde birinden yardım alma** hususunda yaklaşık olarak %74’ü birinden yardım alırken, %26,3’ünün ise kimseden yardım almadığı ortaya çıkmaktadır. Tablodaki veriler ışığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sırlarını paylaşmada(%77,4) ve özel meselelerinde birilerinden yardım alması (%73,7) bakımından sosyal sermayenin bu alanda geliştiği söylenebilir.

Katılımcıların parasal ihtiyaçlarının temin edilmesinde, çevresindeki bireylerin tutumlarını ölçmeye yönelik olarak katılımcılara “ Acilen paraya ihtiyacımız olduğunda, çevrenizdeki bireyler bu paranın temin edilmesinde istekli olurlar mı ?” soru sorularak, Tablo 3.14’te veriler değerlendirilmiştir.

Tablo 3.14: Parasal ihtiyacın temin edilme durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Kesinlikle olurlar	137	34,3
Muhtemelen olurlar	139	34,8
Emin değiller	38	9,5
Muhtemelen hayır	39	9,8
Kesinlikle hayır	29	7,3
Fikrim yok	17	4,3
Toplam	399	100,0

Tabloya 3.14’e göre katılımcıların %34,3’ü “ Kesinlikle olurlar”, yaklaşık olarak %35’i “ Muhtemelen olurlar” , %9,5’i “Emin değiller”, yaklaşık % 10’u “Muhtemelen hayır”, %7,3’ü “Kesinlikle hayır” ve %4,3’ü ise “Fikrim yok” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların büyük bir çoğunluğu (kesinlikle ve muhtemelen olurlar yaklaşık olarak % 69) acil bir durumda para ihtiyaç olması halinde çevresindeki bireylerin bu paranın temin edilmesinde

istekli olacağını belirtmiştir. Parasal ihtiyacın temin edilmesinde Kesinlikle Hayır(%7,3) ve Muhtemelen Hayır(%9,8) şeklinde düşünenlerin oranı bir hayli düşük olduğu görülmektedir. Böylesi bir sonucun ortaya çıkması sosyal sermayeyi için olumlu karşılanabilir.

Tablo 3.15’de katılımcıların iş amaçlı hariç bir şeyler yemek, sinemaya ve ev ziyaretlerine gitme vb aktiviteleri yapma, akrabalarla görüşme ve son olarak ise komşularla ev gezmeleri, pikniğe gitme ve alışveriş yapma sıklığı tek tabloda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tablo 3.15: Çeşitli aktiviteleri yapma sıklığı

İş amaçlı hariç dışarda bir şeyler yemek, sinemaya ve ev ziyaretlerine gitme vb. aktiviteleri yapma sıklığı	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Her gün	24	6,0
Haftada bir kez	71	17,8
Haftada birkaç kez	97	24,3
Ayda birkaç kez	95	23,8
Ayda bir	49	12,3
2-3 ayda bir	35	8,8
Hiç	28	7,0
Akrabalarla görüşme sıklığı		
Her gün	33	8,3
Haftada bir kez	57	14,3
Haftada birkaç kez	64	16,0
Ayda birkaç kez	77	19,3
Ayda bir	46	11,5
2-3 ayda bir	91	22,8
Hiç	31	7,8
Komşularla ev gezmeleri, pikniğe gitme ve alışveriş yapma sıklığı		
Her gün	8	2,0
Haftada bir kez	20	5,0
Haftada birkaç kez	34	8,5
Ayda birkaç kez	48	12,0
Ayda bir	30	7,5
2-3 ayda bir	46	11,5
Hiç	213	53,4
Toplam	399	100,0

Bireylerin sosyal ilişkilere ve toplumsal yaşama katılım seviyeleri, bireyin bu ağlara katılım göstermeleri üzerinden sosyal sermayeyi etkilemektedir. Bu bakımdan bireyin toplumsal yaşamı boyunca diğer bireylerle ortak faaliyetlere katılım sağlamaları, diğer bireylerle yakın ilişki kurmaları ve toplumsal eylemlerde yer alması sosyal sermayenin önemini ortaya çıkarmaktadır (Meçik, 2010: 65).

Tablo katılımcıların **iş amaçlı hariç dışarda bir şeyler yemek, sinemaya ve ziyaretlerine vb. aktiviteleri yapma sıklığı** kapsamında değerlendirildiğinde %6'ü “Her gün” bu söz konusu aktiviteleri yaptığı, yaklaşık olarak %18'i “Haftada bir kez” yaptığı , %24,3'ü “Haftada birkaç kez” , %12,3'ü “Ayda bir” , yaklaşık olarak % 9'u “2-3 Ayda bir” ve son olarak %7'si ise “Hiç” şeklinde verdiği görülmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu aktiviteleri aylık ve haftalık dilimlerde birkaç kez yaptığını ortaya çıkarmaktadır. Sosyal sermayenin söz konusu aktiviteler için geliştiği söylenebilir.

Tablo akrabalarla **görüşme sıklığı bakımından** analiz edildiğinde; katılımcıların %8,3'ü “ Her gün”, %14,3'ü “Haftada bir kez”, %16'sı “Haftada birkaç kez” , %19,3'ü “Ayda birkaç kez” , %11,5'i “Ayda bir” , yaklaşık olarak %23'ü “2-3 Ayda bir” ve son olarak %7,8'i ise “Hiç” şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Katılımcıların akrabalarla görüşme sıklığının genel olarak düşük düzeyde olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü akrabalarla çeşitli aktiviteler sıklığının katılımcılarda Her gün (% 8,3) ve 2-3 Ayda bir yaklaşık olarak (%23) olması, sosyal sermayenin düşük düzeylerde olduğunu gösteriyor.

Son olarak tablo, katılımcıların **komşularla ev gezmeleri, pikniğe gitme ve alışveriş yapma sıklığı** bağlamında değerlendirildiğinde ise % 2'si “Her gün” , %5'i “Haftada bir kez” , %8,5'i “Haftada birkaç kez” , %12'si “Ayda birkaç kez” , %7,5'si “Ayda bir” , %11,5,i “2-3 Ayda bir” ve %53,4'ü ise “Hiç “ şeklinde sonuç ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu veriler ışığında söz konusu aktiveldeki katılım sıklığının az (%53,4) olması, katılımcıların komşuluk ilişkilerinin oldukça zayıf olduğuna ve bunun sonucunda ise sosyal sermaye potansiyelinin düşük düzeylerde gerçekleşmesine yol açacağını gösterebilmektedir.

3.2.5.3. Katılımcıların Kolektif Eylem ve İşbirliği

Sosyal sermaye düzeyinin belirlenmesinde kolektif eylem ve işbirliğinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Katılımcıların kolektif eylem ve işbirliği noktasındaki frekans tabloları başlıklar halinde sunulmaktadır.

Sosyal sermayenin önemli özelliğinden bir tanesi ise yurttaş katılımı olduğudur. Sosyal katılım ne kadar fazla olursa buna paralel olarak sosyal sermaye düzeyi de o kadar fazla olacaktır. Bu bağlamda Tablo 3.16'da katılımcılara “ son bir yılda herhangi bir faaliyete katılım sağladınız mı ?” sorusu sorulmuştur.

Tablo 3.16: Toplumsal faaliyete katılım durumu

Son bir yılda	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	184	46,1
Hayır	191	47,9
Fikrim yok	24	6,0
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %46,1'i toplumsal faaliyetlere katılım sağladığını, yaklaşık olarak %49'u katılım sağlamadığını ve %6'sı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Putnam sosyal sermayeyi, ortak hedefleri sağlamak amacıyla sosyal sermayede rol alan bireylerin, işbirliği ve etkin şekilde hareket etmesini sağlayan güven, sosyal normlar ve ağlar gibi sosyal örgütlenmelerdir (Altan, 2007: 224). Bu bakımdan katılımcıların, son bir yıl içerisinde toplumsal faaliyetlere katılımlarında oransal olarak “Evet” ve “Hayır” da hemen hemen eşit dağılımın söz konusu olduğu görülmektedir. Toplumsal faaliyetlere katılımın, sosyal sermaye üzerinde tatmin edici bir sonuç ortaya çıkarmadığı söylenebilir.

Tablo 3.17' de katılımcıların herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olma durumu analiz edilmiştir.

Tablo 3.17: Herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olma durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	70	17,5
Hayır	329	82,5
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %17,5'i herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olurken %82,5'inin ise herhangi bir kuruluşa üye olmadığını görmektedir.

Topluluğun ötesine dayanan sosyal sermaye, resmi kurumlardan elde edilen kaynak, fikir ve bilgilerin geliştirilme kapasitelerini ifade etmektedir. Buna örnek olarak da gönüllü kuruluşlar örnek verilebilir (Tatlı, 2013: 60). Bu kapsamda katılımcıların

büyük bir çoğunluğunun (%82,5) herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olmada oldukça zayıf olması sosyal sermaye açısından negatif anlamda değerlendirilebilir.

Tablo 3.18’de katılımcıların yaşamlarını değiştirebilecek önemli kararları alabilme gücü ele alınmıştır.

Tablo 3.18: Önemli kararlar alma gücü durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet, bu güce sahibim	280	70,2
Hayır, bu güce sahip değilim	43	10,8
Kararsızım	69	17,3
Fikrim yok	7	1,8
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %70,2’si “Evet, bu güce sahibim”, %10,8’i “Hayır, bu güce sahip değilim”, %17,3’ü “Kararsızım”, %1,8’i ise “fikrim yok” şeklinde ifade ettiği görülmektedir.

Bireyin kendi yaşamı üzerinde önemli etkiler yaratabilecek kararlar alması sosyal sermaye bakımından olumlu etkiler ortaya çıkardığı söylenebilir. Tabloya göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun hayatını değiştirebilecek önemli kararları alabilme gücünü kendilerinde yüksek bir oranda(70,2) görmeleri sosyal sermaye bağlamında olumlu karşılanabilir.

Tablo 3.19’da katılımcıların toplumsal konulardaki eğilimlerini ve siyaset bağlamında katılımlarını analiz etmek amacıyla son genel seçimlerde oy kullanıp kullanmadıkları analiz edilmiştir.

Tablo 3.19: Son genel seçimlerde oy kullanma durumu

	N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Evet	324	81,2
Hayır	68	17,0
Yaşım tutmadığı için kullanamadım	7	1,8
Toplam	399	100,0

Tabloya göre katılımcıların %81,2’si oy kullanırken , %17’ si kullanmamış ve ayrıca %1,8’i ise yaşı tutmadığından dolayı oy kullanmadığını belirtmiştir.

Ayrıca vatandaşların ülke veya yerel yönetimlere katılması ve ekonomik veya siyasi bir birlik kurmak için bir araya gelmeleri o toplumun sosyal sermayesi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir(Tüysüz, 2011: 14). YSK tarafından 31 Mart 2019 yapılan Genel Seçimlerinde Kars ilinin katılım oranının %80,97 (YSK, 2019) olması ve tablodan çıkan sonuçla örtüşmesi beklenen bir durumdur. Tablodan hareketle katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (81,2) son genel seçimlerde oy kullandığı ve siyasetle ilgilendiği görülmektedir.

3.2.5.4. Katılımcıların Sosyal Bütünleşmeleri

Katılımcıların farklı mezhepten olan bir aileyi, farklı etnik yapıdan bir aileyi, farklı dini inanca sahip bir aileyi, dini inancı olmayan bir aileyi ve eşcinsel bir çifti komşu olarak görme durumu Tablo 3.20’de yer verilmiştir.

Tablo 3.20: Katılımcıların çeşitli grupları komşu olarak görme durumu

		N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Farklı mezhepten olan bir aile	İtiraz ederim	24	6,0
	İtiraz etmem	325	81,5
	Kararsızım	31	7,8
	Fikrim yok	19	4,8
Farklı etnik yapıdan bir aile	İtiraz ederim	20	5,0
	İtiraz etmem	334	83,7
	Kararsızım	32	8,0
	Fikrim yok	13	3,3
Farklı dini inanca sahip bir aile	İtiraz ederim	52	13,0
	İtiraz etmem	294	73,7
	Kararsızım	41	10,3
	Fikrim yok	12	3,0
Dini inancı olmayan bir aile	İtiraz ederim	113	28,3
	İtiraz etmem	205	51,4
	Kararsızım	61	15,3
	Fikrim yok	20	5,0
Eşcinsel bir çift	İtiraz ederim	222	55,6
	İtiraz etmem	87	21,8
	Kararsızım	63	15,8
	Fikrim yok	27	6,8
Toplam		399	100,0

Tablo 18 **farklı mezhepten olan bir aile** bağlamında değerlendirildiğinde; katılımcıların %6'sı farklı mezhepten bir aileye itiraz edeceğini , %81,5'i itiraz etmeyeceğini, yaklaşık %8'i kararsız olduğunu ve %4,8'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Kars'ın tarihten gelen halk arasındaki etnik, kültürel ve mezhepsel farklılıklar (Alp, 2012:99) bakımından zengin yapısı dikkate alındığında katılımcıların önemli bir kısmının (%81,5) farklı mezhepten bir komşuya itiraz etmemeleri anlaşılabilir bir tutumdur. Ayrıca bu tutum sosyal sermaye açısından da oldukça olumlu bir tabloyu yansıtabilecek niteliktedir.

Tablo farklı **etnik yapıdan bir aile** kapsamında değerlendirildiğinde; katılımcıların %5'i farklı etnik yapıdan bir aileye itiraz edeceğini, yaklaşık olarak %84'ü itiraz etmeyeceğini, %8'i kararsız olduğunu ve %3,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Çok kültürlü ve çok kimlikli yapısı ile çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı ender kentlerden biri olan Kars'ta (Özyakışır, 2017:1130) böylesi yüksek bir oranın (yaklaşık %84) çıkması şaşırtıcı değildir. Bu durum kentteki bireyler arasında güçlü bir sosyal sermaye bağının olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo **farklı dini inanca sahip bir aile** bağlamında analiz edildiğinde katılımcıların %13'ü söz konusu aileye itiraz edeceğini, yaklaşık %74'ü itiraz etmeyeceğini , %10,3'ü kararsız olduğunu ve %3'nün ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablodan anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğunun(yaklaşık olarak %74) farklı dini inanca bir aileye saygı göstererek komşu olarak görebileceğini göstermektedir.

Tablo **dini inancı olmayan bir aile** kapsamında analiz edildiğinde; katılımcıların %28,3'ü dini inancı olmayan bir aileye itiraz edeceğini , %51,4'ü itiraz etmeyeceğini %15,3'ü kararsız olduğunu ve %5'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir

Tablo katılımcıların yarısının, dini inancı olmayan bir aileyi komşu olarak görebileceğini ve diğer yarısının da kararsız ve itiraz edeceğini ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların benimsemiş oldukları din (İslamiyet) gereği dini inancı olmayan bir aileyi, komşu olarak görmelerinde kısmen de olsa problem çıkaracağı kanısı içerisinde oldukları söylenebilir. Bu bakımdan katılımcıların, dini inancı olmayan bir aile ile zayıf bir sosyal sermaye bağının söz konusu olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo **eşcinsel bir çift** başlığı altında analiz edildiğinde ise; katılımcıların %55,6'sı eşcinsel bir çifte itiraz edeceğini, yaklaşık %22'sinin itiraz etmeyeceğini , %15,8'inin kararsız ve yaklaşık olarak %7'si ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların yarısında fazlasının(%55,6) eş cinsel bir çifte itiraz etmesi, eş cinsel bir çiftin komşu olarak istenilmediğini ortaya çıkarmaktadır. Fakat itiraz etmeyen, kararsız ve fikrini belirtmeyen (%44,4) katılımcıların, eş cinsel çifte bakış açıları göz önünde bulundurulduğunda rakamsal olarak ciddi bir itirazın olmadığı görülmektedir. Sosyal sermaye açısından, eş cinsel bir çift ile zayıf bir ilişkinin var olacağı şeklinde bir varsayım yapılabilir.

Tablo genel olarak katılımcıların farklı mezhepten olan bir aileyi, farklı etnik yapıdan bir aileyi ve farklı dini inanca sahip aileyi komşu olarak görüp itiraz etmeyeceğini fakat kısmen de olsa dini inancı olmayan bir aileyi ve özellikle ciddi anlamda eşcinsel bir çifti komşu olarak görmekte itiraz edeceğini göstermektedir

3.2.5.5. Katılımcıların Politik Eylemleri

Sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik unsurlardan bir tanesi de politik kapsamda bireyin toplumsal siyasi hareketlere katılmasıdır.

Tablo 3.21' de katılımcıların, son bir yılda toplum yararına bir konu hakkında kamu kurum/ politik liderlerden yardım alma, yasal bir mitinge katılım, belirli ürünleri boykot etme, siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapma ve yasadışı protesto eylemlerine katılma başlıkları altında siyaset hareketlere katılma durumu ele alınmıştır.

Tablo 3.21: Katılımcıların son bir yılda siyasi hareketlere katılma durumu

		N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Toplum yararına bir konu hakkında kamu kurum / politik liderlerden yardım alma	Evet	105	26,3
	Hayır	232	58,1
	Fikrim yok	62	15,5
Yasal bir mitinge katılma	Evet	77	19,3
	Hayır	279	69,9
	Fikrim yok	43	10,8
Belirli ürünleri boykot etme	Evet	68	17,0
	Hayır	280	70,2
	Fikrim yok	51	12,8
Siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapma	Evet	19	4,8
	Hayır	329	82,5
	Fikrim yok	51	12,8
Yasadışı protesto eylemlerine katılma	Evet	17	4,3
	Hayır	345	86,5
	Fikrim yok	37	9,3
Toplam		399	100,0

Tablo 3.21 katılımcıların son bir yılda **toplum yararına bir konu hakkında kamu kurum/politik liderlerden yardım alma** bağlamında değerlendirildiğinde; katılımcıların %26,3'ü "Evet", %58,1'i "Hayır", %15,5'i ise "Fikrim yok" şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

Toplumunu ilgilendiren bir konu hakkında çeşitli kamu kurum kuruluş ve politik liderlerden yardım talebinde bulunmada katılımcıların yarısından fazlasının "Hayır"(%58,1) şeklinde cevap vermesi, sosyal sermayenin politik eylem bakımından yetersiz kaldığı söylenebilir.

Tablo katılımcıların **yasal bir mitinge katılma** kapsamında analiz edildiğinde; katılımcıların yasal bir mitinge %19,3'ü "Evet", yaklaşık olarak %70'i "Hayır" ve %10,8'i ise "Fikrim yok" şeklinde sonuç ortaya çıktığı görülmektedir.

Buna göre son bir yıl içinde katılımcıların yasal bir mitinge katılma oranının oldukça düşük (%70) olduğu ve katılımcıların bu tutumları, sosyal sermaye üzerine olumsuz yansıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo katılımcıların son bir yılda belirli **ürünleri boykot etme** kapsamında değerlendirildiğinde; katılımcıların %17'si "Evet", %70,2'si " Hayır" ve yaklaşık olarak %13'ü ise "Fikrim yok" şeklinde ifade etmiştir.

Buna göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun son bir yılda belirli ürünleri boykot etmekte oldukça yetersiz kaldığı (%70,2) ve sosyal sermayenin bu başlık altında gelişim sağlamadığı söylenebilir.

Tablo katılımcıların son bir yılda **siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapma** bağlamında analiz edildiğinde; katılımcıların yaklaşık %5'i "Evet", %82,5'i "Hayır" ve yaklaşık %13'ü ise "Fikrim yok" şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

Buna göre katılımcıların ciddi anlamda büyük bir çoğunluğunun(%82,5) son bir yılda herhangi bir siyasi partiye ya da örgüte bağış yapmadığı görülmektedir. Bu bakımdan sosyal sermayenin siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapmada oldukça yetersiz kaldığı yorumu yapılabilir.

Tablo katılımcıların son bir yılda **yasa dışı protesto eylemlerine katılma** kapsamında analiz edildiğinde; katılımcıların yasadışı protesto eylemlerine katılmada %4,3'ü "Evet", %86,5'i "Hayır" ve %9,3'ü ise "Fikrim yok" şeklinde sonuç doğurduğu görülmektedir.

Buna göre katılımcıların son bir yılda yasa dışı protesto eylemlerine katılma oranının oldukça düşük (%86,5) olması, sosyal sermayenin gelişmesine negatif anlamda etki yarattığı söylenebilir.

Tablo genel anlamda katılımcıların politik eylemlerinde oldukça zayıf kaldığını ve sosyal sermayenin bu alanda gelişim sağlamadığını göstermektedir.

3.2.5.6. Katılımcıların Kamu Kurumlarına Olan Güveni

Güven ögesi; birey ve kurumların arasındaki ilişkileri etkileyen ve ilişkilere canlılık katan dinamik bir olgudur. Ayrıca güven, içtenlik, gerçeklik, sözüne sadık kalma, dürüstlük ve erdemlik gibi unsurları kapsayan davranışlar bütünüdür. Toplumsal düzen, bireysel yaşantı, ekonomik ve demokratik gelişmenin en önemli yapı taşıdır (Gökalp, 2003: 163).

Bundan dolayı kamu kurumlarına olan güven aşağıdaki tablo 3.22'de geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Tablo 3.22: Katılımcıların kurumlara olan güven durumu

		N (kişi sayısı)	%(Yüzde)
Belediyeler	Evet	108	27,1
	Hayır	220	55,1
	Fikrim yok	71	17,8
Cumhurbaşkanlığı	Evet	205	51,4
	Hayır	136	34,1
	Fikrim yok	58	14,5
Diyanet İşleri Başkanlığı	Evet	193	48,4
	Hayır	142	35,6
	Fikrim yok	64	16,0
Eğitim kurumları	Evet	200	50,1
	Hayır	143	35,8
	Fikrim yok	56	14,0
Emniyet teşkilatı (Polis)	Evet	305	76,4
	Hayır	60	15,0
	Fikrim yok	34	8,5
Gümrük	Evet	129	32,3
	Hayır	156	39,1
	Fikrim yok	114	28,6
Hastaneler	Evet	222	55,6
	Hayır	121	30,3
	Fikrim yok	56	14,0
Hükümet	Evet	175	43,9
	Hayır	154	38,6
	Fikrim yok	70	17,5
Medya (Gazete, TV ve Radyo)	Evet	58	14,5
	Hayır	254	63,7
	Fikrim yok	87	21,8
ÖSYM	Evet	147	36,8
	Hayır	178	44,6
	Fikrim yok	74	18,5
Sivil toplum kuruluşları	Evet	145	36,3
	Hayır	141	35,3
	Fikrim yok	113	28,3
Siyasi partiler	Evet	45	11,3
	Hayır	251	62,9
	Fikrim yok	103	25,8
Tapu daireleri	Evet	170	42,6
	Hayır	120	30,1
	Fikrim yok	109	27,3

TBMM	Evet	218	54,6
	Hayır	112	28,1
	Fikrim yok	69	17,3
Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)	Evet	306	76,7
	Hayır	56	14,0
	Fikrim yok	37	9,3
Üniversiteler	Evet	166	41,6
	Hayır	140	35,1
	Fikrim yok	93	23,3
Valilikler	Evet	207	51,9
	Hayır	120	30,1
	Fikrim yok	72	18,0
Vergi daireleri	Evet	162	40,6
	Hayır	137	34,3
	Fikrim yok	100	25,1
Yargı	Evet	169	42,4
	Hayır	156	39,1
	Fikrim yok	74	18,5
Yüksek Seçim Kurulu (YSK)	Evet	131	32,8
	Hayır	184	46,1
	Fikrim yok	84	21,1
Toplam		399	100,0

Tablo 3.22'ye göre **Belediyelere olan güven**; katılımcıların %27,1'i belediyelere güvenirken , %55,1'i ise güvenmediğini ve yaklaşık olarak 18'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların belediyelere olan güven düzeyinin ne kadar düşük olduğu görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığına olan güven; katılımcıların %51,4'ü Cumhurbaşkanlığına güvendiğini , %34,1 güvenmediğini ve %14,5'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Görüleceği üzere katılımcıların yarısından fazlasının(%51,4) Cumhurbaşkanlığına güvendiği görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığına olan güven: katılımcıların %48,4'ü güvendiğini, %35,6'sı güvenmediğini ve %16'sı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığına olan güvenin, fikrini belirtmeyen katılımcılarda dikkate alınarak orta seviyelerde olduğu görülmektedir.

Eğitim kurumlarına olan güven; katılımcıların %50,1'i eğitim kurumlarına güvendiğini, yaklaşık olarak %36'sı güvenmediğini ve %14'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısının eğitim kurumlarına güvendiği ortaya çıkmaktadır.

Emniyet Teşkilatına (Polis) olan güven; katılımcıların %76,4'ü Emniyet Teşkilatına güvendiğini ,%15'i güvenmediğini ve %8,5'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Böylece katılımcıların büyük bir çoğunluğu(%76,4) Emniyet Teşkilatına güvenmektedir.

Gümrüğe olan güven; katılımcıların %32,3'ü gümrüğe güvendiğini, %39,1'i güvenmediğini ve % 28,6'sı ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların gümrüğe olan güven düzeyinin az olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların yaklaşık olarak çeyreği ise Gümrüğe olan güven noktasında fikir belirtmediği görülmektedir.

Hastanelere olan güven; katılımcıların %55,6'sı hastanelere güvendiğini , %30,3'ü güvenmediğini ve %14'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısından fazlası (%55,6) hastanelere güvenmektedir.

Hükümete olan güven; katılımcıların yaklaşık olarak %44'ü hükümete güvendiğini , %38,6'sı güvenmediğini ve %17,5'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre fikrini belirtmeyen katılımcılarda göz önünde bulundurulduğunda hükümete olan güvenin tatmin edici seviyelerde olmadığı görülmektedir.

Medya (Gazete, TV ve Radyo)'ya olan güven; katılımcıların %14,5'i medyaya güvendiğini, yaklaşık olarak %64'ü güvenmediğini ve % 21,8'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre fikrini belirtmeyen katılımcılar da göz önünde bulundurulduğunda medyaya olan güvenin oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

ÖSYM kurumuna olan güven; katılımcıların yaklaşık olarak %37'si bu kuruma güvendiğini , %44,6'sı güvenmediğini ve %18,5 ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların bu kuruma olan güven düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşlarına olan güven; katılımcıların %36,3'ü Sivil Toplum Kuruluşlarına güvendiğini , %35,3'ü güvenmediğini ve %28,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bakımdan katılımcıların söz konusu kuruma olan güven düzeyi fikrini belirtmeyen katılımcılarda göz önünde bulundurulduğunda tatmin edici bir düzey olmadığı göze çarpmaktadır.

Siyasi Partilere olan güven; katılımcıların %11,3'ü siyasi partilere güvendiğini, yaklaşık olarak %70'i güvenmediğini ve %25,8'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Bu bağlamda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun(%70) siyasi partilere güvenmediği ortaya çıkmaktadır.

Tapu dairelerine olan güven; katılımcıların %42,6'sı tapu dairelerine güvendiğini , %30,1'i güvenmediğini ve %27,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bunun sonucunda fikrini belirtmeyen katılımcılarda göz önünde bulundurulduğunda Tapu dairelerine olan güvenin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

TBMM'ye olan güven; katılımcıların %54,6'sı TBMM'ye güvendiğini , %28,1'i güvenmediğini ve %17,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısından fazlasının TBMM'ye olan güven düzeyinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'ne olan güven; katılımcıların yaklaşık olarak %77'si TSK'ya güvendiğini , %14'ü güvenmediğini ve %9,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun TSK'ya olan güveninin oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Üniversitelere olan güven; katılımcıların %41,6'sı üniversitelere güvendiğini , %35,1'i güvenmediğini ve %23,3'ü ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu kapsamda fikrini belirtmeyen katılımcılarda göz önünde bulundurulduğunda üniversitelere olan güvenin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Valiliklere olan güven: katılımcıların yaklaşık olarak %52'si valiliklere güvendiğini, %30,1'i güvenmediğini ve %18'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların yarısından fazlasının valiliklere güvendiği görülmektedir.

Vergi dairelerine olan güven; katılımcıların %40,6'sı vergi dairelerine güvendiğini , %34,3'ü güvenmediğini ve %25,1'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Buna göre fikrini belirtmeyen katılımcıların oranı dikkate alındığında vergi dairelerine olan güven düzeyinin tatmin edici düzeyde olmadığı görülmektedir.

Yargıya olan güven; katılımcıların %42,4'ü Yargı kurumuna güvendiğini, %39,1'i güvenmediğini ve %18,5'i ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda fikrini belirtmeyen katılımcılar da göz önünde bulundurulduğunda yargı kurumuna olan güvenin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Yüksek Seçim Kurulu(YSK)'na olan güven; katılımcıların yaklaşık olarak %33'ü YSK'ya güvendiğini , %46,1'i güvenmediğini ve %21,1' i ise fikrinin olmadığını

belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısından fazlasının (%46,1) YSK'ya olan güvenin oldukça az olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki Tablo dikkate alındığında katılımcıların kurumlara olan güven sıralaması aşağıda Tablo 3.23'te yer verilmiştir.

Tablo 3.23: Kurumlara olan güven sıralaması

Sıra	Kurum	Yüzde (%)	Sıra	Kurum	Yüzde (%)
1	TSK	76,7	11	Yargı	42,4
2	Emniyet Teşkilatı	76,4	12	Üniversiteler	41,6
3	Hastaneler	55,6	13	Vergi daireleri	40,6
4	TBMM	54,6	14	ÖSYM	36,8
5	Valilikler	51,9	15	STK	36,3
6	Cumhurbaşkanlığı	51,4	16	YSK	32,8
7	Eğitim kurumları	50,1	17	Gümrük	32,3
8	Diyanet İşleri Başkanlığı	48,4	18	Belediyeler	27,1
9	Hükümet	43,9	19	Medya	14,5
10	Tapu daireleri	42,6	20	Siyasi partiler	11,3

Tabloya göre katılımcıların kurumlara olan güven sıralamasında TSK ve Emniyet Teşkilatının ilk iki sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Katılımcıların Hastanelere, TBMM'ye, Valiliklere, Cumhurbaşkanlığı ve Eğitim kurumlarına olan güvenin orta seviyelerde olduğu sıralamada da kendisini göstermektedir. Kurumlara olan güven sıralamasında Diyanet İşleri Başkanlığı, Hükümet, Tapu daireleri, Yargı, Üniversiteler, Vergi daireleri, ÖSYM, STK, YSK ve Gümrük kurumlara olan güvenin tatmin edici düzeyde olmadığı görülmektedir. Kurumlara olan güven sıralamasında son üç kurum ise belediyeler, medya ve siyasi partilerdir. Bu kurumlara güvenin oldukça az olduğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi toplumunda önemli rol oynayan fiziki ve mali sermaye stoku günümüzde yani bilgi toplumunda yerini sosyal sermaye kavramına bıraktığı gözlemlenmektedir. 1990 yıllarda itibaren hızlı bir ivme kazanan sosyal sermaye ülkelerin ekonomik kalkınmışlık seviyesinde önemli rol oynamaktadır. Yapılan birçok araştırma çalışmaları sonucu gösteriyor ki sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin var olduğudur. Sosyal sermaye güven, norm /değer ve iletişim ağları olguları ile bir bütün olarak toplumlar arasındaki ilişkilerde etkili olmaktadır. Özellikle sosyal sermayenin önemli unsuru olan güven olgusu bireylerin karşılıklı ilişkilerinde etkili olmakla birlikte bu olgunun yüksek olduğu toplumlar sosyal sermaye bakımından daha fazla zengin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Fakat sosyal sermayenin toplumlar arasındaki ilişki düzeyleri farklı olabilmektedir. Genellikle sosyal sermaye stokunun yüksek olduğu toplumlar ekonomik kalkınma bağlamında gelişirken, sosyal sermaye stokunun az olduğu toplumlar ise ekonomik kalkınma bağlamında geride kalmaktadır. Ayrıca sosyal sermaye bakımından donanımlı olan toplumlar yeni fikir, düşünce, inanış, kültür vb. alanlara çabuk adapte olabildikçe, bunun aksi olarak sosyal sermaye bakımından fakir olan toplumlar bu yeniliklere uyum sağlamakta problemler yaşamaktadır. Bu duruma bağlı olarak kurulan yeni şirketler çok büyük boyutlara kolaylıkla ulaşabilmekte ve uluslararası rekabette elde etmiş olduğu avantajlarını kullanabilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal sermaye sayesinde kaynaklar verimli alanlarda kullanılmakta ve kaynak israfının önüne geçilip ekonomik kalkınma potansiyelini yükseltmektedir. Ayrıca sosyal sermaye günümüzde ciddi problemler yaratan yolsuzluklar hırsızlık, adam kayırmacılık, rüşvet, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi faktörler üzerinde önemli rol oynayarak toplumların ekonomik kalkınmışlık seviyelerine olumlu anlamda katkı yapmaktadır. Böylece toplumu oluşturan bireylerin gelecekle ilgili beklentileri olumlu bir şekilde etkilendiği ve karşılıklı güven duygusunun arttığı görülmektedir.

Ekonomik faaliyetlerde sosyal olguların belirleyici bir etken olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu araştırma çalışmasında, ekonomik kalkınmada sosyal sermayenin rolü; Kars ili üzerinde bir saha araştırmasıyla elde edilen bulgularla değerlendirilmiştir. Buna göre araştırma çalışması sosyal sermayeyi; güven ve dayanışma, grup ve ağlar, kolektif eylem ve işbirliği, sosyal bütünleşme, politik eylem ve kurumlara olan güven boyutuyla ele almıştır.

Bulgular güven ve dayanışma kapsamında Kars ilinde yardımseverliğin, ortak sorun karşısında ortak hareket etme ve insanlara güvenme duygusunun oldukça az olduğu, devletin kişi, aile ve mal varlığını korumada güvensiz ve toplumda çeşitli farklılaşmanın çeşitli problemlere yol açacağı ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca topluma faydalı olacak bir projeye zamanını ve parasal destekte bulunacağını, komşuluk ilişkilerinde birçoğunun komşularını tanıdığını, herhangi bir hastalıkta ya da ihtiyaç durumunda komşudan yardım talep edeceğini komşularında yardımcı olabileceğini ve aile üyelerine güven duygusunun oldukça yüksek olduğu görülürken bu güvenin akrabalar için söz konusu olmadığı görülmektedir. Sosyal sermaye bakımından güven ve dayanışmanın tatmin edici düzeyde olmadığı ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırma bulguları grup ve ağlar kapsamında Kars ilinde katılımcıların dışarda bir şeyler yemek, sinemaya ve ev ziyaretlerine gitme vb. aktiviteleri genellikle aile üyeleriyle yaptığı, sırlarını ve özel meselelerde birinde yardım aldığı, parasal ihtiyacın temin edilmesinde çevresindekilerin büyük bir çoğunluğunun istekli olacağını göstermektedir. Kars'ta sosyal sermayenin grup ve ağlar kapsamında geliştiği söylenebilir. Fakat iş amaçlı hariç dışarda bir şeyler yemek, sinemaya ve ev ziyaretlerine gitme vb. aktivite sıklığının o kadar gelişmediği, akrabalarla görüşme sıklığı ve komşularla ev gezmeleri, pikniğe gitme ve alışveriş yapma sıklığının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Kars ilinde sosyal sermayenin kollektif eylem ve işbirliği kapsamında toplumsal faaliyetlere katılımın, herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olma durumunun oldukça az olduğu görülmektedir. Önemli kararlar alabilme gücünün ve sone genel seçimlerde oy kullanma durumunun ise yüksek olduğu görülmektedir. Genel anlamda bulgular kollektif eylem ve işbirliğinin Kars ilinde istenilen düzeyde gelişmediğini göstermektedir.

Kars'ta sosyal sermayenin sosyal bütünleşme kapsamındaki bulgularında genel olarak katılımcıların farklı mezhepten olan bir aileyi, farklı etnik yapıdan bir aileyi ve farklı dini inanca sahip aileyi komşu olarak görüp itiraz etmeyeceğini fakat kısmen de olsa dini inancı olmayan bir aileyi ve özellikle ciddi anlamda eşcinsel bir çifti komşu olarak görmekte itiraz edeceğini göstermektedir. Buna göre Kars'ta Sosyal bütünleşme kapsamında sosyal sermayenin düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Karsta sosyal sermayenin politik eylem kapsamındaki bulgularda, katılımcıların son bir yılda toplum yararına bir konu hakkında kamu kurum/ politik liderlerden yardım alma, yasal bir mitinge katılım, belirli ürünleri boykot etme, siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapma ve yasadışı protesto eylemlerine katılma gibi siyaset hareketlere katılma durumunun düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Kars'ta politik eylem faaliyetlerinin çok düşük olduğunu göstermektedir.

Kars'ta sosyal sermayenin kurumlara olan güven bağlamındaki bulgularda fikrini belirtmeyen katılımcılarda göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların yarısından fazlasının Belediyelere, Diyanet işlerine, Gümrüğe, Hükümete, Medyaya, ÖSYM'ye, Sivil toplum kuruluşlarına, Siyasi partilere, Tapu dairelerine, Vergi dairelerine, Üniversitelere, Yargıya ve YSK'ya olan güvenin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat Cumhurbaşkanlığına, Eğitim kurumlarına, Emniyet Teşkilatına(Polis), Hastanelere, TBMM'ye, TSK'ya ve Valiliklere olan güvenin yüksek olduğu görülmektedir. Özetle elde edilen bulgular, Kars'ta kurumlara olan güvenin düşük seviyelerde olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Kars' ta sosyal sermayenin genel anlamda güven ve dayanışma, grup ve ağlar, kolektif eylem ve işbirliği, sosyal bütünleşme, politik eylem ve kamu kurumlarına olan güven bakımından tatmin edici düzeyde gelişmediği söylenebilir.

Özellikle globalleşmenin derinleştiği günümüzde bilgi ve haberleşmenin hâkim olduğu örgütlenme sayesinde bilgi toplumları önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkeler düşük maliyet ve yüksek sosyal sermaye sayesinde ekonomik kalkınma alanında ciddi anlamda ilerleme sağlarken, gelişmekte olan ülkeler için söz konusu olan yüksek maliyetler ve düşük sosyal sermaye nedeniyle ekonomik kalkınma sekteye uğramaktadır. Bunun için bu tür ülkelerin sosyal sermayeyi kuvvetlendirecek teşvikleri gündemlerine getirmesi sosyal sermaye zenginliğini arttıracaktır. Bu zenginlikler ekonomik kalkınmanın sağlam bir temelini oluşturacaktır. Sosyal sermaye stokuna yapılacak her türlü yatırım kalkınma noktasında o ülkenin yüksek refah seviyesini yakalamasını sağlayacaktır.

Ekonomik kalkınmada sosyal sermaye stokunun artırılması kapsamında çözüm önerileri olarak şunlar sunulabilir;

- ❖ Kars'ta sosyal sermayenin bireysel ve toplumsal olarak geliştirilmesi noktasında devlet liderleri ve diğer toplumsal öncüler liderliğinde sosyal sermayeyi artırıcı çeşitli stratejilerin geliştirilmesi.
- ❖ Güven ve dayanışmanın hâkim olduğu bir ortamda Kars'taki bireylerin denetleme ve organizasyonlar vasıtasıyla işlem maliyetlerini düşürmek ve böylece ekonomik kalkınmada pozitif etkiler yaratabilmek.
- ❖ Kars'ta sosyal sermaye bağlamında gelişmiş grup ve ağların kullanılarak, üretim miktarının artırılması ve artan maliyetlerin azaltılmasını sağlamak.
- ❖ Güven duygusunun yüksek olduğu toplumlar karşılaştıkları sorunları hızlı bir şekilde çözüme kavuşturmaktadır. Bu bakış açısıyla; Karsta güven duygusunun geliştirilmesi için çeşitli çözüm yollarına başvurmak.
- ❖ Kars'ta ekonomide rol oynayan bireylerin güven olgusuna dayanan ilişkilerden dolayı ekonomik politikalarını daha verimli bir şekilde kullanabilmek.
- ❖ Kars'ta politik eylem noktasında sosyal duyarlılık ve siyasal katılımın ön plana çıkarılması noktasında çeşitli faaliyetleri uygulamaya koymak.
- ❖ Kars'ta kamu kurumlarına olan güvenin artırılması kapsamında politikalar geliştirmek, sosyal sermayenin canlı tutulması için söz konusu kamu kurumlarında sosyal sermayeyi araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütmek,
- ❖ Sosyal bütünleşme bakımından sosyal sermaye yapısı üzerine pozitif etkiler yaratan önemli öğelerden birisi de komşuluk ilişkileridir. Kars'ta bireyin; dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın her kesimden toplumu komşu olarak görmesiyle bireysel sosyal sermayenin, toplumsal sosyal sermaye gelişimine yansımalarıyla sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak.
- ❖ Kars'ta sosyal sermayeyi ekonomik, politik ve siyasi alanlarda birleştirerek, sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçlarını etkilemesine pozitif katkı sağlamak.
- ❖ Kars'ta sosyal sermayenin, kalkınma sonuçları için gerekli olan potansiyeli yaratacak kamu politikaları ve politik kurumların etkinliğini artırmak, sosyal sermayenin olumsuz etkiler üzerinde yoğunlaşarak çözüm önerileri sunmak.

- ❖ Kars'ta sosyal sermayenin, ekonomi kurumları arasındaki ilişkilere baēlı olarak yasal ve yasal olmayan organizasyonların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini nasıl arttırabileceēi noktasında çözümleri geliştirmek.
- ❖ Kars'ta sosyal sermayenin yoksulluk, gelir daēılımı, kolektif eylem ve iřbirliēi üzerinde bir araç olarak kullanılmasıyla bu alanlarda verimliliēin artmasıyla ekonomik kalkınma üzerinde pozitif etkiler yaratılmasıyla ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini saēlamak.

KAYNAKÇA

- Adaklı Işıl (2014). “John Field’in “Sosyal Sermaye” Eserinin Yüzeysel Bir Eleştirisi” , https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32679608/JOHN_FIEL_D_SOSYAL_SERMAYE.Pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1539892680&Signature=A15ivaMl4XkcewKSaT%2Fb8ewJc48%3D&response-content-disposition=attachment%3B%20filename%3DJohn_Field_Sosyal_Sermaye.pdf , Erişim : 10 .09. 2018
- AKDOĞAN, Argun (2002). “Toplumsal Sermaye: Yeni Sağın Küresel Yüzü, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları”, *Türkiye Ortadoğu ve Amme İdaresi Dergisi* , (311) , 71-85.
- AKIN , Cemil Serhat (2012) . *Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi , SBE, Adana.
- AKTÜRK vd. (2010) . “Üniversite Öğrencilerinin Facebook Bağlanma Stratejilerinin ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 13 (2), 512 -530 .
- ALATAŞ, Sedat (2014). *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi , SBE, Aydın.
- ALP, Alper (2012). “Kars Tarihi Bakımından Bir Kaynak Olarak Vilayet Gazetesi "Kars"”, *TSA Dergisi*, (1),89-102.
- ALTAN, Rıfat(2007). “Sosyal Sermaye ve Kalkınma”, *Türk İdare Dergisi*, 455 , 223-229.
- ALTAY, Asuman (2007). “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7 (1), 337-362.
- ARSLAN , Gülen Elmas (2013) . “Ekonomik Büyüme , Kalkınma ve Gelir Dağılımı” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2) , 45– 52.

- ASLAN, Seyfettin (2012). “Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20) , 45-58.
- AYDEMİR, İzzet ve YILDIRIM, Türkan (2015) .“ Sosyal Sermaye ve Sağlık İlişkisi”, *1.Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi “Sosyal Sermaye”*, Konya, 23-24 Ekim, 2015 , ss. 644-652.
- AYDEMİR, Mehmet Ali (2011). *Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri (Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi , SBE , Konya .
- AYDIN , Halil İbrahim (2015) . *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Panel Regresyon Analizi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) ,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, Tokat.
- BABACAN , Mehmet Emin (2012). *Toplumsal Paylaşım Ağlarında Sosyal Sermaye Pratikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi , SBE, Sakarya.
- BAKER, W. (2000). *Achiving Success Through Social Capital, University of Michigan Business School Management Series*,<http://webuser.bus.umich.edu/wayneb/pdfs/BakerChap1.pdf> (Erişim Tarihi :10.07. 2018).
- BAKİ, Üstüner (2008) . *Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Kars İlinin Ekonomik Kaynaklarının Değerlendirilmesi: Turizm Sektörü Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Kafkas Üniversitesi , SBE, Kars .
- BALTACI , Ali(2018) . “ Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme” *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1) , 231 -274.
- BAŞKAK, Bora vd. (2009). “Şizofreni Etiyolojisinde Psiko-Sosyal Etmenlerin Rolü: Antipsikiyatriden Gen Çevre Etkileşimine”, *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 46 (1), 1-9.
- BAŞKAYA, Fikret (2005). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, Ankara.
- BAŞKAYA, Fikret (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü* ,Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı ,Özgür Üniversite. 6. Baskı, Ankara.

- BERBER, Metin (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon .
- BERGGREN, N. , ELİNDER, M. ve JORDAHL, H. (2008). "Trust and Growth : A Shaky Relationship” , *Empirical Economics*, 35(2), 251-274.
- BJØRNSKOV , Christian (2011). “Combating Corruption: On the Interplay between Institutional Quality and Social Trust” , *Journal of Law and Economics*, 54 (1) , 135-159.
- BOSCHMA, Ron A. (2005) “Social Capital and Regional Development: An empirical Analysis of the Third Italy” , *Learning from Clusters A Critical Assessment from an Economic-Geographical Perspective* , (Edit : Ron A. Boschma ve Robert C. Kloosterman) , Nedherlands : Springer Publishing , pp. 139-168.
- BOULİLA, G., BOUSRIH, L. ve TRABELSI M. (2008). "Social Capital Economic Growth: Empirical Investigations on the Transmission Channels", *International Economic Journal* , 22 (3) , 399-417.
- BURT, S. Ronald, (1992). *Structural Holes*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- CALLOİS Jean-Marc ve FRANCİS Aubert (2005). “Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: The Case of French Rural Areas” , *Regional Studies* , 41(6) , 809-821.
- Citizenship Education” , *Cambridge Journal of Education* , 33(1), 123-149.
- CLERCQ , Dirk de ve DAKHLİ ,Mourad (2004). “Human Capital, Social Capital, and Innovation: A Multi-country Study” , *Entrepreneurship & Regional Development*, 16 (2), 107-128.
- CROCKER, David A (1991). “Toward Development Ethics” , *World Development*, 19 (5), 457-483.
- ÇALIŞKAN Durmuş (2010). *Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi , SBE , Isparta .

- ÇEKİÇ, Tuba (2009). *Kırsal Kalkınma Açısından Sosyal Sermayenin Öğeleri: Şanlıurfa- Hilvan Örneği* ,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi , FBE, İstanbul.
- DEDEOĞLU, Emin ve SERTESEN, Selçuk (2011). Yeni Nesil Bölgesel Planlama Deneyimi Üzerine Bir Yönetişim Çerçevesi Önerisi, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*,http://www.tepav.org.tr/upload/files/13022938557.Yeni_Nesil_Bolgesel_Planlama_Deneyimi_Uzerine_Bir_Yonetisim_Cercevesi_Onerisi.pdf. Erişim : 10.06.2018.
- DEGER , Sedat (2017) . *Sosyal Sermaye Öğelerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Mardin İlinde Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi , SBE, Diyarbakır .
- DENİZ, Muhammed (2015) . *Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü* , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Cumhuriyet Üniversitesi , SBE , Sivas.
- DEVAMOĞLU , Sevil (2008). *Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye'de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi , SBE , Denizli.
- DOĞAN , Adem (2010). *Kırsal Kalkınma Yaklaşımlar ve Türkiye Deneyimi* , Palme Yayıncılık, Ankara.
- DOĞAN, Sevgi ve AKŞAHİN, Selenge Banu (2011). *Türkiye ve AB'de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara .
- DZİALEK Jarosław (2009). “Social Capital and Economic Growth in Polish Regions”, *Munich Personal Repec Archive* , (12), 1-25.
- EDWARDS B. ve FOLEY M., (1999). “Is it Time to Disinvest in SocialCapital?”, *Journal of Public Policy*, 19 , 141-173.
- EKİN, Nurullah Alp (2008). *AB Kırsal Kalkınma Politikasının Hayvancılık Sektörüne Etkileri ve Türkiye Hayvancılığına muhtemel Yansımaları* , Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi , Ankara.

- EKİNCİ, Abdurrahman (2010). *Okullarda Sosyal Sermaye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- EKİNCİ, Abdurrahman(2008) . *Genel Liselerdeki Sosyal Sermaye Düzeyinin ÖSS Başarısına Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi , SBE, Elazığ .
- ERGİN, Recibe Aslı (2007). *Sosyal Sermayenin Yöneticiler Bağlamında Ölçülmesine Yönelik Konya Sanayisinde Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, FBE, Konya.
- ERGÜN, Mustafa (2011). “Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü”, *Eğitim ve Kalkınma, 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1-15.
- ERKUŞ, Ahmet, (2006). *Entelektüel Sermaye: Bir Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum.
- ERSELCAN , Feray (2009). “Disiplinlerarası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2) , 248-256.
- ERSELCAN, Feray (2009). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Sivas, Kayseri, Yozgat Bölgesinde Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas.
- ERSÖZLÜ, Alpay ve TÖREMEN, Fatih (2010) . *Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi*, İdeal Kültür Yayıncılık , İstanbul
- ERTEK, Tümay (2009). *Temel Ekonomi*, 3.Baskı ,Beta Yayınları, İstanbul.
- EŞKİ, Hülya(2009). *Sosyal Sermaye, Önemi, Üretimi ve Ölçümü Üzerine Bir Alan Araştırması* , (Yayımlanmamış Doktora Tezi) , Selçuk Üniversitesi , SBE , Konya.
- FIELD, John (2006) . *Sosyal Sermaye*, (Çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FIELD, John (2008). *Sosyal Sermaye* , (Çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen) , 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis (2005). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması* , Çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- FUKUYAMA, Francis (2001). "Social Capital, Civil Society and Development", *Third World Quarterly*, 22 (1), 7–20.
- FUKUYAMA, Francis (1998). *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması)*, (Çev: Ahmet Buğdaycı), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- FUKUYAMA, Francis(1999). *Social Capital and Civil Society*, (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>), Erişim Tarihi : 15. 07 .2018
- GÖKALP, Nuri, (2003). "Ekonomide Güven Faktörü", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10 (2), 163-174.
- GÖKDEMİR, Levent ve ERGÜN, Suzan (2013). "Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1) , 67 – 80.
- GÜMÜŞ, Sevda (2004) . *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye üzerine Ekonometri Bir Analiz (1960- 2002)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE , Erzurum .
- GÜNGÖR, Gündüz (2011). *İlköğretim Okullarının Öğretmen Görüşlerine Göre Sosyal Sermaye Düzeyleri ve Dezavantajlılıkları İle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişki (Mersin İli Mezitli İlçesi Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Mersin Üniversitesi, EBE, Mersin .
- GÜNKÖR , Cumhur ve ÖZDEMİR, M.Çağatay (2017) . "Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1) , 70- 90 .
- GÜNKÖR, Cumhur (2011). *Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi , EBE , Ankara.
- HALICI , Nadide Sevim Tülüce (2013). *Sosyal Sermaye Faktörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Uygulaması* ,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri.
- HARRİSS, J. ve D.E. RENZİ, P.(2010). "Sosyal Sermaye Kavramı:Kayıp Halka mı Yoksa Analitik Olarak mı Kayıp?" , Bibliyografik Bir Giriş Denemesi, Sosyal Sermaye, Kuram, Uygulama, Eleştiri, Der: Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal, Değişim Yayınları, İstanbul, 7-44.

- HARRISS, J. ve Renzio, P. D. (1997). "Policy Area 'Missing Link' or Analytically Missing?: The Concept of Social Capital, An Introductory Bibliographic Essay", Ed: John Harriss, *Journal of International Development*, 9 (7), 919-937.
- HELLIWELL, J. and PUTNAM R. (1995). "Economic Growth an Social Capital in Italy", *Eastern Economic Journal*, 21 (3), 295-307.
- HUDSON L. and Chapman C.(2002). "The Measurement of Social Capital in the United States" Internatiol Conference on Social Capital Measurement London, 25-27 September 2002.
- ILDIRAR, Mustafa (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ekim, Ankara.
- IYER,S, KİTSON, M, ve TOH,T (2005).“Social Capital, Economic Growth and Regional Development”, *Regional Studies*, 39 (8) , 1015 – 1040.
- İNCE, Celal (2014). *Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Bir Analizi: Şanlıurfa’da Bir Alan Araştırması* ,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Anadolu Üniversitesi, SBE , Eskişehir.
- İNCİ , Mustafa (2015). *Sermayenin Sosyal Doğası, Sosyal Sermaye Ve Bireysel Çıkar: Muğla Sermaye Grupları Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi , SBE , Muğla.
- İSMAYILOV , Altay (2007). *Az gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Selçuk Üniversitesi, SBE , Konya.
- KANGAL, Nalan (2013) . *Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE , Konya.
- KAPU , Hüsnu (2008). "Sosyal Sermaye ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü" , *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 22(1), 259-288.
- KARAÇAY, Habib (2008). *Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşeri ve Sosyal Sermaye: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, FBE, Ankara.

- KARAÇİMEN, Yeter (2002) . *Türkiye’de Bireylerin Kişisel-Kurumsal Güven kaybı ve Medyan nın Rolü: Ampirik Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Ankara Üniversitesi , SBE, Ankara.
- KARADOĞAN DORUK, Ece (2009). *Sosyal Sermaye: İletişimde Strateji ve Kalite Yönetimi/İnsanın Toplumsal Kuruluşu ve Güven*, Derin Yayınları, İstanbul.
- KARAGÜL Mehmet ve AKÇAY ,Selçuk (2002). “Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye: Ampirik Bir Kanıt”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 17 (198), 82-90.
- KARAGÜL, Mustafa (2012). *Sosyal Sermaye(Kapitalizmin Kör Noktası)*, Nobel Yayınevi ,Ankara.
- KARAGÜL, Mustafa ve DÜNDAR, Süleyman (2006). “Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (12), 61-78.
- KARAGÜL, Mustafa ve MASCA, Mahmut (2005). “ Sosyal Sermaye Üzerine İnceleme”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 1 , 37 -52.
- KAYA, Ayşe (2009). *Türkiye’de Bölgesel Net Mali Yansıma* , Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 395, Ankara.
- KAYA, Yalçın (2011). *Sosyal Sermaye Düzeyinin Belirlenmesi Ve Sosyal Sermaye Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Gönüllü Teşekküller Bağlamında Kayseri Örneği*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi , SBE, Isparta.
- KAYNAK, Muteşem (2011) . *Kalkınma İktisadı*, 4. Baskı , Gazi Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, Hatice Necla (2013). *Sosyal Sermaye* ,1. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya .
- KELEŞ, Şerafettin (2014) . *Kırsal Alanda Sosyal Sermayenin Oluşumu Üzerine Bir Araştırma – Erzurum İli Örneği-* , (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi , FBE , Erzurum .
- KESKİN , Musa (2008) . *Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma : Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Üyelerinde Sosyal Sermaye Düzeyi Belirleyicilerin Analizi* ,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE ,Erzurum .

- KILIÇ, Ramazan ve Karaman, Yasin (2017). “Ekonomik Kalkınma ve Sosyo-Ekonomik Faktör İlişkisini Belirlemeye Yönelik Mekânsal Analiz: Avrasya Ülkeleri Örneği” , *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (27) , 387 – 411.
- KNACK, Stephen ve KEEFER, Philip (1997). “Does Social Capital Have an Economic Pay off ? A Cross-Country Investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4) , 1251-1288.
- KOÇ , Ahmet Ali vd., (2015). “Dünya’da ve Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişimler ve Arayışlar” *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1*, Ankara , 12-16 Ocak , ss. 33-61.
- KOÇ , Aylin ve ATA A. Yılmaz (2012). “Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1) , 199-218.
- KOSGEB, (2005). “Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü”, *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü*, ss.10-11.
- KOZAK, İbrahim Erol (1999) . *İnsan-Toplum-İktisat: İbni Haldun’dan Yola Çıkılarak Çok Yönlü Bir Tahlil Denemesi*, İkinci Baskı, Değişim Yayınları, Sakarya.
- KURTLAR , Aziz ve Doğanoğlu Fatih (2007). *Kalkınma Sorunu*, Orion Yayınevi, Ankara.
- KUTLU, Erol ve EŞKİNAT, Rana (2002) . *Dünya Ekonomisi*, Anadolu Üniv. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları No: 150, Eskişehir.
- LA PORTA, R., LOPEZ-DE-SILANE F., SHLEIFER A., VISHNY R. W. (1997). "Trust in Large Organizations" , *The American Economic Review*, 87 (2) , 333-338.
- LİN, Nan (1999) “Building a Network Theory of Social Capital” [Sosyal Sermayenin Ağ Teorisinin Oluşturması], *Connections*, 22 (1), 28-51, Erişim tarihi: 10.08.2018, <http://www.insna.org/PDF/Keynote/1999.pdf>.
- LORCU, F. (2015). *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- MCPHERSON, Miller, SMİTH-LOVİN, Lynn ve COOK, James (2001). “Birds Of A Feather: Homophily in Social Networks”, *Annual Review of Sociology* , 27(3) , 415 - 444.
- MEÇİK, Oytun (2010) . *Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi: Eskişehir İli Örneği*,(Yüksek Lisans Tezi),Uşak Üniversitesi , SBE, Uşak .
- MISIRDALI, Fulya (2006) . *Örgüt İçi Bilgi Paylaşımında Sosyal Sermayenin Etkisi: Kütahya Seramik A.Ş’ de Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi , SBE , Kütahya.
- MUBANGİZİ, B.C. (2003). “Drawing on Social Capital for Community Economic Development: Insights from a South African Rural Community”, *Community Development Journal*, 38 (2), 140-150.
- NARAYAN, D. ve CASSİDY, M. F. (2001). “A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory”,*Current Sociology*, 49, 59-102.
- NARAYAN, D. ve PRİTCHETT, L.(1997).“Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania”, *World Bank Policy Research Working Paper No. 1796*, pp.1-41.
- NEİRA I., VAZQUEZ E. ve PORTELA M. (2009). "An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe (1980-2000)", *Social Indicators Research* , 92 (1) , 111-129. <http://booksc.xyz/ireader/8052410>, Erişim Tarihi : 10.11. 2018
- OLATE, R. (2003). “Local Institutions, Social Capital and Capabilities: Challenges for Development and Social Intervention in Latin America”, *Center For New Institutional Social Sciences Seminars*, Washington University, October 29, 1-23.
- ÖĞÜT, Adem ve Cihat, ERBİL (2009). *Sosyal Sermaye Yönetimi*, 1.Baskı , Çizgi Kitabevi, Konya.
- ÖKSÜZLER , Oktay (2006). “Sosyal Sermaye, Güven ve Belirleyicileri: Bir Panel Analizi”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, (12) , 108-129.

- ÖZ, İlyas (2014) . *Sosyal Sermaye Düzeyini Belirleyen Faktörler : Dumlupınar Üniversitesi Örneği* ,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Dumlupınar Üniversitesi, SBE, Kütahya .
- ÖZCAN, Burcu (2011). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi , SBE , İstanbul.
- ÖZCAN, Burcu ve ZEREN , Fatma (2013). “Sosyal Güven ve Ekonomik Kalkınma: Avrupa Ülkeleri Üzerine Mekânsal Ekonometri Analizi”,*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 7-36.
- ÖZDEMİR, Aytül Ayşe (2007). *Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Yapılan Bir Alan Araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir.
- ÖZDEMİR, Aytül Ayşe (2008). “Sosyal Ağ Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 8 (2) , 81 – 102 .
- ÖZDEMİR, Servet (2012). “Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmden Yararlanma Olanakları :Gökçeada Örneği”, *KMÖ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* , 14(23) , 19-21.
- ÖZPOLAT, Aslı (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın Eğitimi İle Büyüme ve Kalkınma Arasındaki İlişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi , SBE, Gaziantep.
- ÖZTAŞ, Nail (2007). “Sosyal Sermayenin Ağbağ Kuram(lar)ı: Dayanışmacı ve Aracı Sosyal Sermaye”, *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (3), 79-98.
- ÖZTOPCU, Aslı (2016) . *Küçük Ölçekli Firma Kararları Üzerinde Girişimci Sosyal Sermayesinin Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi ,SBE, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Nazım (2016) . *Maliye Politikası* , Ekin Basım Yayın Dağıtım,4. Baskı , Bursa .
- ÖZUĞURLU, Aynur (2006), “Sosyal Sermaye: Kamunun Trajedisi ya da Emegın Sömürgeleştirilmesinde Yeni Bir Eşik”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12) , 188-213.

- ÖZYAKIŞIR , Deniz (2011) . “Beşeri Sermayenin Kalkınma Sürecindeki Rolü : Teorik Bir Değerlendirme”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* , 6(1),47–71.
- ÖZYAKIŞIR , Deniz (2017). “Göç Olgusuna Etnik Kimlik Açısından Bir Yaklaşım: Kars Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1130-1138.
- PARASIZ, İlker (1997). *Modern Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PEREZ, F. G., MARTÍNEZ L. S., SANTALUCÍA V. M. ve RADOSELOVICS J. F. D. G. (2006). *Measurement of Social Capital and Growth: an Economic Methodology*, MPRA Paper No.16006, Plaza San Nicolas .
- PRESTON, J. (2004). “A Continuous Effort of Sociability”, *Learning and Social Capitalin Adult Life*. T. Schuller, J. Preston, C. Hammond, A. Brassett-Grundy & J. Bynner (Ed.), *The Benefits of Learning: The Impact of Education on Health, Family Life and Social Capital* (pp. 119-136). London: RoutledgeFalmer.
- PRİNT, M. ve COLEMAN, D. (2003). “Towards understanding of social capital and citizenship education”, *Cambridge Journal of Education*, 33(1), 123-149.
- PUTNAM, R. (1993). “The Prosperous Community: Social Capital and Public Life”, *The American Prospect*, No. 13, Spring.
- PUTNAM, Robert, (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton. (https://books.google.com.tr/books?id=gKZP8_Tp27UC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) .
- PUTNAM, Robert, (2000) . *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- SALKIM, Arzu (2014). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Uygulamaları Ve Sosyal Sermaye Bileşeni Çerçevesinde Manisa Salihli İlçesi Üzerine Yapılan Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi , SBE, Manisa.

- SAYIN , Cengiz vd.(2010) . “Türkiye’de Tarımsal Yapıda Değişim ve İzlenen Politikalar” , *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1*, Ankara , 12-16 Ocak , ss. 9 -32 .
- SCHEFFLER, R. M., BROWN, T. T., (2008). “Social Capital, Economics, and Health: New Evidence”, *Health Economics, Policy and Law*, 3, 321-331.
- SCHNEİDER, G., PLUMPER T. ve BAUMANN S. (2000). "Bringing Putnam to the European Regions on the Relevance of Social Capital for Economic Growth" , *European Urban and Regional Studies*, 7 (4) , 307-317.
- SERTKAYA, Burak ve ÖZCAN, Günay (2017). “The Importance of the Social Capital with Regard to Economic Development: An Evaluation on the Developed and the Developing Countries”, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2 (1), 63-78.
- SEVİNÇ, Haktan (2011). “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2) , 40-43.
- SEYİDOĞLU, Halil.(2006). *İktisat Biliminin Temelleri*, Güzem Can Yayınları, İstanbul .
- SİRVEN, Nicolas (2000) . *Capital social et developpement: quelques elements d’analyse*, *Centre d’Economie du Developpement* , Document de Travail, no. 57, Bordeaux.
- SÖKMEN, Ali (2014). Sosyal Gelişme Endeksi Türkiye İçin Ne İfade Ediyor?. *TEPAV* (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı), *Değerlendirme Notu*,http://www.tepav.org.tr/upload/files/14037002506.Sosyal_Gelisme_Endeksi_Turkiye_Icin_e_Ifade_Ediyor.pdf , Erişim : 13.06.2018.
- SÖNMEZ, Berrin (2017).“Peki Ya Sosyal Kalkınma” ,<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/06/14/peki-ya-sosyal-kalkinma/> , Erişim : 14.06.2018.
- STAVEREN, I. ve KNORRINGA, P. (2006). “Social Capital in Economic Development: How Social Relations Matter”, *Review of Social Economy*, *Draft paper to be presented at seminar of the economics department of Utrecht University*,1-29.

- STONE, Wendy (2009). “Measuring Social Capital Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life”, *Australian Institute of Family Studies* <http://www.aifs.org.au/institute/pubs/RP24.pdf>, Erişim:16.08.2018.
- SVENDSEN, G.T ve Hjollund, L. (2000). *Social Capital: A Standard Method of Measurement*, The Aartus School of Business, Germany.
- ŞAHİN, Murat (2016). “ Sosyal Kalkınmada Network Girişimcilik Üzerine Bir Araştırma” *ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı “Sosyal Kalkınma”* , Muş , 28– 30 Eylül , ss. 512-520.
- ŞAN, Mustafa Kemal (2007). “Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 2(1), 70-95.
- ŞAN, Mustafa Kemal ve ŐİMŐEK, Rıdvan (2011). “Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arkapları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 88-110.
- ŞAVKAR, Erman (2011). *Sosyal Sermayenin Unsurları ve Ekonomik Kalkınmayla İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, Afyon .
- ŞEN, Ali (2003). “İktisadi Kalkınmanın Değişen Standartları”, *Standart Dergisi*, 42(504) , 18-23.
- ŞENKAL, Abdülkadir (2011). “Sivil Toplum Ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1), 791-810.
- ŞENSES, Fikret (2004). “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?”, *METU-Economic Research Center, Working Paper in Economic* , Ankara, (04/09), ss. 1–28.
- TABAN, Sami ve KAR , Muhsin (2015). *Kalkınma Ekonomisi* , 2. Baskı , Ekin Yayınları , Bursa .
- TATLI, Halim (2013). *Yoksulluk ve Sosyal Sermaye: TRB1 Bölgesi’nde (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum.

- TEMİZOCAK, Yılmaz(2006).“ Kalkınma Ajanları'nın Önemi ve EGEV-EBKA Deneyimi”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, 7-8 Eylül ,2006, ss. 387 -397.
- TERZİ, Ali Rıza (2000). *Örgüt Kültürü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TOPRAK, Düriye (2006). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 146 -169.
- TUNA, Yusuf ve YUMUŞAK, İbrahim Güran (2011). “ Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Dergisi*, 52 (1), 1-26 .
- TÜYLÜOĞLU , Şevket (2006) . “Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması”, *Akdeniz Üniv. İİBF Dergisi*, (12) , 14–60.
- TÜYSÜZ, Nurettin (2011). *Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye endeksinin Hesaplanması* , (Uzmanlık Tezi). Ankara: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- UÇAR, Mehmet Ertuğrul(2016). “Sosyal Sermaye Politika , Ekonomi ,Sağlık ve Eğitim Arasındaki İlişkiler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (17), 518-533 .
- UĞUZ, Hülya Eşki (2010). *Sosyal Sermaye: Kisisel ve Kurumsal Gelismeye Farklı Bir Yaklaşım*, Orion Yayınevi , Ankara.
- UPHOFF, Norman, (1999). “Understanding social Capital: Learning from the Analysis and Experience of Participation”, *Social Capital: A Multifaceted Perspective*, ABD.http://www.exclusion.net/images/pdf/778_ratur_uphoff.pdf Erişim Tarihi: 28.07.2018).
- ÜÇLER, Yasemin Telli vd. (2016) . “Bölgesel Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü : Konya Bedesten Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (35) , 285 -299 .
- ÜZÜMCÜ, Adem (2014).”Bölgesel Kalkınma, Gelir Dağılımı , Yoksulluk ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Gelişmeleri (TRB Düzey 1 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* , (Edit: ÖZYAKIŞIR,Deniz vd.), 1. Baskı, Savaş Yayın Evi, Ankara , ss, 181-213.

- WOODHAUSE, Andrev. (2006) "Social Capital and Regional Development in Australia: A Case Study", *Journal of Rural Studies*, (22) , 83-94.
- WOOLCOCK, M. (1998), "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society* , 27, 151-208.
- WOOLCOCK, M. ve NARAYAN, D. (2000). "Social capital: Implications for development theory, research, and policy", *The World Bank Research Observer*, 15, 225-249.
- YAVILIOĞLU , Cengiz (2002) "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1) , 59-77.
- YENİ, Okan (2014). "Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma : Bir Yazın Taraması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3), 181-208.
- YETİM, Nalan (2012). "Ekonomi ve Sosyolojinin Yeni Bir Kavşakta Buluşması: Sosyal Sermaye", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(11), 91-106 , <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/4260> , Erişim Tarihi: 25.09.2018
- YILDIZ , Zafer ve TOPUZ ,Hüseyin (2011). "Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme " *İstanbul Üniversitesi Dergisi* , 61 (2) , 201 - 226 .
- YSK(2019). 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimi Sonuçları , "Sandık Sonuçları ve Tutanaklar(Kars)", <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu> Erişim:20.10.2019.
- YÜCEL, Rahmi (2005). "Bilgi dönüşümleri ve Entelektüel Sermaye Açısından Önemi", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 1-18.
- YÜKSEL , Kübra (2015). *İktisadi Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü ; Çorum İline Yönelik Bir Analiz*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi , SBE , Çorum .
- ZAK, P. J. and KNACK S. (2001). "Trust and Growth" , *The Economic Journal*, 111 , 295-321.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b8266da2b5314.22316149) Erişim tarihi : 10 .07. 2018 .

http://www.worldbank.org/en/webarchives/archive?url=http%3A%2F%2Fweb.worldbank.org%2Farchive%2Fwebsite01360%2FWEB%2F0__CON-2.HTM&mdk=23354653 .Erişim tarihi :15.06.2018

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/sustainable-development-goals.html>,
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri”Erişim tarihi: 06.06.2018.

EKLER

Değerli Katılımcı; Bu anket Kafkas Üniversitesi SBE’de hazırlanmakta olan “**Sosyal Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi: Kars İli Üzerine Araştırma**” isimli Yüksek Lisans Tezine bilimsel veri toplamak için hazırlanmıştır. Anketler, **BİLİMSEL ÇALIŞMA DIŞINDA KULLANILMAYACAKTIR.** Katılımınız için teşekkür ederiz.
Ömer BASUT (Yüksek Lisans Öğrencisi)

1. Cinsiyetiniz (1) Kadın (2) Erkek
2. Medeni Haliniz: (1) Evli (2) Bekar
3. Yaşınız: (1) 15-25 arası (2) 26-35 arası (3) 36-45 arası (4) 46-60 arası (5) 61 ve üstünde
4. Eğitim düzeyiniz: (1) Okur-yazar değil (2) İlkokul mezunu (3) Ortaokul mezunu (4) Lise mezunu (5) Üniversite ve üstü
5. Mesleğiniz: (1) Kamu Çalışanı (2) Özel sektör çalışanı (3) Esnaf veya Tüccar (4) İşçi (5) Çiftçi (6) Diğer(belirtiniz):
6. İkamet ettiğiniz konut tipi nedir? (1) Apartman dairesi (2) Müstakil ev
7. Oturduğunuz hanede siz dâhil kaç kişi yaşamaktadır? (1)1 (2)2 (3) 3 (4) 4 (5) 5 ve üstü
8. Hanenizin gelir düzeyi yani siz dahil TÛM AİLENİZİN AYLIK GELİRİ ortalama ne kadardır? (1) 1000 TL ve altı (2) 1001-2000 TL arası (3) 2001 -3000 TL arası (4) 3001-5000 TL arası (5) 5001 TL ve üstü
9. Diğer insanların çoğu zaman yardımsever olduklarını mı, yoksa genelde kendi sorunlarıyla mı ilgilendiklerini düşünürsünüz? (1)Evet, yardım sever olduklarını düşünüyorum (2)Hayır, genelde kendi sorunları ile ilgilendiklerini düşünüyorum (3) Fikrim yok
10. İçinde bulunduğunuz toplumun ortak bir sorun karşısında ortak hareket etme olasılığı nedir? (1)Oldukça olası (2) Olası (3)Ne olası ne değil (4)Biraz imkansız (5)Oldukça imkansız (6) Fikrim yok
11. Doğrudan size bir faydası olmayan ancak toplumdaki pek çok insana faydası olacak bir projeye zamanınızı veya paranızı harcarmısınız? (1)Ne zamanımı ne de paramı harcarım (2) Sadece zamanımı harcarım (3) Sadece parasal destekte bulunurum (4) hem zaman ayırır hem de parasal destekte bulunurum (5) Fikrim yok
12. Son bir yılda toplum yararına herhangi bir faaliyete katılım sağladınız mı? (1)Evet (2)Hayır (3)Fikrim yok
13. Herhangi bir gönüllü kuruluşa üye misiniz? (1)Evet (2)Hayır
14. Yaşamınızı değiştirebilecek önemli kararları alabilme gücüne sahip misiniz? (1)Evet bu güce sahibim (2)Hayır bu güce sahip değilim (3)Kararsızım (4) Fikrim yok
15. Son genel seçimlerde oy kullandınız mı? (1)Evet (2)Hayır (3) Yaşım tutmadığı için kullanmadım
16. Sizce genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? (1)Evet güvenirim (2)Hayır dikkatli olunması gerektiğini düşünürüm (3)Fikrim yok
17. Aile üyelerinize ne kadar güvenirsiniz? (1) Oldukça az ya da hiç (2)Az (3)Ne az ne de çok (4)Çok (5) Fikrim yok
18. Akrabalarınıza ne kadar güvenirsiniz? (1)Oldukça az ya da hiç (2)Az (3)Ne az ne de çok (4)Çok (5) Fikrim yok

<p>19. Devletin sizi, ailenizi ve malvarlığınızı koruması noktasında kendinizi ne ölçüde güvende hissediyorsunuz?</p> <p>(1)Oldukça güvensiz (2)Güvensiz (3)Ne güvenli ne güvensiz (4)Güvenli (5)Oldukça güvenli (6)Fikrim yok</p>
<p>20. Bireyler arasında gelir durumu, din, politik inanç gibi nedenlerden kaynaklanan farklılaşma çeşitli problemlere yol açar mı?</p> <p>(1)Evet (2)Hayır (3)Fikrim yok</p>
<p>21. Dışarda bir şeyler yemek, sinemaya gitmek, ev ziyaretinde bulunmak gibi aktiviteleri çoğunlukla kiminle birlikte yaparsınız?</p> <p>(1)Aile üyelerinden biriyle (2)Akrabalarım (3)Aynı cinsten erkek arkadaşım (4)Aynı cinsten kız arkadaşım (5)Hem erkek hem de kız arkadaşlarımla oluşan grupla (6)Fikrim yok</p>
<p>22. Sırlarınızı paylaştığınız birileri var mı? (1)Evet (2)Hayır</p>
<p>23. Yakın arkadaşlarınızla özel meseleler hakkında çekinmeden konuşup onlardan yardım ister misiniz? (1)Evet (2)Hayır</p>
<p>24. Acilen paraya ihtiyacınız olduğunda, çevrenizdeki bireyler bu paranın temin edilmesinde istekli olurlar mı?</p> <p>(1)Kesinlikle olurlar (2)Muhtemelen olurlar (3) Emin değilim (4)Muhtemelen hayır (5)Kesinlikle hayır (6) Fikrim yok</p>
<p>25. İş amaçlı bir araya gelme hariç, dışarda bir şeyler yemek sinemaya gitmek, ev ziyaretlerinde bulunmak vb. aktiviteleri gerçekleştirmek amacıyla diğer bireylerle ne kadar sıklıkla bir araya gelirsiniz?</p> <p>(1) Her gün (2) Haftada bir kez (3) Haftada birkaç kez (4) Ayda birkaç kez (5) Ayda bir (6)2-3 ayda bir</p>
<p>26. Akrabalarınızla görüşme sıklığınız nedir?</p> <p>(1) Her gün (2) Haftada bir kez (3) Haftada birkaç kez (4) Ayda birkaç kez (5) Ayda bir (6)2-3 ayda bir (7) Hiç</p>
<p>27. Komşularınızla tanışıyor musunuz? (1)Evet (2)Hayır</p>
<p>28. Komşularınızla ev gezmeleri, pikniğe gitme, alışverişe çıkma gibi aktiviteler için ne kadar sıklıkla bir araya gelirsiniz?</p> <p>(1) Her gün (2) Haftada bir kez (3) Haftada birkaç kez (4) Ayda birkaç kez (5) Ayda bir (6)2-3 ayda bir (7) Hiç</p>
<p>29. Herhangi bir hastalıkta ya da bir şeye ihtiyacınız olduğunda komşularınızdan yardım ister misiniz? (1)Evet (2)Hayır</p>
<p>30. İhtiyacınız olduğunda komşularınız size yardım eder mi? (1)Evet (2)Hayır</p>

**31. Aşağıda belirtilen gruplardan hangisini komşu olarak ister ya da istemezsiniz?
(Kutucuğa X yazınız!)**

	İtiraz ederim	İtiraz etmem	Kararsızım	Fikrim yok
A) Farklı mezhepten olan bir aile				
B) Farklı etnik yapıdan bir aile				
C) Farklı dini inanca sahip bir aile				
D) Dini inancı olmayan bir aile				
E) Eşcinsel bir çift				

32.Partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılım bağlamında son bir yılda aşağıdaki faaliyetlerde bulunma durumunuzu belirtiniz. (Kutucuğa X yazınız!)

	Evet	Hayır	Fikrim yok
A)Toplum yararına bir konu hakkında toplu olarak kamu kurumlarından /politik liderlerden yardım talebinde bulunma			
B)Yasal bir mitinge katılma			
C)Belirli ürünleri boykot etme			
D)Siyasi bir partiye ya da örgüte bağış yapma			
E)Yasadışı protesto eylemlerine katılma			

33. Aşağıdaki kurumlara ne ölçüde güven duyarsınız? (Kutucuğa X yazınız!)

KURUMLAR (Alfabetik sıraya göre)	Güvenirim	Güvenmem	Fikrim yok
1) Belediyeler			
2) Cumhurbaşkanlığı			
3) Diyanet İşleri Başkanlığı			
4) Eğitim kurumları			
5) Emniyet teşkilatı (Polis)			
6) Gümrük			
7) Hastaneler			
8) Hükümet			
9) Medya (Gazete, TV ve Radyo)			
10) ÖSYM			
11) Sivil toplum kuruluşları			
12) Siyasi Partiler			
13) Tapu daireleri			
14) TBMM			
15) Türk Silahlı kuvvetleri (TSK)			
16) Üniversiteler			
17) Valilikler			
18) Vergi daireleri			
19) Yargı			
20) Yüksek Seçim Kurulu (YSK)			

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Ömer BASUT
Doğum Yeri	KARS/MERKEZ
Doğum Tarihi	06.04.1998

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Bölüm	İKTİSAT

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (.....) YÖKDİL (56,25) TOEFL (.....)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	EGM
Görevi/Pozisyonu	Polis Memuru
Tecrübe Süresi	1

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Aydınlıkevler Mah.Koçulu Sok. no:17 Kars /Merkez
E-mail	omer-bst36@outlook.com